

Bruken av arbeidere under 18 år ved
Næs Jernverk og Sjølingstad
Uldvarefabrik 1894-1930

Sondre Aaboen Vik

VEILEDER

Harald Rinde

Universitetet i Agder, 2022

Fakultet for humaniora og pedagogikk

Institutt for religion, filosofi og historie

Forord

Denne masteroppgaven har tatt meg på en lang reise og tung, men også lærerik og til tider gøy reise. Flere års arbeid, med kildegransking og lesing, er nå over, idet jeg med stor glede presenterer denne masteroppgaven. Jeg har fått utrolig mye hjelp og støtte, og det er på sin plass at jeg viser dem min takknemmelighet helt i begynnelsen av oppgaven.

Først og fremst vil jeg takke min veileder, Harald Rinde, for en utmerket veiledning.

Tilbakemeldingene var alltid konstruktive og hjelpsomme, og du har vært veldig tålmodig og grei. Takk til familien min, spesielt mamma og pappa, for all støtte jeg har fått av dere igjennom masteroppgaveprosessen, og igjennom de siste 24 årene generelt. Takk til alle mine venner som har dratt meg opp av skrivestolen og sett til at jeg har fått sosialisert meg med noe annet enn PC-skjermen. Takk til Frank Meyer på Næs Jernverksmuseum som har hjulpet meg mye med å finne arkivmaterie, og har i det heletatt vært veldig hjelpsom og grei. En siste takk går til alle medstudenter og lærere som har kommet med konstruktiv kritikk til de forskjellige utkastene av oppgaven.

Abstract

This master's thesis examines the use of child and adolescent laborers under the age of 18 at Næs Jernverk and Sjølingstad Uldvarefabrik between the years 1894 and 1930. The primary research questions addressed in this study are: "How were children utilized as laborers?" focusing on the extent of child labor, their assigned tasks, wages, working hours, and their connection to the paternalistic companies. The second main research question is: "How did the utilization of child labor decline and why?" This is further explored through the sub-question: "Did schooling replace child labor, and if so, how did this occur?" The study investigates the decline in child labor at the two companies during the 1920s and attempts to identify the reasons behind this decline.

The children and their parents, as employees of the companies, were closely tied to the establishments as their lives revolved around them. Many parents had debts to the companies from purchasing goods or taking loans, which made them economically bound. Additionally, many resided in company-owned or provided housing. The children were assigned work that was considered "suitable for children." At the ironworks, children typically began working at an early age, some as young as 8 years old, while at Sjølingstad, they were slightly older. Work at Sjølingstad was gender-segregated, with certain jobs reserved for girls, whereas only boys worked at Næs. Both companies had apprentices, with the majority being at the ironworks, while all apprentices at the woolen mill were boys. They worked ten hours a day until the introduction of an eight-hour workday in 1919. Over time, the utilization of child labor decreased, with Næs Jernverk having more child labor until 1915, after which only a few children worked. Sjølingstad still employed child labor, albeit for fewer hours. The decrease in child labor was not due to a high turnover of workers but the development of the education system might explain the change. Schools began to play a greater role, introducing new subjects, becoming more pedagogical and enlightening. The perception of children remained unchanged, but the understanding and expectations shifted, leading to a greater awareness of child labor as a negative practice. A battle was fought against the government when municipalities sought to gain more control over or take over company schools. Næs Jernverk's company school was eventually taken over by the municipality in 1922. Little research has been conducted on child labor at these two companies, particularly at Næs Jernverk during the specific period under investigation.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	6
1.1 Problemstilling og avgrensning	6
1.2 Tidligere forskning.....	8
1.3 Teoretiske begreper	10
1.4 Kilder og metode	13
1.5 Begrensninger.....	15
1.6 Oppgavens struktur	16
2 Hjørnesteinsbedriftene Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk	18
2.1 Sjølingstad Uldvarefabrik	18
2.2 Lokalsamfunnet	19
2.3 Næs Jernverk	21
2.4 Lokalsamfunnet	22
2.5 Arbeidernes tilknytning til bedriften	23
2.6 Paternalistisk bedriftsstyring.....	26
2.7 Oppsummering.....	29
3 Bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk.....	32
3.1 Omfanget av barn og unge som arbeidskraft.....	32
3.2 Arbeidsoppgaver Sjølingstad.....	35
3.3 Arbeidsoppgaver på Næs Jernverk.....	38
3.4 Lønn og arbeidstid ved Sjølingstad.....	41
3.5 Lønn og arbeidstid ved Næs Jernverk	45
3.6 Utviklingen av bruken av barn og unge som arbeidskraft.....	46
3.7 Gjennomtrekk.....	48
3.8 Oppsummering.....	50
4 Skolen tar over.....	53
4.1 Skoletilbud	53
4.2 Fravær.....	59
4.3 Skolen kommer for fullt.....	61
4.4 Et overordnet syn på barn og barndom	63
4.5 Bedriftenes syn	65
4.6 Oppsummering.....	68
5 Konklusjon	73
5.1 Hvordan var barna tilknyttet bedriftene?	75
5.2 På hvilken måte ble barna brukt til arbeid?	76

5.3 I hvor stor grad avtok bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik, og hvorfor.....	78
5.4 Var det skolen som tok over for barnearbeidet, i så fall hvordan skjedde dette	79
5.5 Oppgavens betydning og videre forskning.....	85
Litteratur.....	87
Trykte kilder.....	89
Utrykte kilder.....	89
Lover	91
Internett	91
Vedlegg.....	93

1 Innledning

Næs jernverk er en gammel industribedrift som ble startet i 1665.¹ Jernverket het opprinnelig Baaselands Verk, og ble bygget på Holt i Tvedestrand.² Utover på 1800-tallet kom det ny teknologi som gjorde at den trekullbaserte jernsmeltinga ble ulønnsom.³ Næs fortsatte med denne jernproduksjonen til verket ble slått konkurs, og etter litt reorganisering ble det omdannet til et stålverk.⁴ Sjølingstad Uldvarefabrik ble startet i 1894 og var en moderne tekstilfabrikk.⁵ Disse forskjellige bedriftene utgjør en spenning mellom det tradisjonelle og det moderne. Valget av disse to virksomhetene symboliserer på en måte det gamle mot det nye, men på samme tid møtes det gamle og det nye i begge disse bedriftene. Ved begge disse bedriftene var det tilknyttede bedriftskoler for barn, og barn arbeidet ved begge disse bedriftene.

1.1 Problemstilling og avgrensning

Bruken av barn og unge mennesker som arbeidskraft ved disse to industribedriftene, Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik, i perioden 1894-1930 vil bli utforsket i denne oppgaven. Oppgaven har to hovedproblemstillinger: «*Hvordan ble barn og unge brukt som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik*» og «*I hvor stor grad avtok bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik, og hvorfor?*» Den første hovedproblemstillingen har også to underproblemstillinger, som vil bli besvart i denne oppgaven. For det første: Hvordan var barn og unge tilknyttet bedriftene? Denne underproblemstillingen setter søkelys på forholdet mellom barn og bedriftene. Den ser på hvordan barn og unge ble involvert i arbeidet, deres oppvekstvilkår og familiens økonomiske situasjon. Ved å svare på disse spørsmålene kan man få innsikt i hvilke faktorer som førte til at barn og unge ble brukt som arbeidskraft, og hvordan deres deltakelse i arbeidet påvirket deres liv og familier.

---

¹ Trædal, 1997, 17

² Trædal, 1997, 17

³ Trædal, 1997, 19

⁴ Trædal, 1997, 19

⁵ Sørensen, 2006, 7

Den andre underproblemstillingen som tilhører hovedproblemstillingen, er: «på hvilken måte ble barna brukt til arbeid?» Denne underproblemstillingen tar sikte på å undersøke ulike former for arbeid som barn og unge utførte ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik. Dette kan inkludere spesifikke oppgaver, arbeidsforhold, arbeidstider og lignende. Ved å undersøke hvordan barna ble brukt som arbeidskraft, kan man forstå hvilke roller og ansvar de hadde, samt hvilke typer arbeid som ble ansett som passende for dem. Disse underproblemstillingene bidrar til å belyse både konteksten og de konkrete aspektene ved barnearbeidet ved de to bedriftene. De tar hensyn til barnas oppvekst, familiens økonomiske situasjon, holdninger til barnearbeid i perioden og selve arbeidsoppgavene utført av barna. Ved å svare på disse spørsmålene vil du kunne danne et mer komplett bilde av hvordan barn og unge ble brukt som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik.

Den andre hovedproblemstillingen har, i likhet med den første, også underproblemstilling: Var det skolen som tok over for barnearbeidet, i så fall hvordan skjedde dette? Denne underproblemstillingen utforsker forholdet mellom utdanning og den avtagende bruken av barn og unge som arbeidskraft. Ved å undersøke om skolen erstattet barnearbeidet, kan man få innsikt i hvordan utdanningsinstitusjoner spilte en rolle i å redusere bruken av barn som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik. Dette inkluderer å undersøke om det var en gradvis overgang eller om det skjedde brått, hvilke faktorer som påvirket denne endringen, og hvordan bedriftene og samfunnet som helhet tilpasset seg. Ved å analysere om skolen spilte en rolle i reduksjonen av barnearbeidet, kan man også identifisere de underliggende årsakene til hvorfor bruken av barn som arbeidskraft avtok. Dette kan inkludere faktorer som endringer i lovgivningen, voksende bevissthet om barns rettigheter, økonomiske endringer eller sosiale reformer.

Undersøkelsen på bruken av barn og unge som arbeidskraft på bedriftene er avgrenset til 1894-1930, hovedsakelig på grunn av kildematerialet. Listene som ble laget for å ha oversikt over unge arbeidere som jobbet ved begge bedriftene, og som ble laget etter krav fra fabrikktilsynet, går bare til 1930. Litteraturen som omhandler Sjølingstad Uldvarefabrik tar for seg tidsrommet 1894 til 1940, og selv om det kanskje hadde vært mulig å fortsette undersøkelsen frem til 1940, så er det mer hensiktsmessig for oppgaven å begrense den til 1930, både av tids- og kildemessige årsaker. Litteraturen fra Næs Jernverk strekker seg

lengre i tidsrom, men delen om barnearbeid omfatter kun 1910- og 1920-tallet. Oppgaven har naturligvis også en geografisk avgrensing til Næs Jernverk i Holt kommune, og Sjølingstad Uldvarefabrik i Sør-Audnedal kommune. Ved få anledninger vil det bli foretatt sammenligninger med andre lignende bedrifter i andre kommuner, blant annet Aalgaards Uldvarefabrikker og Ulefos Sagbrug.

1.2 Tidligere forskning

Oppgaven støtter seg særlig på to forskningsoppgaver om Sjølingstads Uldvarefabrik. Den første er Bård Raustøls masteroppgave «Øvede Piger og dygtige». Oppgaven undersøker kunnskapsaspektet ved driftsstyringen, hvordan virksomheten tilegna seg, holdt på og videreutvikla kunnskap i tidsrommet 1894-1920. Birgitte Sørensen bygger mye på oppgaven til Raustøl. Oppgaven hennes handler om bedriftsøkonomien på ullvarefabrikken, og selv om tidsrommet hun skriver om er 1920 til 1940, så skriver hun også i mindre grad om tidsperioden 1894-1920. Disse oppgavene er ikke rene barnearbeidshistoriske verk, men barnearbeidet blir tatt frem i begge oppgavene, og blir i forskjellig grad analysert. Av annen litteratur om Sjølingstad Uldvarefabrik, så finnes det bedriftshistoriske bøker som for eksempel «Sjølingstad Uldvarefabrik 1894-1994» av Magnus Skaar. De bedriftshistoriske bøkene er i mindre grad forskningsorienterte, men bidrar på en kontekstualiserende måte.

Fra Næs Jernverk er det gjort mindre forskningsarbeid i tidsrommet 1894-1930. Ingeborg Fløystad skrev sin doktorgrad, «Arbeidsmandens lod, det nødtørftige brød», i 1980. Denne oppgaven er en undersøkelse skrevet om arbeidsvilkårene på Næs jernverk, og dokumenterer godt barnearbeid i perioden 1725-1807. Dette er ganske mye tidligere enn det jeg vil undersøke, men det kan være relevant lesning for å få et bedre innblikk i hvordan barnearbeidet på Nes var tidligere. I tillegg til sin doktorgrad, har Fløystad også utgitt tre artikler om skolen på Nes. Artikkelen «Skolen ved Næs Jernverk- En av landets eldste fastskoler. Trekk av skolens historie på 1700- og 1800 tallet.» er mest relevant for min oppgave, selv om denne artikkelen bare tar for seg jernverksskolen opp til år 1900. De siste 22 årene av skolen før den blir kommunal blir ikke undersøkt i denne artikkelen. Av litteratur som omhandler tidsavgrensningen satt i min oppgave finner vi boka «Det var hardført» av Lasse Trædal. Boka er sosialhistorisk preget, og tar for seg Næs Jernverk i perioden 1914-1960. Det er særlig arbeiderne på jernverket han fremhever i et nedenfra-og-opp-perspektiv. Boken er et

resultat av Trædals arbeiderminneinnsamling for Aust-Agder-Arkivet og ble utgitt i 1997. Boka inneholder arbeiderminner fra tidligere barnarbeidere på jernverket, og gir et unikt innblikk inn til arbeidernes liv, forholdene deres til arbeidsplassen og til hverandre. Boka er ikke like forskningsorientert som avhandlingen og artiklene til Fløystad, men vil i likhet med den bedriftshistoriske boken fra Sjølingstad, skrevet av Skaar, virke kontekstualiserende.

Forskning på barnarbeidsfeltet i Norge ble først tatt til orde for av Edvard Bull d.y. Bull skrev for det meste om industrielt barnarbeid, og har et sterkt sosialhistorisk perspektiv i sine arbeider. Dette perspektivet, og hans forståelse av barnarbeid og dens sammenheng med kapitalismen kommer av hans marxistiske og materialistiske historiesyn. Ellen Schruppf er inspirert av blant annet Edvard Bull, men deler ikke den marxistiske historieforståelsen. Schruppf har i likhet med Bull skrevet mye om barnarbeid. Hennes doktoravhandling «Barnarbeid- plikt eller privilegium», er en sammenligning av barnarbeidet ved to virksomheter i Telemark, Ulefos Sagbrug og Porsgrund Porselænfabrik. Denne samlingen av to veldige forskjellige industribedrifter, et eldre og tradisjonelt sagbruk, med en ny og moderne porselensfabrikk er inspirasjonen for valget av case i min oppgave. I tillegg til dette har Schruppf et perspektiv på hvordan barnarbeidet utviklet seg som er relevant for min oppgave. Barnarbeidet ble ifølge Schruppf regulert av skolelovene i hensyn til nasjonsbyggingsprosessen.⁶ Dette er en teori som Simen Bech utforsker i sin masteroppgave «Barnet – i dragkampen mellom arbeid og skole. En undersøkelse av myndighetenes syn på barnarbeid i Norge mellom 1871 og 1915». Oppgaven tar høyde for å undersøke om dette også er tilfellet på Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik.

I Sverige er det særlig to historikere jeg vil nevne, som har skrevet en del om barnarbeid. Den første er Lars Olsson, som skrev i litt samme sosialhistoriske stil som Bull. I hans bok «Då barn var lönsomma» skriver han om barnarbeidet under industrikapitalismens vekst i Sverige. Han konkluderer med at industrielt barnarbeid er fundamentalt annerledes det førkapitalistiske jordbrukssamfunnet. Dette fordi det tidligere barnarbeidet var en viktig del av sosiallivet til barnet og familien. Det industrielle barnarbeid mente han var utnytting av barns arbeidskraft.⁷ Den andre svenske historikeren jeg vil trekke fram er Bengt Sandin, som for det meste skriver om hvordan barnarbeidet ble regulert, og hvorfor. Han kommer frem

---

⁶ Schruppf, 1997, 116

⁷ Schruppf, 1997, 9-10

til at barnearbeidet ble regulert først og fremst av skolelovene, ikke fabrikklovene. Sandin mener dette skjedde fordi overklassen i Sverige ønsket å få kontroll på oppdragelsen av arbeiderklassebarn i Sverige.⁸

1.3 Teoretiske begreper

I Jacob Neumann Mohns undersøkelser av barnearbeidet i Norge på 1870-årene delte han opp «barn» i tre betydninger. Mohn skilte mellom barn under ti år, barn fra ti til tolv år, og barn fra tolv til femten år. En nokså lik definisjon på barn finner man i Schrumpfs undersøkelse. I stedet for å dele opp barn i tre kategorier som Mohn gjorde, så bruker Schrumpf begrepet «barn» om gutter og jenter under 15 år. I fabrikktilsynsloven blir barn definert som mennesker under 14 år, og de som var mellom 14 og 18 ble definert som «unge mennesker».⁹ Den siste definisjonen stemmer overens med Schrumpfs definisjon, og vil også bli brukt i denne oppgaven. Like definisjoner vil gi meg mulighet til å sammenligne mine funn med hennes, så vel som andre historikere. Med barnearbeider eller barn mener jeg mennesker under 14 år, med ung person, ung arbeider, ungdom eller ungt menneske menes et menneske mellom 14 og 18 år. Av rent praktiske grunner inkluderes unge mennesker mellom 14 og 18 i begrepet «barnearbeid». Dette er delvis fordi barnearbeid er et såpass vidt begrep som kan omhandle mye forskjellig, og delvis fordi «ungearbeid» ikke høres bra ut. I de tilfellene barn og unge i betalt arbeid kan bli skilt fra hverandre, som er de fleste, så vil de bli gjort det.

I oppgaven min undersøker jeg hvordan barnearbeidet forandret seg på begynnelsen av 1900-tallet, og i den anledning er endrede syn på barnearbeid og barndom teoretiske begreper som bør bli avklart. I nyere tid er barndom definert som en periode av barns liv som er preget av lek og fysisk aktivitet, helst i naturen eller i skolen. Denne forståelsen av begrepet har ikke alltid vært den samme. Schrumpf mener at begrepet barndom består av et knippe idealer og forstillinger. Disse idealene er rammer rundt barnet, og bestemmer når et menneske er barn, ungdom og voksen. Videre hevder hun at det gjennom tidene har eksistert to definisjoner på barndom. Den ene er barn som økonomisk ansvarlig, og betyr at

---

⁸ Schrumpf, 1997, 12

⁹ Fabrikktilsynsloven, 1892, §17

barnet slutter å være barn når det kan forsørge seg selv økonomisk. Den andre forståelsen av barndom er biologisk, og som kan måles vitenskapelig med kronologisk alder eller fysiologisk modning.¹⁰ Philippe Ariès var den første som begynte å forske på barndom. Hans teori går ut på at barndommen fantes ikke som kognitiv realitet før fra 1500- og 1600-tallet. På den tiden kunne barn lekes med, men foreldre festet ikke følelser til barna før overgangen til den «moderne» tiden. Overgangen fra det ene synet til det andre betydde mindre frihet for barna, fordi de ble sett på som svake og trengte rettledning. Da barnedødeligheten gikk ned kunne foreldre knytte tettere bånd til barna, og familien ble mer avgrenset og lukket. Økende krav til kunnskap og utdanning gjorde at barnet ble satt inn på skolen, nærmest institusjonalisert, og trukket bort fra det som tradisjonelt sett hadde vært fellesskapene. Barnet ble utsatt for en økende grad av disiplin og kontroll.¹¹ Teorien til Ariès har møtt motstand fra blant annet Shulamit Shahar, som mener at det fantes en avgrenset fase i de syv første årene til et menneskets liv i middelalderen. Fra medisinsk litteratur fra middelalderen fant hun også at det ikke var slik at foreldrene ikke hadde noen følelser til barna sine, faktisk så var de urolige og de viste omtanke om barna sine når de var syke.

Andre forskere har brukt Ariès tese som grunnlag, og hovedtendensene i denne forskningen er fremskritt og modernisering. Fra opplysningstiden har synet på barndom blitt preget av fornuft, og det har bare blitt bedre. Lloyd de Mause er den fremste representanten for dette perspektivet. Han mener at forholdet foreldre-barn er drivkraften i historien. Tidligere var foreldrene sadistiske og brutale mot sine barn, men ettersom voksne erkjente individualiteten til barna, så har synet på barn og barndom bare blitt bedre. Med andre ord så blir selve utviklingen av foreldres syn på barn og det kulturelle synet på barndom forstått som noe progressivt. Det sterkeste argumentet de Mause har for denne teorien er barneutsettelse, altså praksisen med å forlate barn ute for å dø. Hvis foreldrene skulle hatt et nært og kjært forhold til sine barn, så ville det være en veldig unormal ting å gjøre. En muligens upopulær forklaring på barneutsettelsene finner man hos noen barndomshistorikere. Barneutsettelsene skjedde ikke i et vakuum, og samfunn der barneutsettelse skjedde var ofte preget av sterk tro og overtro. I et slikt samfunn ville dårlige tegn eller spådommer, eller varsel om at et barn ville bringe ulykke være katastrofale

---

¹⁰ Scrupf, 2007, 9 og 10

¹¹ Scrupf, 2007, 15

for en familie. Barneutsettelse ville derfor være den eneste rasjonelle handlingen man kunne ta.¹² Sosialhistorikere og marxistiske historikere er ofte enige i at synet på barndom og oppvekst er noe som har blitt bedre med tiden. Dette gjelder spesielt når det er snakk om industrielt barnarbeid.¹³ Dette er tilfellet med Bull og Olson som jeg har skrevet om litt ovenfor, men andre historikere som E.P. Thompson og Hugh Cunningham er også verdt å nevne. Barnets rolle i arbeidslivet går fra en integrert del av familieenheten til individuell arbeidstaker som blir utnyttet.¹⁴ Denne utnyttelsen varer frem til rundt begynnelsen av 1900-tallet, da «familismen» vokser frem og barnets naturlige plass ikke lenger blir i arbeidet.¹⁵

Diskusjonene om hvorvidt det fantes et barndomsbegrep og når det kom til å eksistere var ikke Linda Pollock veldig interessert i. Det som heller var interessant var hvordan dette begrepet hadde utviklet seg, og svaret på dette finner man ifølge henne i måten barn blir sosialisert inn i voksenverdenen. Hun er uenig med fremgangsteoretikerne som de Mause, og mener at det ikke finnes kildegrunnlag til å konkludere med at foreldre var brutale mot sine barn.¹⁶ I boka «Forgotten Children: Parent-child relations from 1500 to 1900» kritiserer hun blant annet det faktum at kildegrunnlaget for det meste består av normative kilder som oppdragelsesbøker, prekener, og moralske, medisinske og religiøse bestemmelser. Felles for disse kildene er at de forteller hvordan enkelte personer mente man skulle oppdra barn, ikke hvordan foreldrene selv så på det å oppdra barn.¹⁷ Istedenfor at synet på barn og barndom har gått fra noe negativt til noe positivt, argumenterer Pollock for at synet har forblitt det samme. Ved å lese dagbøker fant hun at barndom gjennom tidene hadde blitt sett på noe eget. Foreldrene visste at barn tenkte annerledes, og at man måtte ta vare og ta hensyn til dem. Det gir mest mening fra et rent sosialbiologisk perspektiv at en forelder alltid vil vise omsorg til barnet sitt. Det skal likevel nevnes at ikke alle samfunnslag har produsert like mye litteratur angående barndom, og det er mulig at arbeiderklassens bidrag er mangelfullt. Det går an å stille seg spørrende i hvor stor grad disse dagbøkene representerer arbeiderforeldre. Pollock brukte dagbøkene for å lete etter barnets egen stemme, og løfte

---

¹² Schrumpf, 2007, 19

¹³ Bech, 2016, 9

¹⁴ Schrumpf, 1997, 51-52

¹⁵ Bech, 2016, 9

¹⁶ Schrumpf, 2007, 18

¹⁷ Bech, 2016, 14

denne opp, men dette er noe også hun har fått kritikk for. Ludmilla Jordonova poengterer at barnet er formet i en sosial setting langt unna vår egen tid, og det ikke er noen barnestemme som kan snakke til oss fra fortiden. Til tross for dette var Pollocks perspektiv et paradigmeskifte i barndomshistorieforskning. Ellen Schrumpf deler Pollocks syn på barnet. I bøkene «Barndomshistorie: perspektiver og problemer» og «Synet på industrielt barnearbeid: et oppgjør med elendighetshistorien» skriver hun om dette. Elendighetsteorien refererer til teorien om at barn hadde det elendig før. Barnearbeid var ikke noe man kunne velge, som regel var det noe man måtte. I valget mellom lønnet og ulønnet arbeid, var lønnet barnearbeid et privilegium. Dette teoretiske synet tar hun også med i sin doktoravhandling «Barnearbeid- plikt eller privilegium», der hun konkluderer med at barnearbeidet var begge deler.¹⁸ Barnet var pliktig arbeid fordi foreldrenes økonomi var avhengig av det.¹⁹ Det var på samme tid et privilegium, barna fikk bedre betalt enn i jordbruket, og de var sikra seg en jobb i fremtiden.²⁰

1.4 Kilder og metode

For undersøkelsen av barn og unge arbeidere på Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk vil bedriftsarkivene være grunnlaget for hele oppgaven. I begge bedriftsarkiv ligger det en oversikt over unge arbeidere under 18 ansatt ved bedriftene i perioden 1898 til 1930. Bedriftene måtte skrive en slik liste etter krav fra fabrikktilsynet, og oversikten gir mye informasjon om barna som var ansatt. Lønningslistene vil også være viktig kildegrunnlag, da unge arbeidere tidvis også står oppført på dem. I tillegg vil folketellingene fra Sør-Audnedal og Holt kommune i 1900, 1910 og 1920 bli brukt, sammen med ministerialbøker, eller kirkebøker, fra Sør-Audnedal prestegjeld, Halse prestegjeld, Kvinesdal prestegjeld og Lyngdal prestegjeld. Ved siden av dette har gratialepapirer fra ullvarefabrikken og legatlister fra jernverket blitt brukt til å supplere med informasjon der jeg har trengt det. Ved bruk av disse kildene er det laget en oversikt over alle barn og unge som arbeidet på Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik i perioden 1894-1930, og oversikten kan bli funnet i vedlegget til oppgaven. Oversikten er en fortsettelse av oversiktene som Raustøl og Sørensen har vedlagt

---

¹⁸ Schrumpf, 1997, 224

¹⁹ Bech, 2016, 10

²⁰ Bech, 2016, 10

i sine oppgaver, men min tar kun for seg ansatte under 18 år og har inkludert unge mennesker som har uteblitt fra de to forrige oversiktene. Alle figurene og tabellene, generelt all statistikk brukt i oppgaven kommer fra denne oversikten.

Bedriftsarkivet i Sjølingstad inneholder også noe materiale om fabrikkskolen, men mesteparten av materialet blir hentet fra kommunearkivet til Sør-Audnedal. I kommunearkivet til Holt finnes også materiale om jernverksskolen på Nes. Skoleprotokoller fra kommunearkivene gir oss innsikt i skoleklassene, og forteller oss om skolefag, skoletid, elevtall og fravær. For å sammenligne bedriftsskolenes fraværspersent med landsgjennomsnittet vil «skolevæsenets tilstand» fra kirke- og undervisningsdepartementet brukt. Utgavene som blir brukt i oppgaven er 1905, 1905, 1910, 1920, 1925-1926 og 1929-1930. Forhandlingsprotokoller mellom skolestyrene og kommunestyrene bidrar med opplysninger om diskusjonene som ble ført i styrene, og kampene som etter hvert kom til å bli utkjempet mellom bedriftene og det offentlige.

«Lov om folkeskole paa landet» fra 1889, eller folkeskoleloven av 1889, blir også brukt i oppgaven. Normative kilder, som lover, gir en autentisk og pålitelig forståelse av samtidens politikeres forventninger og syn på barnearbeid og skolegang. Av andre normative kilder som blir brukt, kan «Lov om Tilsyn med Arbeide i Fabrikker» av 1892 og «Lov om arbeiderbeskyttelse i industrielle virksomheter» av 1915 nevnes. Disse er fabrikktilsynslover, og regulerer i all hovedsak barnearbeid i bedrifter. Disse lovene kan hjelpe oss med å forklare trender eller endringer vi ser fra bedriftsarkivmaterialet.

Oppgaven bruker i hovedsak en kvantitativ metode. Dette egner seg best til kildematerialet som er tilgjengelig, da dette gir meg mulighet til å analysere store datasett og det gir et overblikk over omfanget av barnearbeidet og eventuelle endringer over tid. Tall og statistikk gir konkrete bevis på endringer over tid og kan hjelpe til med å identifisere trender og mønstre i bruken av barn og unge som arbeidskraft. I Schrumpfs oppgave bruker hun for det meste en kvantitativ metode, og kombinerer dette med kvalitative barndomsberetninger. Kvalitativ metode kan hjelpe med å gi større innsikt i konteksten og de dypere historiske årsakene til endringer. Det kan være vanskelig å forstå de komplekse faktorene som påvirker bruken av barnearbeid bare gjennom tall. Å bruke kilder kvalitativt kan også bidra til å identifisere sosiale, økonomiske eller kulturelle faktorer som påvirket beslutningene om barnearbeid og endringene vi kan observere over tid. Siden barndomsberetningene jeg har

tilgang til er få, vil min oppgave også for det meste være kvalitativ. Der det er mulig å supplere med kvalitative kilder vil jeg gjøre det.

1.5 Begrensninger

For å kartlegge omfanget av barnarbeid på bedriftene har jeg laget lister over barn og unge, med informasjon om navn, foreldres navn hvilket år de ble født, hvilke år de arbeidet ved fabrikkene, hvor gamle de var da de jobbet og hva de jobbet som. Denne oversikten er som nevnt vedlagt oppgaven. Oversikten er ikke fullstendig, og på grunn av tynt kildegrunnlag vil kan den nok heller ikke bli fullstendig. For oversikten over barn og unge på Sjølingstad er særlig foreldre-delen av lista ikke fylt ut helt. Det hender at et navn på en ung person står på lønningslisten, for eksempel, men hverken på folketellingene eller i kirkebøkene i de nærliggende prestegjeldene. Dette gjør det vanskelig å på en nøyaktig måte ha oversikt over alle de unge arbeiderne. Like problemer med at kildene til tider ikke stemmer overens med hverandre hender også i kildematerialet fra jernverket i Nes.

Blant annet kildemateriale som er manglende eller har mange hull, kan listen over unge arbeidere, skrevet på krav etter fabrikktilsynet, nevnes. På jernverket står det ingen navn i perioden 1914-1919, og på ullvarefabrikken starter listen med barna som begynte å jobbe der i 1913. Hvorfor dette er tilfellet har jeg ikke svar på. Lønningslister fra ullvarefabrikken i perioden 1894-1913 har jeg ikke funnet, tilsvarende lønningslister fra Næs Jernverk i perioden 1914-1919 har jeg heller ikke funnet. Hullene gjør at det er vanskelig å være helt sikker på hvor mange som barn og unge som jobbet på bedriftene, hvor gamle de var da de begynte å arbeide, hvor mange år de arbeidet. Det er også vanskelig å si noe sikkert om hvor mange barn og unge det var på hver avdeling av bedriftene. I kildene har noen av barna veldig nøyaktig arbeidstittel, andre plasser er de oppført som «arbeider» eller «ukjent». Ikke alle barn og unge har opplyst lønnsnivå i kildene, og det er derfor vanskelig å si noe eksakt om gjennomsnittslønn. Når det kommer til kildematerialet om bedriftsskolene er det ikke like mange mangler, men nokså stor forskjell på likt materiale som er tilgjengelig. Noen indikasjon fra kildematerialet på helt sikkert hadde eksisterer ikke, så i den grad man skal foreta noen som helst sammenligning må man ty til antagelser. Siden det er oppført karakterer i noen fag, og andre fag står blankt, må det bli antatt at fagene som står blankt ikke blir undervist. En antagelse man også må foreta seg er at kildematerialet, bestående av i

dette eksempelet skoleprotokoller, er ført riktig, og at det ikke er blitt gjort noen feil fra lærernes side. At antagelser supplerer for manglende kildegrunnlag er en begrensning av oppgaven som ikke bare gjelder skoleprotokollene, det er flere hull i materialet som gjør at man enten må gjøre antagelser eller ta i bruk sekundærlitteratur. Forhandlingsprotokollene som ble skrevet av dialogen mellom bedriftene og kommunen er ulik, fra ulike tidsperioder, og behandler ulik tematikk. Det er for eksempel ikke mulig å finne ut hvilken dialog Nes hadde med kommunen før de ble enige om at kommunen skulle overta skolen. Det gjør sammenligning vanskeligere.

Metodevalget kan også ha sine begrensninger for oppgaven. Som nevnt tidligere vil oppgaven i hovedsak ta i bruk en kvantitativ metode, som gir meg tall og statistikk som kan hjelpe oppgaven med å lettere se mønstre og endringer. Dette metodevalget gir likevel liten kontekstuell innsikt til endringene vi ser. For å demme opp for dette blir kildene brukt på en kvalitativ måte i mindre grad, men også dette har sine begrensninger. For det første er det ikke mange kilder som kan bli brukt kvalitativt, det er én bok fra jernverket og for så vidt noen flere fra ullvarefabrikken. Bruken av kildene disse kildene kan likevel være påvirket av subjektivitet og personlige meninger. I tillegg til dette så kan intervjuobjekter ha ulike oppfatninger eller være utsatt for hukommelsesfeil. Utvalget av intervjuobjekter eller øyenvitneskildringer kan være begrenset, og det kan være vanskelig å generalisere funnene til en større populasjon.

1.6 Oppgavens struktur

I kapittel 2 vil bedriftene og lokalsamfunnene rundt dem bli introdusert, og vil ta seg av første underproblemstilling: «Hvordan var barna tilknyttet bedriftene?». I dette kapitlet vil skal vi se på de forskjellige måtene foreldrene og barna tilhørte lokalsamfunnet, som i stor grad var nødvendig av hjørnesteinsbedriften for å overleve. Jeg skal også presentere bevis for at bedriftenes styringsmodell var paternalistisk, og vise hvordan dette påvirket barna og ungdommene.

Den konkrete bruken av barn og unge i industribedriftene vil bli gjennomgått i kapittel 3. To underproblemstillinger behandles i dette kapitlet. På hvilken måte barna ble brukt som arbeidskraft er det første, og som nevnt i tidligere er det arbeidsoppgaver, arbeidstid,

lønningsstørrelser, og omfanget som vil besvare denne underproblemstillingen. Senere i kapitlet vil underproblemstillingen «I hvor stor grad avtok bruken av barn og unge som arbeidskraft, og hvorfor?» bli besvart, idet vi ser på utviklingen i ansettelsesmønsteret ved bedriftene. Vi vil også se på et par alternativer til forklaring på denne trenden.

Skolene tilhørende bedriften vil nøyere bli undersøkt i kapittel 4. Elevantallets størrelse, skolefag, skoletid, og fraværsprosenter er aspekter ved skolen som vil bli gått igjennom, idet oppgaven besvarer den siste underproblemstillingen. For å finne ut om det var skolen som tok over barnearbeidets plass vil vi gå igjennom folkeskolens utvikling. Videre kommer oppgaven til å se på endringer i syn på barnearbeid blant politikere og skolefolk, før vi til slutt tar for oss måten dette påvirket bedriftenes bestyrelse.

2 Hjørnesteinsbedriftene Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk

I dette kapitlet vil vi utforske den nære forbindelsen mellom Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk, to sentrale industribedrifter i perioden 1894-1930, og den lokale befolkningen som tilhørte dem. Vi vil rette søkelyset mot arbeidernes tilknytning til disse bedriftene og hvordan de ble påvirket av den paternalistiske bedriftsstyringen som preget denne tiden.

Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk var ikke bare arbeidsplasser for tusenvis av arbeidere, men også viktige sosiale institusjoner som påvirket det daglige livet deres. Disse bedriftene utgjorde økonomiske knutepunkter og skapte et samfunn som var sterkt avhengig av deres virksomhet. Arbeidernes tilknytning til bedriftene var derfor mer enn bare en yrkesmessig forbindelse - det var et sosialt, kulturelt og økonomisk fellesskap som formet deres identitet og levekår. En sentral faktor som vi vil utforske er den paternalistiske bedriftsstyringen som var karakteristisk for Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk i denne perioden. Paternalismen innebar at bedriftsledelsen tok ansvar for arbeidernes velferd, både innenfor og utenfor arbeidsplassen. Dette omfattet goder som boliger, helsetjenester, utdanning og fritidsaktiviteter, og personlige og synlige arbeidsledere. Vi vil se nærmere på hvordan denne paternalistiske tilnærmingen påvirket arbeidernes tilknytning til bedriften, deres sosiale liv og deres oppfatning av seg selv som en del av det større bedriftssamfunnet. Gjennom dette kapitlet vil vi få en dypere forståelse av hvordan Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk var mer enn bare arbeidsplasser. De var samfunn som formet arbeidernes liv, deres tilknytning til bedriften og deres oppfatning av seg selv som en del av et større fellesskap.

2.1 Sjølingstad Uldvarefabrik

Sjølingstad Uldvarefabrik ble opprettet i 1893 av August Hoven på Sjølingstad i tidligere Sør-Audnedal, som i dag ligger i Lindesnes kommune. Styret i Sjølingstad Uldvarefabrik besto i begynnelsen av tre kjøpmenn, en skipsreder og August Hoven. August Hoven gikk ut av styre og over i rollen som disponent ved oppstart, og produksjonen startet i 1894.²¹ I 1910 trakk August Hoven seg fra rollen som disponent, og sønnen Andreas Hoven tok over.

Ullvarefabrikken produserte i all hovedsak ullgarn, ulltepper og pledd, men også ullstoffer

---

²¹ Sjørensen, 2006, 11

som kunne brukes til videre produksjon. I fabrikkens senere år ble det også produsert ferdig tøy.

I oppstartingsfasen besto fabrikken kun av en bygning laget av tre, og litt senere ble Våningen bygget. Våningen var et hybelhus for fabrikkens kvinnelige ansatte, men fabrikkens funksjonærer hadde også mulighet til å bo der med sine familier. I 1897 ble fabrikkskolen bygget, der fabrikkarbeidernes barn kunne gå på skole. Fabrikken fikk en andreetasje i 1899, og i 1909 ble et nytt bygg reist der den nyinnkjøpte dampkjelen ble plassert, og valkeri og appreturen lå.²²

Før ullvarefabrikken kom var Sjølingstad et lite jordbrukssamfunn, der innbyggerne for det meste brødfødde seg av husdyrhold og skogbruk. Det ble også drevet små virksomheter i tiden før og etter ullvarefabrikkens ankomst, som sag og tresliperi. Da fabrikken startet opp 2 var det kun åtte hus som lå på åssiden.²³ Fabrikken lå gunstig til ved bekken, og flere boliger, butikk og skolen ble etter hvert bygget langs elva. Området rundt fabrikken og elva kom til å bli sentrum av bygda som vokste frem.

2.2 Lokalsamfunnet

Bedriftsledelsen var største finansier og initiativtaker til å bygge butikk, bibliotek og senere poståpneri. Butikkbygningen kom i 1897, og var lenge eid av fabrikken. Fra 1921 ble den drevet av ullvarefabrikkens kontorist Petter Hovden. Det kom ikke et poståpneri til Sjølingstad før på 40-tallet, så inntil da fungerte fabrikken som postkontor i bygda. Dette førte til at kontorpersonalet hadde oversikt over korrespondansen i bygda.²⁴ I 1903 satt styremedlemmene av 200 kroner til innkjøp av bøker til bibliotek. 9 år senere ble det bestemt at det skulle være en lesesal i det minste rommet i skolehuset. Majoriteten av lesestoffet var kristent materiale, men det var også historiske verk ol.²⁵ Fra 1914 ble det også etablert spareforening for bygdas folk.

Arbeiderne kunne også benytte seg av en lånekasse laget av bedriften, og det ble opprettet en rekke forretninger og lag som arbeiderne kunne bli medlemmer i. I de første årene før

---

²² Sørensen, 2006, 12

²³ Sørensen, 2006, 23

²⁴ Sørensen, 2006, 27

²⁵ Sørensen, 2006, 27

1920 var det for det meste foreninger og lag av kristne slag som dominerte. Etter 1920 kom andre foreninger, som musikkforeninger, idrettslag og avholdslag, for å nevne noen. En av de kristne foreningene var Sjølingstad Kvinneforening som ble startet rundt fabrikkens oppstartsår. Foreningen var primært for gifte kristne kvinner, men hadde noen innslag av unge ugifte arbeidere, og de samlet inn penger til misjonsorganisasjoner. Foreningen arrangerte åndelige møter og bønnevirkksomhet. Unge arbeidere hadde et eget kristent felleskap i arbeiderboligene. Det var også kor og søndagskole for fabrikkens barn og barn fra de øvrige innbyggerne i bygda.

Ullvarefabrikken tilbød ikke bare en arbeidsplass for Sjølingstads innbyggere, den var også aktivt med å bygge lokalsamfunnet i bygda. Det ble utvilsomt skapt et samhold mellom arbeidere som jobbet på samme plass, som bodde i fabrikkens boliger, og som deltok på fritidsaktiviteter i fabrikkens regi. Det var ikke bare mellom arbeiderne det var et sterkt samhold, arbeiderne synes godt om fabrikkstyret også, og spesielt August Hoven. En del av arbeiderne som flyttet fra Sjølingstad la igjen brev som de hadde skrevet. Mange av disse skriver om det gode samholdet de flytter fra, og en del nærmest hyller også August Hoven for hans rolle i deres liv. Dette samholdet i lokalsamfunnet vedvarer hele perioden jeg tar for meg, men endrer seg etter hvert på 30-tallet, da arbeiderne streiker.

Tette lokalsamfunn rundt hjørnesteinsbedrifter som ullvarefabrikken var ikke uvanlig i Norge på denne tiden. En sammenligning med ullvarefabrikken på Aalgaard viser mange av de samme trekkene vi ser på Sjølingstad. Aalgaard var i likhet med Sjølingstad en nærmest ubebodd plass da fabrikkene kom, og begge grunnleggerne hadde sin bakgrunn i haugianerbevegelsen.²⁶ Aalgaard ullvarefabrik ble opprettet i 1870, og det var mye korrespondanse mellom de to fabrikkene.²⁷ Våningshus, skoleverk og fritidsaktiviteter og organisasjoner finansiert av fabrikkene er en av de mange likhetene man finner. Grunnleggeren av Aalgaard ullvarefabrik var også en personifisering av fabrikkene, som i sin tid som bestyrer spiste alle sine måltider med fabrikkarbeiderne, og ble sett på som en farsfigur.²⁸

---

²⁶ Erichsen, 1946, 41 og 43

²⁷ Sørensen, 2006, 23

²⁸ Erichsen, 1946, 76

Til bygging av skolelokalet ble det gitt amtsbidrag på 600 kroner, frivillige bidrag kom på 450 kroner, og det resterende beløpet som måtte trenges ble garantert August Hoven, fargerimester Eivind Bjortvedt, vev- og spinnerimester Lars Stein og arbeider Tobias Johannessen.²⁹ Det ble også tatt inn amtsbidrag, bidrag fra fabrikken og frivillige bidrag. Det kan virke som om de frivillige bidragene ble betalt tilbake. Fra regnekatalogen for skolen 1897 til 1911 kommer det frem at en stor del av finansieringen av skolekassen i de funksjonerende årene kom fra skoleskatt. Dette var en skatt som foreldrene betalte, og som ser ut til å ha blitt delvis betalt tilbake også. I 1908, og de fleste andre årstall, ble skoleskatt tilbakebetalt, men ikke hele beløpet. I 1911 virker det som om man kunne betale skoleskatten på flere måter, enten via fabrikken eller via herredet. Det samme året betaler herredet 29% av skoleskatten, og fabrikken tilbakebetaler 20% skoleskatten. Skolen betaler 45% av lærerlønna.³⁰ Herredet bidro økonomisk mot at bedriftsskolen tok inn barn som ikke tilhørte fabrikkarbeiderne. Dette kom til å utvikle seg til en konflikt, og er noe jeg skriver om senere i kapitlet.

Utgiftene for skolekassen ble diskutert i skolestyret, og gjaldt for det meste lønn til læreren, vedlikehold og rengjøring. Styremedlemmene tok i all hovedsak på seg ansvaret med rengjøring og vedlikehold mot betaling. Styrets medlemmer inneholdt mange av foreldrene til barna, og August Hoven var til stede ved de aller fleste kretsmøtene. Det kan virke som om bedriftsskolen var noe Hoven og alle foreldrene engasjerte seg for.³¹ At Hoven var disponert på fabrikken, kan imidlertid ha gitt han en ganske stor rolle i styret.

2.3 Næs Jernverk

Fra slutten av 1890-tallet og frem til 1930-tallet er det sterkt samhold i det lokalsamfunnet som vokser rundt fabrikken i Sjølingstad. I samme tidsperiode hadde det allerede eksistert et lokalsamfunn rundt jernverket på Nes i daværende Holt kommune i over hundre år. Næs Jernverk kan nok kategoriseres som en av de gamle proto-industribedriftene, som etter hvert ble modernisert. Jernverket ble startet i 1665³², het opprinnelig Baaslands Verk og lå

---

²⁹ Skaar, 1996, 94

³⁰ Statsarkivet i Kristiansand (SAK), Sjølingstad Uldvarefabrik, Fabrikkskolen - regnskapsbok 1905-1937 & Fabrikkskolen – skoleregnskap 1906-1910

³¹ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Fabrikkskolen – forhandlingsprotokoll

³² Trædal, 1997, 17

ved Båseland gård. Ulrich Schnell var eieren av jernverket da det ble flyttet til Nes i 1738, og navnet ble endret til Næs Jernverk.³³ I 1799 ble verket kjøpt opp av Jacob Aall, etter en del uro blant bønder og arbeidere som ikke var fornøyd med Schnells lederskap. Aall investerte i verket, og fikk blant annet gjort masovnanlegget større. Sønnen hans Nicolay Benjamin Aall tok etter hvert over, og i 1840 ble firmaets navn endret til Jacob Aall & Søn. Utover på 1800-tallet kom det ny teknologi som gjorde at den trekullbaserte jernsmeltinga ble ulønnsom³⁴. Jernverket fortsatte likevel med denne jernsmeltingen, men la hovedvekten av produksjonen sin på spesialprodusert materiale, som filer, økser, og hestesko. Næs Jernverk fortsatte med denne jernproduksjonen til verket ble slått konkurs i 1884, og etter litt reorganisering ble jernverket omdannet til et stålverk i 1909, etter at flammen i masovnen ble slukket for siste gang.³⁵ Knut Aall var sjef rundt 1920.

2.4 Lokalsamfunnet

I likhet med ullvarefabrikken på Sjølingstad, så spilte også jernverket på Nes stor rolle for lokalbefolkningen. Ikke bare var jernverket en arbeidsplass der folk kunne tjene penger, jernverket sørget også for at arbeiderne kunne kjøpe matvarer og leie bolig. Da jernverket kom til Nes kom det også mange flere varer enn de hadde hatt tidligere. Boligene hadde siden 1790-tallet vært i verkets eie. Jernverksskolen var også drevet av verket, i likhet med fabrikkskolen på Sjølingstad.

I tillegg til å drifte tilbud som skole og vareutsalg, så drev verket også velferdstilbud i mindre grad. I 1820 ble det opprettet sparekasse og egne syke- og trygdeordninger. I tillegg fantes det etter hvert to legater, «Jacob Aalls Legat» og «Nils Hofman Aall og Frk. Benedicte Aalls Legat». På en bankkonto ble pengeinnskudd gjort av familiemedlemmer i Aall-slekta, og avkastningene ble fordelt ut til trengende mennesker på Nes. Så vel som å tjene penger og å gi folk arbeid så kan det virke som om styret i verket var opptatt av å ta vare på lokalbefolkningen så godt de kunne. Samme tendens ser vi i styret på ullvarefabrikken i Sjølingstad. I likhet med Sjølingstad skulle det ta lang tid før arbeiderne ved jernverket fagorganiserte seg.

---

³³ Holme, 2014, 322

³⁴ Trædal, 1997, 19

³⁵ Trædal, 1997, 19

2.5 Arbeidernes tilknytning til bedriften

Gjennom butikken i fabrikkens eie, postkontor i fabrikkens lokaler og foreninger og lag opprettet av fabrikkens, gjennomsyrt ullvarefabrikken arbeidernes liv. Etter de var ferdige på jobb levde de i et samfunn som på et vis var skapt og vedlikeholdt av styret. Dette var tilfellet i begge lokalsamfunnene, men at bedriften disponerte med boliger, lånemuligheter, skole og matvarehandel betyr ikke nødvendigvis at bedriften var paternalistisk. Som Kjeldstadli (1988, 110) sier så kan disse tiltakene ha vært nødvendige for å holde på arbeidskraften.

*«Som Edvard Bull har påpekt, betydde ikke slike tiltak i seg sjøl paternalisme. Men institusjonene og organisasjonene ga et utmerket inntak for ledelsen til å styre om den så ønsket».*³⁶

Det var ikke bare det sosiale livet til arbeiderne som ble påvirket av fabrikkens, arbeidernes religiøse liv ble også påvirket. Lagene og foreningene som ble opprettet var i begynnelsen av 1900-tallet for det meste kristne, og mange hadde bønnestunder sammen. August Hoven var en del av haugianerbevegelsen da han var yngre. Annet enn å hente inn en predikant til Sjølingstad i 1907 er det usikkert i hvor stor grad Hoven involverte seg i foreningene.³⁷ Det kan imidlertid tenkes at noen av Hovens haugianeridealer smittet over på arbeiderne, idealer som verdien av hardt arbeid og omsorg for andre. At bestyrere og disponenter blandet seg inn i privatlivet til arbeidere var heller ikke uvanlig. Fra andre bedrifter kan det fortelles at arbeiderne var hjemme hos brukseiere, eller at straffer ble pålagt arbeidere som oppførte seg på en måte som var uønsket, sett fra bestyrers syn, utenfor arbeidstid³⁸.

Også på Nes utgjorde jernverket en stor del av beboernes liv, og arbeiderne var knyttet til verket på mange av de samme måtene som arbeiderne på Sjølingstad var knyttet til ullvarefabrikken. Et funn fra Næs Jernverk viser at gjeld ofte var en stor del av denne tilknytningen. Ingeborg Fløystad gjorde en undersøkelse av arbeidernes levekår på 1700-tallet, og fant at det var veldig vanlig at arbeiderne hadde stor gjeld til jernverket. På grunnlag av gjelden husstandene hadde, var det en viss arbeidsforpliktelse fra arbeidernes

---

³⁶ Kjeldstadli, 1988, 110

³⁷ Sørensen, 2006, 28

³⁸ Kjeldstadli, 1988, 111

side. Arbeiderne ble på et vis bundet til verket.³⁹ Gjelden kom av at det var verket som drev varehandelen, og opp til slutten av 1700-tallet tok arbeidere gjeld for å kjøpe hus. Etter 1790-tallet kjøpte verket opp husplassene, og leide dem ut til arbeiderne.⁴⁰ Så vidt jeg vet så eide verket utsalgsstedene også utover på 1900-tallet. Vareutvalget var nok en del større enn det var på 1700-tallet, men jernverksarbeiderlønnen var ikke stor. Varer som klær og lignende var dyrt, og når et par gummistøvler omkring 1930 kosta mer enn to ukelønninger er det mulig å anta det ikke var uvanlig for husholdninger å ha gjeld til verket. Det faktum at arbeiderne hadde gjeld til verket og leide verkets husplasser kan nok ha skapt følelse om at både barn og forelder var bundet til verket på et vis. Tidligere forskning på barnearbeidet under industrialiseringen har vist at familiens økonomi spilte stor rolle for hvorvidt man sendte barnet sitt ut i arbeid eller ikke.⁴¹ Det kan tenkes at også på Nes var familieøkonomien en viktig faktor. Gustav Eriksen begynte på jernverket da han var 14 år. Han forteller at faren hans nettopp hadde gått bort, og at moren hadde stor gjeld til butikken. For å betale gjelda måtte mora selge dyrene de hadde, og Gustav og broren måtte ut i arbeid.⁴²

«Far var nettopp død då, han døde av kreft då han berre var 58 år gammel. På den tida handla me på Stornes, i butikken der, og me var sjøldi nokså møe. Nåen hundre kroner, å de var møe penger i den tida. Han som dreiv butikken sa titter folk, han ville få dei te å borje så møe at han kunne «ta» gården. Og da måtte mor selle kyra og grisen og høyet for å betale han tilbake. Så måtte e og bror min te å få inn krettur igjen.»⁴³

Det er mulig å tenke seg at denne gjeldstilknytningen eksisterte på Sjølingstad også, i og med at ullvarefabrikken også tilbød muligheter for arbeiderne å ta opp lån.

Barna hadde en unik tilknytning til bedriften gjennom deres foreldre. På jernverket i Nes var svært vanlig å gå i sine foreldres fotspor, noe som ikke bare innebar å begynne å jobbe for jernverket, men i mange tilfeller så jobbet barna i samme avdeling som sin far. I gjennomsnitt hadde hver far som var ansatt på jernverket 2,08 barn som også arbeidet der.

---

³⁹ Fløystad, 1979, 306

⁴⁰ Fløystad, 1979, 409

⁴¹ Humphries, 2010, 80-81

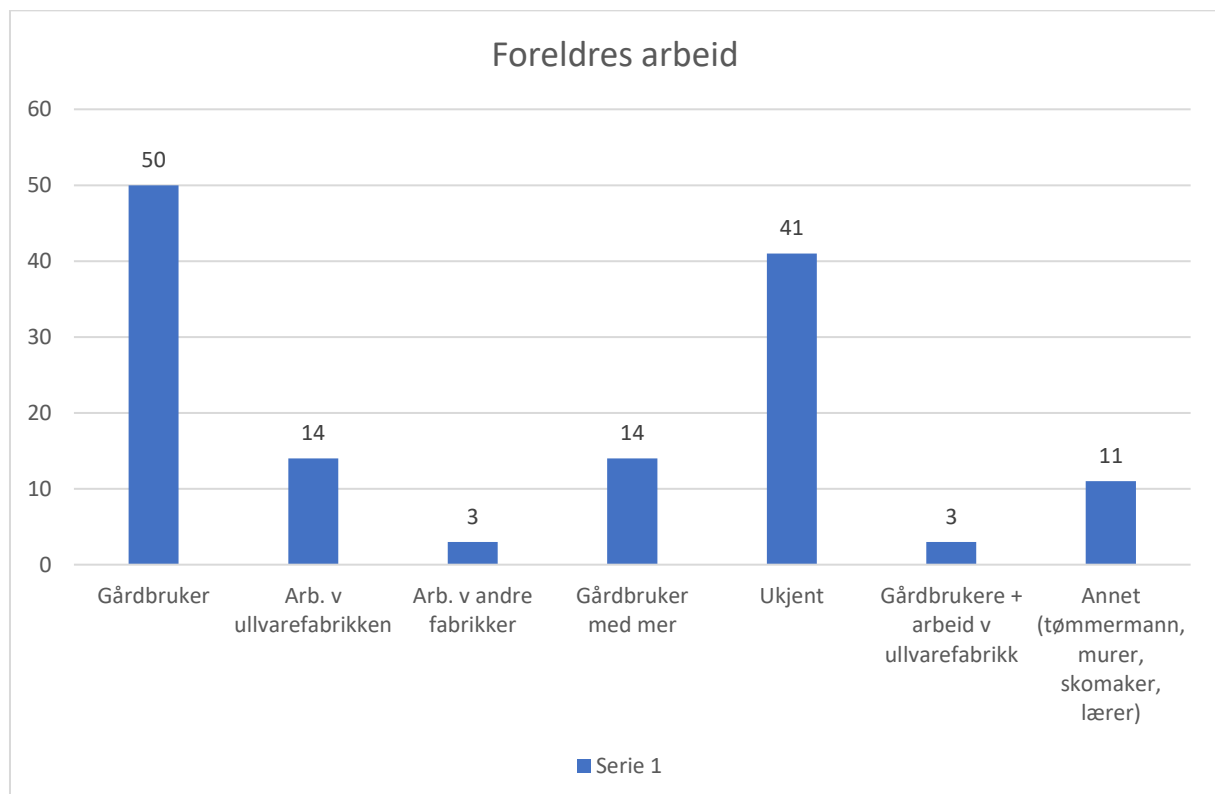
⁴² Trædal, 2017, 42

⁴³ Trædal, 2017, 42

Gunnar Andersen og Ole Larsen fra nedre Storemo hadde begge syv barn som kom til å begynne å arbeide på jernverket, og er foreldrene som hadde flest barn som jobbet på jernverket i perioden 1894-1930. Av rundt 150 barn ansatt ved jernverket i tidsrommet, hadde 108, som vi kjenner til, fedre som arbeidet på forskjellige avdelinger. På Sjølingstad har vi ikke like sterk foreldretilknytning som på Nes. Mange av de unge arbeiderne i de første årene av ullvarefabrikken var tilflyttere, og flyttet ofte fra gårder rundt omkring i Vest-Agder. Våningshuset tilhørende fabrikken ga muligheter for å bosette folk og passet utmerket godt til å ta imot innflyttere. De unge tilflytternes foreldre var derfor ofte gårdbrukere, noen av dem tok også på seg annet arbeid, ofte sesongbasert. Utover 1920- og 1930-tallet hadde unge arbeidere ansatt ved ullvarefabrikken i større grad foreldre som også jobbet der.

Figur 1.1. Arbeidstittel til foreldrene til unge arbeidere ansatt ved Sjølingstad Ullvarefabrik 1894-1930.

Tilknytningen som arbeiderne hadde til ullvarefabrikken, kom imidlertid til å endre seg rundt 1930-tallet. Sørensen (2006, 128) hevder at rekrutteringen til fabrikken fra de nærmeste områdene økte, og at familiene som allerede hadde familiemedlemmer i fabrikkmiljøet ble

flere. Familien fikk seg et sikkerhetsnett med familiemedlemmer som allerede var en del av miljøet. Denne utviklingen, mener hun, gjorde at arbeiderne ikke lenger hadde like stort behov til å knytte seg til fabrikken og fabrikkdisponenten, som de hadde hatt tidligere. Dette kan forklare hvorfor arbeiderne på Sjølingstad etter hvert gikk til streik. Utbyggingen av infrastruktur og bedre samferdselsmuligheter kan være grunnen til at rekrutteringen endret seg på Sjølingstad, og det samme kan være tilfellet på Nes. Det tilsynelatende harmoniske forholdet mellom arbeid og verkseier endret seg også her da arbeiderne fagorganiserte seg.

2.6 Paternalistisk bedriftsstyring

Arbeiderne var tett knyttet til bedriften de jobbet for både på Sjølingstad og på Nes. I begge tilfellene virker det som om båndene mellom arbeidere og bedriftseier eller disponent var tette. I en bok som er etterlatt i Sjølingstads bedriftsarkiv finner vi erindringer fra fraflyttede arbeidere. I flere av innleggene som er skrevet, skrives det veldig godt om både miljøet de flyttet fra og fabrikkdisponent Hoven. Raket Støle, som jobbet på fabrikken i sin ungdom, skal angivelig ha fortalt datteren hennes at «Hoven hadde stor omsorg for arbeiderne, og var som en god far for dem».⁴⁴ Utsagn om at verkseier var som en far og at han passet på arbeiderne finner man også på Næs Jernverk.

Paternalisme hadde lenge vært vanlig i jernverkene, og andre ullvarefabrikker hadde også paternalistisk styremåte på tidlig 1900-tallet. Det var mye korrespondanse mellom Sjølingstad Uldvarefabrik og Aalgaard Uldvarefabrik i begynnelsen av 1900-tallet.⁴⁵

Ullvarefabrikkene hadde mange likheter, særlig i lederstil fra styret og disponent. I likhet med Sjølingstad så hadde Aalgaard hybelhus der arbeiderne bodde sammen, og begge hadde en paternalistisk fabrikkledelse.⁴⁶ Om paternalismen på Christiania Spigerverk skriver Kjeldstadli:

«Ideologien i en reinspikka paternalisme fortolket bedriftsbefolkningen som «familie» og lokalsamfunnet omkring som et «hjem». Lederen var personlig, nærværende, en streng og

---

⁴⁴ Skaar, 1996, 19

⁴⁵ Sørensen, 2006, 23

⁴⁶ Øiumshaugen, 1995, 49

*rettferdig far; de underordnede hans familiemedlemmer. De kunne føle samhold seg imellom, men var først og fremst bundet til faren med sosiale bånd som gikk oppover og nedover».*⁴⁷

Denne definisjonen tror jeg folk flest forbinder med begrepet, og en slik paternalisme gjorde seg gjeldende i både jernverket og i ullvarefabrikken. Arbeiderne måtte ofte jobbe lange og tunge dager, men lederen var synlig og rettferdig. I begge bedriftene måtte man enten gå til bedriftsstyre eller verkseier personlig for å be om lønnsforhøyelse, og ofte fikk man det.

Kjeldstadli har en langt bredere beskrivelse av paternalisme i hans innlegg «Fedre, fyrster og funksjonærer: Ulike typer ledelse i norsk industri før 1. verdenskrig» i boka «Arbete och arbeidsmarknad i Norden». Mange av kjennetegn av paternalismen blir beskrevet igjen i sitatet ovenfor, og ting som felleshusholdning eller tilgjengelige arbeidsboliger, gavegivning og finansiering av institusjoner blir nevnt.⁴⁸ I eldre miljøer gikk paternalismen «så å si videre av egen tyngde», mens i bedriftssamfunn som var nyetablerte var den sterkere.⁴⁹ Isolert beliggenhet var ingen nødvendig betingelse, men fabrikkene kunne lettere benytte seg av paternalisme som bedriftsstrategi, da det var bedriftene som sto for oppbyggingen av samfunnene og de kunne bruke de sosiale institusjonene til sine formål.⁵⁰ En annen fordel for bedriftsstyret med isolert beliggenhet var at den økonomiske kretsen var nokså lukket, at arbeiderne var avhengige av å bruke bedriftens uthandler, og at arbeidernes gjeld til bedriften forble.

I sin hovedfagsoppgave om hvordan Sjølingstad Ullvarefabrik tilegnet seg kunnskap i oppstartingsfasen tar Bård Raustøl opp diskusjonen om hvorvidt fabrikkstyret hadde en paternalistisk eller patriarkalsk lederstil i årene 1894-1920. Han siterer Hilde Ibsens og hennes definisjon av paternalisme som «et styresett hvor den styrende bestemmer over den styrte på alle måter». For å definere en patriarkalsk bedriftsledelse bruker han Hans-Jakob Ågotnes definisjon, som er at bedriftslederen «opptrer som en omsorgsperson for arbeidere» og at det er noe de «er avhengige av ved personlige bånd».⁵¹ Raustøl konkluderte med at frem til 1920 rådde det patriarkalisme ved ullvarefabrikken, men ikke

---

⁴⁷ Kjeldstadli, 1988, 178

⁴⁸ Kjeldstadli, 1988, 115

⁴⁹ Kjeldstadli, 1988, 118

⁵⁰ Kjeldstadli, 1988, 118

⁵¹ Raustøl, 2004, 30

like sterkt som ved andre fabrikker.⁵² Etter min mening så kan ikke lederen bestemme over noen andre deler av arbeiderens liv enn arbeidslivet. Lederen kan absolutt påvirke arbeideren i andre aspekter av deres liv, men i et lite fabrikkssamfunn der lederen opptar en farsfigur, så er det nettopp i disse personlige og vertikale farsbåndene påvirkningen skjer. Som jeg nevnte tidligere mener jeg at de fleste forbinder paternalisme med en definisjon som er nærmere det Kjeldstadli beskrev, og jeg syns den er mer detaljert. Ut ifra det vi har gått igjennom kan vi se at Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik hadde en paternalistisk bedriftsstyring. Utsagn som vitner om den paternalistiske bedriftsstyringen finner man også på jernverket i Nes. Knut Jørgensen, som jobbet på fabrikk i tiden etter 1930, forteller om at det var lite solidaritet arbeidere seg imellom på den tiden.

«Ein hadde nåe å tene på å ikkje være solidarisk. Ein tenkte meir på seg sjøl. Det hadde nok sammenheng med sjøle ordninga med jernverket og heile systemet, med egen fattigkasse og eget sosialvesen. Det var ju dei privilegiene som danna grunnlaget for heile det sosiale samfunnet»⁵³

En slik tankegang er et godt eksempel på sosiale og personlige bånd som først og fremst går oppover og nedover. Det politiske grepet solidaritet som Jørgensen snakker om brukes om samholdet mellom klassestanden som han var i. At det var lite solidaritet mellom arbeiderne betydde ikke nødvendigvis at de ikke brydde seg om hverandre, eller at de ikke kom overens, det kan godt hende de gjorde det. Hovedpoenget er likevel at for å lykkes i den paternalistiske bedriften, hvis man skulle få det man ville ha, så var båndene oppover de viktigste, de man hadde til lederen.

Denne sterke tilknytningen som bedriftssamfunnet hadde på bakgrunn av den paternalistiske bedriftsstyringen kom etter hvert til å bli oppløst da arbeiderne fagorganiserte seg og gikk til streik. Tidligere i kapitlet ble det lagt frem et mulig svar på hvorfor dette skjedde, nemlig at arbeiderne etter hvert fikk sikkerhetsnett rundt bedriften, og at de ikke ble like bundet av den. En annen mulig forklaring er forandring i bedriftsstyringen. Som bedriftsstrategier er ikke paternalisme og autokrati er veldig forskjellig, ifølge Kjeldstadli.⁵⁴ Begge deler en enkel struktur mellom ledelse og arbeider, der

---

⁵² Raustøl, 2004, 30

⁵³ Trædal, 2017, 82

⁵⁴ Kjeldstadli, 1988, 116

ordre ofte blir levert fra ansikt til ansikt. Forskjellen mellom de to er at i paternalismens strategi ligger et moralsk ansvar fra bedriftsstyret til arbeiderne, mens autokratiets fokus i større grad er på maksimering av profitt. Autokratisk bedriftsstyring kom til å bli mer vanlig i Norge utover begynnelsen av 1900-tallet, av flere grunner. I noen tilfeller skyldtes overgangen dårlig økonomi i bedriften. I andre tilfeller var det en konsekvens av at flere av bedriftenes ansvarsområder, som sykekasser og skolesystem, ble tatt over av staten. Sørensen mener ullvarefabrikken klarte seg godt gjennom 20-tallet uten streik, og at lavtlønnede arbeidere ble prioritert i ansettelsespolitikken.⁵⁵ Arbeiderne gikk fra å bli tatt hånd om av disponenten til å bli hjul i det større maskineriet som ullvarefabrikken var. I løpet av 20-tallet begynte overgangen sakte, men sikkert før det tidligere paternalistiske forholdet ble byttet ut til fordel av det autokratiske på midten av 30-tallet.⁵⁶ Overgangen til en bedriftsstyring som tilsynelatende ikke bryr seg om styrets moralske ansvar overfor arbeiderne kan ha vært en provoserende erkjennelse for arbeiderne, som fagorganiserte seg og satte seg i opposisjon til bedriftsstyret da de gikk til streik.

2.7 Oppsummering

Næs Jernverk hadde på begynnelsen av 1900-tallet allerede eksistert i over hundre år, og lokalsamfunnet hadde organisk vokst seg rundt bedriften over lang tid. Sjølingstad Ullvarefabrik, derimot, hadde nettopp blitt startet opp. Den lokalbefolkningen som vokste seg rundt fabrikkene var for det meste innflyttere. Ullvarefabrikken produserte, som navnet tilsier, diverse ullprodukter som ullgarn, ulltepper og pledd hovedsakelig. Ullvarefabrikken besto først av en trebygning, senere ble et våningshus bygget. I 1897 fikk fabrikkene egen skole, og nye apparater og maskiner ble etter hvert innkjøpt. Det kom til å bli bygget flere bygninger for arbeiderne, som flere boliger og butikk. August Hoven var disponent ved ullvarefabrikken frem til 1910, da sønnen Andreas Hoven tok over denne rollen. Næs Jernverk hadde gått igjennom mange eierskifter. Verket ble startet av Ulrich Schnell i 1738, og det ble solgt til Jacob Aall i 1799. Sønnen Nicolay Benjamin Aall tok over driften etter hvert, før hans sønn igjen, Knut Aall ser ut til å ha tatt over en gang rundt 20-tallet. Det ble gjort mye investeringer i jernverket i Aall-familiens eie, men på 1800-tallet ble trekullbasert

---

⁵⁵ Sørensen, 2006, 63

⁵⁶ Sørensen, 2006, 63

jernsmelting ulønnsomt. Jernverket ble slått konkurs i 1884, før det i 1909 ble omdannet til et stålværk. Jernverket hadde i likhet med ullvarefabrikken boliger som arbeiderne kunne leie, og verket drev i tillegg utsalg av varer og en verksskole.

Bedriftene var mye mer enn kun en arbeidsplass, og tilbød sine arbeidere det de trengte for å bo rundt fabrikken. Lokalsamfunnene var avhengige av bedriftene, og eksisterte som et resultat av dem. I tillegg til å tilby sine arbeidere det mest nødvendige, hadde bedriftene også lånekasser som de ansatte kunne benytte seg av. Ullvarefabrikken fungerte som postkontor, og jernverket hadde trygdeordninger og en egen sykekasse. Jernverket drev også eget fattigvesen, og hadde en legatordning som kunne forsørge trengende, mange av dem enker etter avdøde verksarbeidere. Ullvarefabrikken hadde en lesesal der arbeidere kunne låne bøker, og begge bedriftene hadde etter hvert en rekke organisasjoner og lag som de ansatte kunne bli medlem i. Det er usikkert i hvor stor grad bedriftene hadde påvirkningskraft disse organisasjonene. Imidlertid er det helt klart at bedriftene var store bidragsytere i arbeidernes liv, både i og utenfor arbeidet. Arbeiderne levde i et samfunn som var avhengig av, og vedlikeholdt av, bedriftene. Slike tiltak var ikke nødvendigvis paternalistiske, men det kan hende at de var nødvendige for bedriftene for å holde på arbeidskraften, for å knytte arbeiderne til arbeidsplassen. Arbeiderne var tilknyttet bedriften på flere måter. På Sjølingstad kan arbeidernes religiøse liv ha vært i nokså stor grad påvirket av fabrikken. Organisasjonene på Sjølingstad var for det meste kristelige, og vi vet at August Hoven hentet inn en predikant til bygda i 1907. Det er mulig at August Hovens haugianeridealer, som han var vokst opp med, kan ha smittet over på arbeiderne. En annen måte arbeiderne var tilknyttet bedriftene på kunne være gjeld. Som tidligere nevnt var det mulig for arbeiderne å ta opp lån fra bedriftene, og vi vet at i spesielt Nes sitt tilfelle var det en del som hadde gjeld. Fra nedskrevne arbeiderminner og intervjuer hørte vi om hvordan Gustav Eriksen begynte å jobbe i 14-årsalderen, etter at faren hans hadde gått bort. Moren hans hadde i tillegg mye gjeld til butikken. Denne gjeldstilknytningen eksisterte nok på Sjølingstad også, men kanskje i mindre grad enn på Nes. Barn var bundet til bedriften på en unik måte, gjennom foreldrene som arbeidet der. I tidsrommet 1894-1930 hadde fedre som jobbet på jernverket i snitt 2 barn som også jobbet på verket. To fedre hadde syv barn som kom til å arbeide på jernverket, og i alt hadde 108, som vi vet om, av rundt 150 barn som jobbet på verket fedre som også jobbet der. På Sjølingstad var situasjonen litt annerledes,

utover 1920- og 1930-tallet var det flere barn som hadde foreldre som jobbet på fabrikken. I de første årene etter fabrikken ble opprettet var det mange tilflyttere, som kom fra gårder rundt omkring Vest-Agder.

Arbeiderne og deres barn på Sjølingstad og Nes hadde en tett tilknytning til bedriften. Båndene mellom eier eller disponent av bedriften og de ansatte var også ganske tette, og til tider personlige. Fra brev sendt fra arbeidere på Sjølingstad kan vi se at flere skriver om August Hoven som en god far for dem, som har stor omsorg. På Nes finnes det også slike fortellinger om «gamle-Aall». Paternalismen ved jernverk i Norge hadde lenge vært vanlig og gikk ofte videre av sin egen tyngde, mens paternalismen på nyetablerte samfunn var mer sterkere og mer intens. I begge bedriftene var den økonomiske kretsen nokså lukket, og det lå isolert. Dette gjorde tilknytningen til fabrikken sterkere. En personlig og nær leder, og oppfattelsen av lokalbefolkningen som et hjem og de medansatte som familie er noen av kjennetegnene til paternalistisk bedriftsstyring. Lederen av bedriften hadde ifølge det paternalistiske syn et moralsk ansvar for å ta av seg arbeiderne sine, også i dårlige tider. Paternalismen ga også lederne muligheten til å ha større kontroll over sine underordnede, og det personlige båndet kunne hjelpe til med å demme opp sosialistiske idéer. Skolegangen til barna i bedriftenes skolehus kunne hjelpe til med å oppdra de fremtidige arbeiderne til lydige og disiplinerte arbeidere. Den paternalistiske bedriftsstyringen gikk nok etter hvert over til en autokratisk en, som ikke er så forskjellig. Begge former for bedriftsstyring har en enkel struktur mellom arbeidere og ledelse, men den største forskjellen er at i en autokratisk bedrift har ledelsen ikke noe moralsk ansvar for arbeideren. Det kan hende at det var overgangen til denne bedriftsstyringen som gjorde at arbeiderne på ullvarefabrikken kom til å gå til streik på 30-tallet, og jernverksarbeiderne fagforente seg.

3 Bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Sjølingstad

Uldvarefabrik og Næs Jernverk

I dette kapitlet vil vi utforske den konkrete bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk i perioden som spenner fra 1894 til 1930. Kapitlet vil undersøke de spesifikke arbeidsoppgavene som ble tildelt barna og unge arbeidere ved Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk. Hvordan arbeidsoppgavene ble tildelt vil også være et element vi vil granske nærmere, var noen arbeidsoppgaver kjønnsbetinget eller aldersbetinget? Andre aspekter som vil bli gått igjennom ved bruken av barn og unge som arbeidskraft er hvor lenge de jobbet og hvordan arbeidstiden utviklet seg, og hvor mye de ble betalt og hvordan dette endret seg. På denne måten vil kapitlet bidra til å gi innsikt i hvordan barnas arbeid var innlemmet i den overordnede produksjonsprosessen og bedriftens behov. Ved å undersøke arbeidsoppgavene, arbeidstiden, lønningene og utviklingen av bruken av barn og unge arbeidere ved Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk, vil dette kapitlet bidra til å kaste lys over hvordan bedriftene utnyttet denne arbeidskraften og hvordan bruken av unge arbeidere endret seg over tid. Vi vil også vurdere alternative forklaringer og faktorer som kan ha påvirket denne utviklingen.

3.1 Omfanget av barn og unge som arbeidskraft

I løpet av perioden 1894 til 1930 jobbet det i alt rundt 150 barn og unge under 18 år på jernverket på Nes. På Sjølingstad Uldvarefabrik er dette tallet rundt 130. Noen år jobbet det flere barn og unge på bedriftene, andre år var det færre. I Næs Jernverks tilfelle var det var det flest arbeidere under 18 ansatt i tiden før 1913, med høydepunkt i 1898. Fra 1913 til 1920 er det hull og lite informasjon i kildene, men fra 1920 og fram til 1930 er antallet arbeidere under 18 drastisk redusert. På Sjølingstad er det mangler i kildematerialet før 1913, men vi ser et høydepunkt av ansatte barn og unge i 1910. Fra 1913 til 1919 er det nokså stort antall barn og unge arbeidere, mens fra 1920 til 1930 er dette antallet noe lavere.

Figur 3.1. Arbeidere under 18 år ansatt ved Næs Jernverk i perioden 1897-1930.

Årstall	Antall arbeidere under 18 år
1897	19
1898	31
1900	39
1902	16
1903	15
1905	24
1909	14
1910	23
1911	15
1913	29
1920	8
1922	6
1924	3
1925	4
1926	3
1927	1
1928	1
1929	3
1930	2

Av 131 arbeidere under 18 år på Sjølingstad er 71 stadfestet til å være jenter, og 60 gutter. Det er med andre ord en liten overvekt jenter i løpet av hele perioden fra 1894-1930. På sitt høyeste jobbet det elleve jenter på fabrikken i 1914, og det jobbet seks flere jenter enn gutter. I 1910 jobbet det ti gutter på fabrikken, og det jobbet en gutt mer enn jentene. I 1929 jobbet det fem gutter og én jente. I 1913 og 1915 var det fire flere jenter som arbeidet enn gutter, i 1918 var det tre flere gutter enn jenter, og i 1920 var det tre flere jenter enn gutter. Sett bort ifra dette var kjønnsbalansen nokså lik igjennom hele perioden, som regel var det like mange gutter og jenter som jobbet i samme år, eller så var det ubalanse med én ekstra gutt eller jente. På Næs Jernverk arbeidet det kun gutter.

Figur 3.2. Arbeidere under 18 år ansatt ved Sjølingstad Uldvarefabrik i perioden 1894-1930.

Årstall	1894	1895	1896	1897	1898	1900	1902	1907	1910	
Antall arbeidere under 18 år	2 totalt 1 jente 1 gutt	2 totalt 1 jente 1 gutt	3 totalt 1 jente 2 gutt	4 totalt 1 jente 3 gutt	2 totalt 0 jente 2 gutt	11 totalt 5 jente 6 gutt	1 totalt 1 jente 0 gutt	1 totalt 1 jente 0 gutt	21 totalt 10 j 11 gutt	
Årstall	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Antall arbeidere under 18 år	1 totalt 1 gutt	2 totalt 2 jente	14 totalt 9 jente 5 gutt	17 totalt 12 jente 5 gutt	12 totalt 8 jente 4 gutt	13 totalt 6 jente 7 gutt	15 totalt 10 jente 5 gutt	11 totalt 4 jente 7 gutt	14 totalt 6 jente 8 gutt	11 totalt 7 jente 4 gutt
Årstall	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Antall arbeidere under 18 år	5 totalt 2 jente 3 gutt	5 totalt 2 jente 3 gutt	5 totalt 3 jente 2 gutt	8 totalt 4 jente 4 gutt	7 totalt 3 jente 4 gutt	9 totalt 4 jente 5 gutt	10 totalt 5 jente 5 gutt	8 totalt 3 jente 5 gutt	7 totalt 1 jente 6 gutt	7 totalt 3 jente 4 gutt

De fleste av de unge arbeiderne på både ullvarefabrikken og på jernverket var i alderen 14 til 18. På Næs Jernverk begynte 50 personer å jobbe året de fylte 15, 33 personer året de fylte 16, og 23 personer året de fylte 14. 17 personer begynte i arbeid da de var 17 år gamle, og kun 5 begynte da de var 18 år gamle. På Sjølingstad Uldvarefabrik var trenden at man begynte i arbeidet i litt senere alder enn på jernverket. Flest unge arbeidere begynte i arbeid året de fylte 15 her også, nærmere bestemt 43 personer, men 36 personer begynte året de fylte 17. 32 personer begynte da de fylte 16, og kun elleve personer begynte i ullvarefabrikken da de var 14 år gamle. På Sjølingstad Uldvarefabrik finner jeg ingen barn som begynte i arbeid før året de fylte 14. To barn ble ansatt året de fylte åtte år på Næs Jernverk i 1913, samme år ble to barn som fylte ni år ansatt. Ellers ble ikke mange barn under 13 år ansatt på jernverket. Majoriteten av barna på jernverket jobbet fra de var unge til året de fylte 18, og mange fortsatte som ansatte ut i voksen alder. En god del av dem arbeidet ellers til året de fylte 17. På Sjølingstad var det noen av de unge arbeiderne som fortsatte å arbeide etter fylte 18 år, mer vanlig var det dog å jobbe i et par år i sin ungdom, for så å komme tilbake til ullvarefabrikken i voksen alder.

3.2 Arbeidsoppgaver Sjølingstad

Sjølingstad anskaffet seg råstoffene de trengte på flere måter. Mye av ulla ble kjøpt fra Vestlandet, særlig Jæren, og det ble også kjøpt inn ull fra Stavanger. Ull, bomull, garn og fargestoffer var blant råvarene som ble importert fra utlandet.⁵⁷ Fabrikken benyttet seg også av leiespinning for å få tak i ull. Dette systemet gikk ut på at folk ga ull og filler til en kommisjonær, og tilbake fikk de ullprodukter eller penger. På denne måten fikk de en jevn tilgang på ull.⁵⁸ Ulla som ble tatt inn på fabrikken gikk igjennom en lang prosess før det endte opp som garn, tepper, pledd og diverse andre ullstoffer.

Ulla ble sortert og rensset for hånd, før det ble skyllet og vasket. Videre ble ulla ble lagt i vann med soda, og skyllet med rennende vann. Etter dette ble det tilført vann og olje, og ulla ble lagt til å trekke.⁵⁹ Sorteringen av ulla var det hovedsakelig kvinnelige arbeidere som gjorde, og det er mulig at kvinner under 18 også gjorde dette. Ullvasken innebar tunge løft av våte sekker med ull, og var det var kun menn som gjorde dette arbeidet. Fra kildematerialet er står det kun oppført én gutt under 18 som ullvasker.

Etter vasking og skylling ble ulla «plysjet». Dette var arbeid som ble utført av maskiner, som grafset ulla og blandet den slik at den ble lett og luftig.⁶⁰ Ulla ble fra plysjinga satt i kardemaskiner. Hensikten med karding var å løsne ullfibrene fra hverandre slik at de kunne bli spunnet til garn, ulla ble med andre ord omgjort til «forgarn».⁶¹ Forgarnet ble spunnet til garn i spinnemaskiner, før det gikk videre til veving. Plyssing og karding, ble hovedsakelig gjort av menn, mens spinningen ble gjort av både kvinner og menn. Tre gutter under 18 år står oppført som kardere og én gutt står oppført som plysser. Blant de unge arbeiderne var det overvekt av gutter som spant, 13 gutter og tre jenter var spinnere. Vevestolene som ble brukt i fabrikken var av ulik kvalitet, noen mer moderne enn andre. Garnet ble vevet i forskjellige mønstre, og ble til pledd og ulltepper, hovedsakelig. I veveriet var det alltid størst andel kvinner, men mannsandelen økte fra 1920-tallet. Veveriet var også en av avdelingene der det var flest unge mennesker som jobbet. i løpet av hele perioden jobbet var det 17 jenter og 15 gutter som jobbet som vevere.

---

⁵⁷ Sørensen, 2006, 12-13

⁵⁸ Sørensen, 2006, 13-14

⁵⁹ Raustøl, 2004, 33

⁶⁰ Raustøl, 2004, 33

⁶¹ Sørensen, 2006, 18

Det siste trinnet i produksjonen var appretering. Appreteringen var etterbehandling av garn og andre ullprodukter, og det besto av valking, vasking, tørking, skjæring, pressing og gjennomgåing. For å øke tettheten i ullvarene ble det først valket, dette var en prosess der ullvarene ble behandlet med vann, såpe og andre stoffer. Etter valkingen måtte stoffet på nytt vaskes og tørkes i vaske og sentrifugemaskiner. Stoffet ble så presset for å gjøre det slett og fint, børstet og ruet. Ruingen ble gjort av ruemaskiner, og skulle gjøre ullvaren mykere.⁶² Denne etterbehandlingen og siste finpussen var det også i all hovedsak menn som gjorde, noen gutter gikk i lære i appreturen, andre gutter jobbet der uten å bli fagmenn. I kildemateriale står 4 gutter oppsatt som appreturarbeidere.

Lærlingene var til stor nytte for fabrikken. Lærlingperioden var som regel 4 år, med noen unntak, og lønna var én krone dagen.⁶³ I 1898 var lærlingslønna blant de laveste, kun spinnerne tjente mindre.⁶⁴ Lærlingene tilbød fabrikken god, billig og bindene arbeidskraft- og mange av lærlingene ble senere mestre i fabrikken. Igjennom hele tidsperioden jeg skal undersøke var kvinnelige arbeidere alltid i overvekt på fabrikken, men alle lærlingene og mestrene var menn.⁶⁵

Fabrikken hadde også en del arbeidsoppgaver som lå utenfor produksjonen, fyrbøting og transportkjøring for å nevne noen. Disse utenforliggende arbeidsoppgavene kan ha vært arbeidsoppgaver passende for unge gutter.

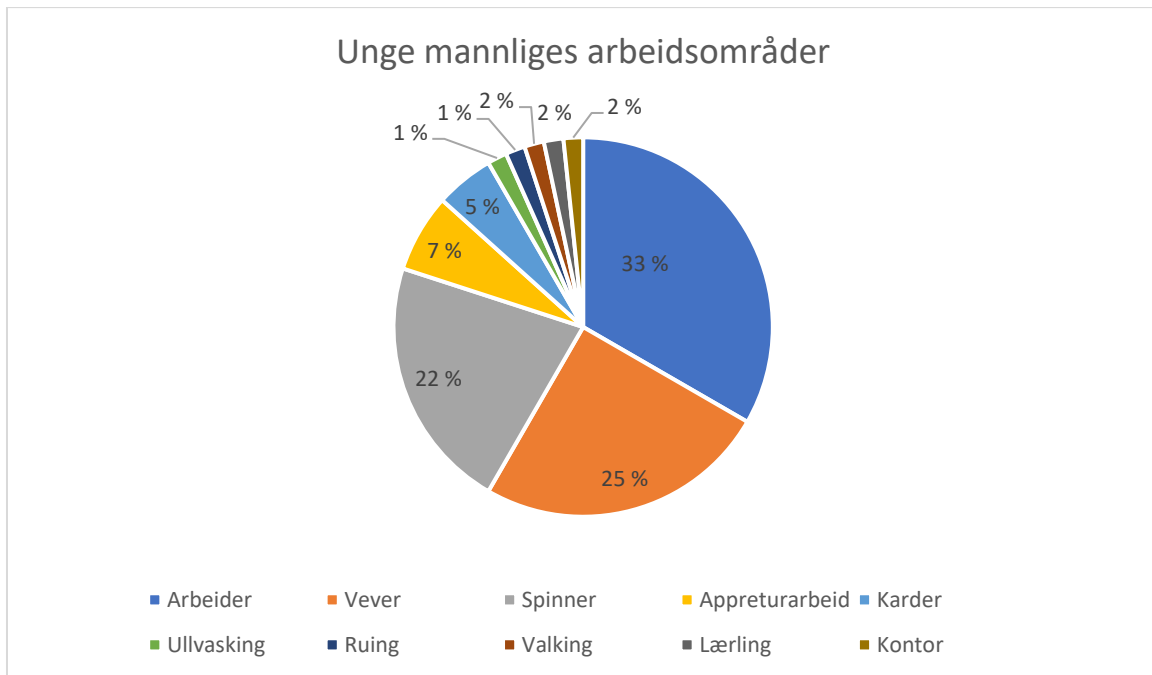
⁶² Sørensen, 2006, 19-20

⁶³ Raustøl, 2004, 104

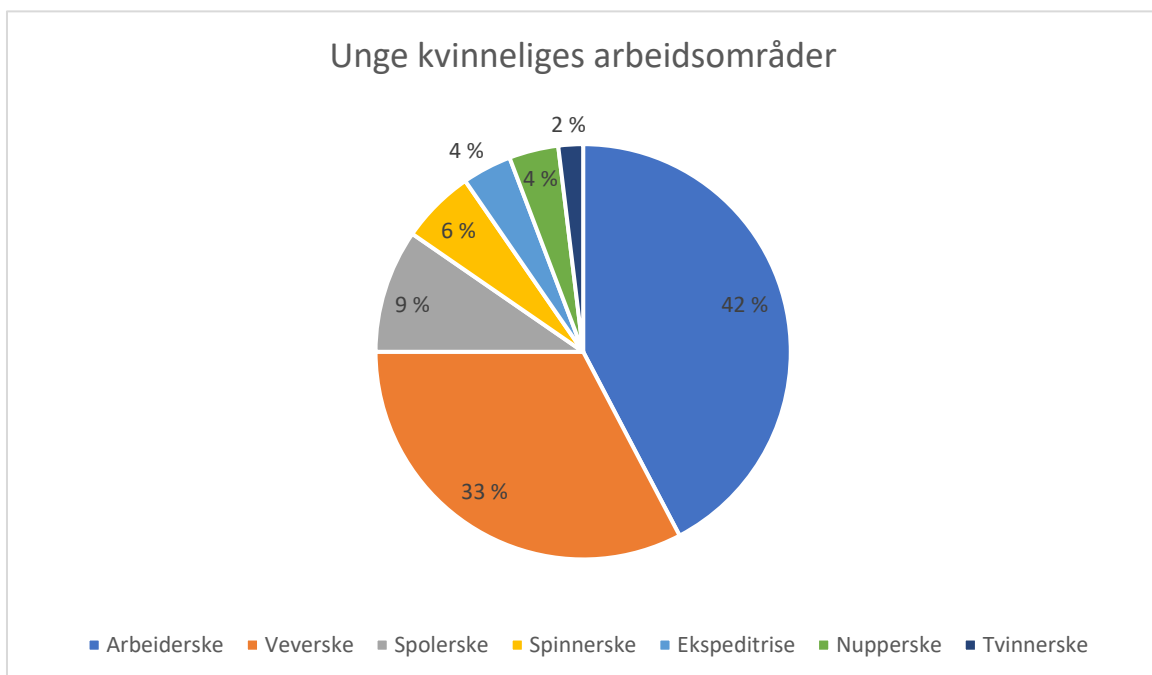
⁶⁴ Raustøl, 2004, 42

⁶⁵ Sørensen, 2006, 21

Figur 3.3. Arbeidsoppgaver for gutter under 18 ved Sjølingstad Uldvarefabrik 1894-1930.

Figur 3.4. Arbeidsoppgaver for jenter under 18 ved Sjølingstad Uldvarefabrik 1894-1930

Av rundt 130 arbeidere under 18 fra perioden 1894-1930 ser arbeidsfordelingen til 108 barn og unge slik ut. Majoriteten av barna har «arbeider» som arbeidstittel, og gir mest mening å tenke seg at deres arbeidsoppgaver spredte seg utover de andre barnas arbeidsområder.

3.3 Arbeidsoppgaver på Næs Jernverk

14-åringer som begynte på jernverket var ikke uvant til arbeid, de begynte ofte arbeidslivet sitt lenge før konfirmasjonen. For barn mellom seks og ti var det ikke uvanlig å få jobb som gjeter. Guttungene begynte klokka sju på morgenen og hentet kuene som skulle på beite. I rundt 9 timer var de på skauen med kuene, før de reiste ned igjen. Jobben de gjorde fikk de betalt for, og med lønning på ti kroner kua var det ikke uvanlig at en gjetergutt fikk årslønn på 70-80 kroner. I gjetesesongen fikk gjeterguttene tidligere fri fra skolen enn de andre barna.⁶⁶ I arbeiderminner som er samlet inn fra tidligere arbeidere ved jernverket kan vi lese om Aslak Ellefsen, som begynte å gjete da han var 9.

*«Folk hadde vondt av oss fordi me gjette. Men for meg som hadde interesse av å være i skauen og leve sammen med naturen, så vett du det var eit herli liv».*⁶⁷

Jernverket hadde også arbeidsoppgaver som ble vurdert til å være passende for barn under 14. Frem til 1914, og etter dette også, var det vanlig at barn i ni til 14-årsalderen hogga ved som ble brukt til opptenning i de store blemstålovnene på jernverket. Arbeidsorganiseringa gikk etter alder. De yngste barna henta ved og kvister fra skogplassen som ble kalt «Pinnhøgsta». De litt eldre kappet av kvister med sigd, og de eldste fikk bruke øks og hogga veden opp i passelige biter. Veden ble videre transportert inn til jernverket. Det var stor stas for barna å få bruke øksa og være de høyeste på rangstigen. Arbeidet var hardt for en barnekropp, og dette gjorde de i ti timer med en timebetaling på seks øre.⁶⁸

«Du hadde lissom forskjellige ting å gjåre. Dei yngste drassa fram veden, mest kvist og sånn fra høgsta. Så kom dei andre med sigd og karta kvist, og dei eldster sto med øks på ein lang høggekubbe, itte einaen. Det var nå en stas, det, når dei ahdde fått øks og lov te å høgge der oppe, då var dei lisom dei øverste. Sto og høgga opp denna

---

⁶⁶ Trædal, 2017, 23

⁶⁷ Trædal, 2017, 23

⁶⁸ Trædal, 2017, 23-24

veden i passelie beter så den kunne passe i brennstålømmen. Veden blei kasta opp i svære såter, så kom det hester fra Verket med sånne kollester, svære korver så dei lempa det oppi og kjårte det til blemmstålømmen på Næs Verk».⁶⁹

I 1909 ble det en slutt på bruken av masovnen, og verket begynte å produsere spesialstål. Jern og kull ble pakket sammen i blemstålovn, og når blemstålet var ferdigprodusert ble det slått i biter og gradert etter kvalitet. Bitene ble fraktet til digelstålverket, der selve smelteprosessen fant sted.

I digelstålverket ble ovnen først fyrt opp med ved, kvist og koks, før det ble fylt på med mer koks. Etter at ovnen hadde nådd ønsket temperatur ble biter med jern og stål fylt på. Nybegynnere i 14 og 15-års alderen var som regel kjellergutter i digelstålverket, og de hadde ansvar for å sørge for at fyringen gikk greit for seg. Etter hvert som de ble eldre er det rimelig å tenke seg at de ble mer involvert i selve smelteprosessen. Av rundt 150 unge arbeiderne som jobbet på jernverket i perioden 1894-1930 er en gutt oppført som stålsmelter. Etter at stålet var smeltet ble det helt over i former i ulik størrelse, alt etter hva det var de skulle produsere. Stålfornene gikk til enten valseverket eller til «hammaren».

I hammersmia, eller «hammaren», var det tre store hammere og tre esser. Hammerne hadde ulik størrelse og slo med ulik kraft. Storhammeren, som var den største, ble brukt til å smi ut store stålemner. Fire menn jobbet med storhammeren. En mann hadde ansvaret for å holde riktig temperatur i essa og en mann hadde ansvaret for å transportere stålemnet fra ovnen til smeden. «Stukergutten», som var i 14-, 15-, 16-åra, hadde ansvar for å løpe frem og tilbake til smeden med gripemål og stikkemål. Smeden trengte disse målene for å vite hvor mye som skulle smies. Andre arbeidsoppgaver stukergutten kunne få var å hente kull fra kullhuset, passe på at det ikke var noe galt med kjettingen som stålemnet ble transportert via, og regulere vanntilførselen til vannhjulet som drev storhammeren. I perioden er to gutter oppført som stukergutter, men dette tallet er nok mye høyere. Smia var dessuten hjem for lærlinger, og 14 gutter er oppført som smedlærlinger i løpet av perioden. Skulle det kappes stangstål som skulle videre til valseverket, ble også storhammeren brukt med et bladhoggjern som ble satt under hammeren.

---

⁶⁹ Trædal, 2017, 24

Valseverket fikk som oftest stangstålet fra hammeren, og prosessen her var å lage stålprodukter som var lange og flate, for eksempel ljåer eller kniver. I starten av prosessen måtte emnene varmes opp i ovnen. Guttene som hadde ansvaret for dette ble kalt «bakvarmar». De hadde ansvaret for at emnene kom ut av ovnen til rett tid med rett temperatur, noe de avgjorde ved øyemål. Emnene ble slengt på gulvet, plukket opp av valsemesteren og kjørte de i grovvalsen. I finvalsen sto det folk på hver sin side, valsemesteren sto på den ene siden og kjørte emnet igjennom valsen, og bak sto to menn som kjørte stengene tilbake igjen. På denne måten forlenget de stålstengene. Når stengene hadde riktig dimensjoner ble de tildelt til «stongrettarane». Dette var unge arbeidere, som hadde i oppgave å slå stengene rette med treklubber. Prosessen måtte gå veldig fort for at stengene ikke skulle miste varmen. Syv gutter fra listene skal ha jobbet på valseverket, der én av dem var lærling.

I maskinverkstedet var det mulighet for unge arbeidere å være læregutter. På verkstedet var det mange forskjellige maskiner, som for eksempel høvlemaskiner, dreiemaskiner, slipemaskiner m.m. Her ble de endelige produktene laget, og dette arbeidet krevde stor presisjon og erfaring. For de av de unge menneskene som var læregutter, så fantes det heller ingen læreguttkontrakt opp til 1924, og sikkert lenge etter det også. Syv gutter skal ha vært maskinverkstedslærlinger og fem gutter skal ha vært maskinarbeidere, med én av dem som lærling.

Verket var stadig i stor etterspørsel etter trekull, og brenning av trekull ble gjort i området rundt jernverket. Det var en ganske omfattende prosess, og det tok lang tid å produsere en stor mengde med trekull. Jorda ble spadd og lagt i en ring rundt der kullbrannen skulle være. En erfaren kullbrenner brant så ved som hadde blitt hogga om sommeren. Det tok som regel 3-4 uker å brenne opp alt, og i den tiden bodde kullbrenneren i en liten jordhytte vedsiden av bålet, sammen med en hjelpegutt. Som navnet tilsier, skulle han assistere kullbrenneren med sitt arbeid.

Det var ikke alle unge arbeidere som hadde en fast avdeling de jobbet på, en del ble brukt som «altmaulimenn». Jobben gikk for det meste ut på å transportere ting frem og tilbake, og holde fyr i ovner. Altmuligmenn var ikke de eneste som måtte ta på seg jobber utenfor selve produksjonen, det hente at arbeiderne for eksempel valseverket eller stålhammeren måtte ut å fløte tømmer. Arbeiderne var ganske positive til tømmerfløtinga, men det var andre

arbeidsoppgaver man kunne få som de ikke var like positive til. Vedlikehold av vannkanaler, lossing av koks og kull, plankebæring fra det nærliggende sagbruket som jernverket eide, snøskuffing og ishakking er noen eksempler. Felles for alle de unge arbeiderne som ikke gikk i lære var at de fikk nokså liten opplæring, og det var forventet at de satt seg fort inn i systemene som var på plass på jernverket.

Figur 3.5- Arbeidsoppgaver for gutter under 18 ved Næs Jernverk i perioden 1897-1930

Spesialitet	Antall gutter
Arbeider/dagarbeider	25
Smedlærling/stålsmedlærling	14
Maskinverkstedslærling	7
Stålvalser	7 (1 av dem lærling)
Maskinarbeider	5 (1 av dem lærling)
Opplager	4
Stukarguter	2
Stålbrenner	2 (1 av dem lærling)
Stålsmelter	1
Tjenestegutt	1
Ukjent	82

Av rundt 152 er arbeidsoppgavene til 70 barn og unge kjent. Det vil være naturlig å anta at barn og unge uten oppført arbeidstittel jobber med det samme som de med oppført arbeidstittel.

3.4 Lønn og arbeidstid ved Sjølingstad

I oversikten over unge arbeidere ved fabrikken står det beskrevet at arbeidsuken var delt opp slik at man nådde 58 arbeidstimer. De fire første dagene i uken var ti-timersdager, på

fredag jobbet de ti og en halv time, og på lørdag jobbet de syv og en halv time.⁷⁰ De unge arbeiderne hadde halvannen time pause totalt per dag. Fra 1919 fikk de unge arbeiderne på fabrikken åtte-timersdag, ettersom det ble vedtatt lov om det samme år.⁷¹ Det er usikkert hvordan ordningen var i helgene, men arbeidsuken var ikke mer enn 48 timer.⁷² Det er mulig å tenke seg at oppdelingen var enten åtte timersdag alle dager og søndagen fri, eller åtte timers arbeidsdag fra mandag til fredag, og fire timers arbeidsdag lørdag og søndag. Fra fabrikken startet i 1894 til omkring 1912 kan man ikke med sikkerhet si hvor lenge arbeiderne mellom 14 og 18 jobbet, men det vil være naturlig å tro at de jobbet rundt ti timer hver dag.

Det er blitt nevnt tidligere at lønna til lærlingene var blant de laveste, men med unntak av mesterlønningene så var de fleste lønningene ganske lave på ullvarefabrikken. En gjennomsnittslønn for en kvinnelig veveriarbeider i Lister og Mandal amt i 1895 var ifølge Raustøl (2004, 86) ca. 500 kroner i året, mens på Sjølingstad var gjennomsnittslønnen 300kr. Vevere hadde akkordarbeid og fikk betaling for pr meter produsert, og var en av de bedre betalte avdelingene på fabrikken. Lønningene fra 1898 til 1912 steg litt, men holdt seg nokså stabile. Fra 1912 til 1917 steg lønningene mer, der spinnere gikk fra en årslønn på 300 kroner til 613. Kun valkerne tjente bedre enn veverne, med unntak av mesterne, og hadde i perioden 1898-1917 nesten dobbelt så høy lønn enn veverne. I 1917 var årslønna til valkerne 1225kr, mot vevernes og spinnernes 613 kr.⁷³ I perioden etter første verdenskrig var markedet preget av vanskelige tider, og i 1922 faller lønningene i gjennomsnitt med 10% i fabrikken.⁷⁴ Det virker som om voksne arbeidere og unge arbeidere mellom 14-18 på samme avdeling tjente noenlunde det samme. Emma Madsen jobbet på fabrikken i sin ungdom, og tjente ca. 25 kroner i måneden på 1910-tallet. En brukt sykkel på denne tiden ville ha kostet rundt 70 kroner, nesten tre månedslønner.⁷⁵ Lønna ble bestemt på individuell basis, og forespørsler om lønnsforhøyelse ble tatt opp av disponenten på styremøtene.⁷⁶

---

⁷⁰ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Personalarkiv, Arbeidsreglement- jobbsøknader- lønningslister m.m, Liste over ansatte under 18 år

⁷¹ Seip, 1984, 120

⁷² Sørensen, 2006, 59

⁷³ Raustøl, 2004, 42

⁷⁴ Skaar, 1996, 35

⁷⁵ Raustøl, 2004, 30

⁷⁶ Raustøl, 2004, 96

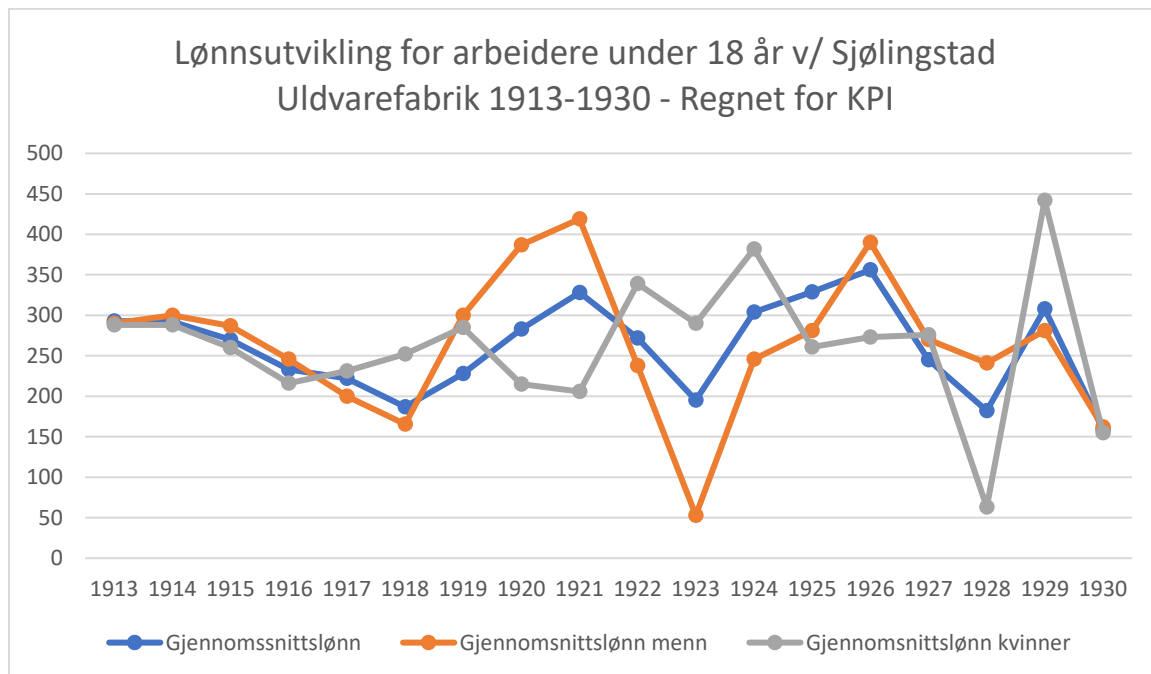
Figur 3.6 Gjennomsnittlige årslønninger for arbeidere under 18 ved Sjølingstad Uldvarefabrik i perioden 1913-1930

Årstall	Gjennomsnittlig årslønn	Gjen.årslønn gutter	Gjen.årslønn jenter
1913	347,7 kr	355 kr	342 kr
1914	347 kr	356 kr	342,6 kr
1915	355,3 kr	377 kr	342 kr
1916	380 kr	400 kr	352 kr
1917	444,5 kr	400 kr	463 kr
1918	527 kr	466 kr	710 kr
1919	866 kr	900 kr	857 kr
1920	976 kr	1331 kr	740 kr
1921	1047 kr	1338 kr	658 kr
1922	731 kr	641 kr	912 kr
1923	489 kr	133 kr	727 kr
1924	838 kr	678 kr	1052 kr
1925	928 kr	792 kr	735 kr
1926	846 kr	928 kr	649 kr
1927	536 kr	502 kr	604 kr
1928	364 kr	483 kr	126 kr
1929	597 kr	545 kr	857 kr
1930	299 kr	305 kr	291 kr

Den gjennomsnittlige utbetalte årslønna øker frem til 1921, før den synker frem til 1923.

Årslønna til de unge arbeiderne er lav i 1924, men øker igjen i 1925. Fra 1926 blir lønna lavere, frem til 1929, da den blir høyere. Fra 1913 til 1921 er guttenes gjennomsnittslønning generelt høyere enn jentenes. I de neste ni årene er ganske store spenn mellom gjennomsnittslønningene. I 1923 tjener guttene i gjennomsnitt 133 kroner, mens jentene har en gjennomsnittslønn på 727 kroner. I 1928 har jentene kun 126 kroner i gjennomsnittlig årslønn, mens guttene har 483 kroner. Sett i kontekst av perioden vi tar for oss gir lønnsutviklingen mening. Første verdenskrig og etterkrigstidens deflasjonskrise førte til prisvekst og prisfall, og lønningene ble satt deretter.

Figur 3.7 Gjennomsnittlige årlige lønninger for arbeidere under 18 ved Sjølingstad Uldvarefabrik i perioden 1913-1930 – Regnet for prisvekst.

Regnet for prisendringene ser reallønnsutviklingen slik ut. Ved å få tallene presentert på grafen, kan vi se visse mønstre i utviklingen. Første mønster ser vi i perioden 1913 til 1921. Her synker reallønna til de unge arbeiderne ganske stabilt, før den igjen stiger til 1921. Fra 1921 er lønnsutviklingen lik tabellen over, men pengeverdien forholder seg lavere. Lønnsutviklingen er preget av store hopp, der gjennomsnittslønningene i 1923 er veldig lave, muligens på grunn av få timer arbeidet det året. I 1926 er den gjennomsnittlige årslønna nesten like høy som i 1921. Vi ser også at gjennomsnittlig reallønn for gutter er høyere enn jentenes, bortsett fra 1917 og 1918, 1923 og 1924, og 1929.

De gjennomsnittlige årslønningene etter 1921 vitner om et skifte i barnearbeidet. I 1920 og 1921 var det to unge arbeidere hvert år som ikke arbeidet hele året. I 1922 og 1923 var dette tallet tre. I tidsrommet 1924-1926 var det to hvert år, i 1927 var det fire, i 1928 var det fem og i 1930 jobbet kun én av syv unge arbeidere alle månedene i året.⁷⁷ Hva dette kommer av vil vi diskutere mer i detalj i kapittel 4.

⁷⁷ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Personalarkiv, Lønningsprotokoller 1920-1942

3.5 Lønn og arbeidstid ved Næs Jernverk

Fabrikktilsynsloven tredde i kraft i 1892, og hadde som et av målene å regulere bruken av ung arbeidskraft under 18 år. I «Lov om Tilsyn med Arbeide i Fabrikker» står det blant annet at når en arbeidsgiver benytter seg av arbeidskraft under 18 år skal det lages en liste som inneholder relevant informasjon om arbeideren.⁷⁸ Disse listene inneholder informasjon om arbeidere som var 14 til 18 år, og dette var fordi loven også sa at barn under 14 ikke kan arbeide med tyngre arbeidsoppgaver, men kan ved tilsynets tillatelse jobbe med lettere oppgaver.⁷⁹ Loven inneholder dessuten også bestemmelser om tillat arbeidstid mm.

Fra 1897 var arbeidstiden for tenåringene fra klokken seks om morgenen til klokken seks på kvelden. I fabrikktilsynsloven av 1892 var det lovpålagt at barn under 18 skulle ha en halvtimes pause og minst en time pause etter middag. På jernverket hadde de to pauser i arbeidsdagen som totalt utgjorde to timer, og arbeidsdagen var ti timer. På lørdagene var arbeidsdagen åtte timer, altså fra klokken seks til tre, med totalt én time pause. Dette utgjorde 58 arbeidstimer i uka.

Fra listen over unge arbeidere er det et stort hopp fra 1913 til 1920, og vi kan se at det skjer et skifte. Istedenfor å jobbe ti timer hver dag, begynner de heller kl. 7.30 og jobber til kl. 17.00. Det kom en ny fabrikktilsynslov i 1915 som hadde strengere regler for bruk av barn og unge mennesker mellom 14 og 18. I denne loven ble det bestemt at en arbeidsuke for voksne og unge arbeidere ikke skulle overskride 54 timer i uka, ikke medregnet pausetid.⁸⁰ Etter lovens bestemmelser hadde unge arbeidere på verket, så vel som voksne arbeidere, krav på minst én time pause.⁸¹ Fra 1919 var det innført åtte-timersdag på verket, med halvannen time pause. Det store hoppet i kildematerialet gjør det vanskelig for oss å vite nøyaktig hvordan ordningen i perioden 1913-1919 var. Det ville i hvert fall vært interessant å se hvordan ordningen var etter den nye fabrikktilsynsloven av 1915 kom. De begynte arbeidsdagen kl. 7.30 og avsluttet kl. 17.00 i ukedagene, og på lørdag sluttet de klokken 13.00.⁸² Det hendte likevel at jernverksarbeiderne tok seg pauser oftere enn de hadde lov til, og da var det greit å ha med seg unge arbeider som kunne ta seg av den kjedelige oppgaven:

---

⁷⁸ Fabrikktilsynsloven, 1892, §25

⁷⁹ Fabrikktilsynsloven, 1892 §17

⁸⁰ Fabrikktilsynsloven, 1915, §23

⁸¹ Fabrikktilsynsloven, 1915, §32

⁸² Trædal, 2017, 69

«Det var et sånt lite rent hol i dåra, ein kvist som var dotten ut. Og når klokka var ein sånn hal ti te ti, så skulle dei her gamlekarane ha seg ein kopp kaffi då, vett du, og mat. Det var den ulovlie matpausen om formidda'n. Også blei det min jobb å stå der og kikke i holet, og poste. Og e hadde som regel sti i aua, for det trekte. E var så plaga med det holet. Men e måtte stå der. Og når e så Aall kom på brua – han kom som regel over brua på den tia – så måtte e varsko, så dei var klare te han kom.»⁸³

På slutten av 1890-tallet og begynnelsen av 1900-tallet tjente de yngste seks øre i timen, og de eldste tjente ti øre per time. Det var en liten lønnsøkning utover 1900-tallet. Barn i samme årskull tjener ikke nødvendigvis det samme, så noen 15-åringene kunne for eksempel tjene mer enn andre. Standardlønn var på seks øre timen frem til etter 1918, etter det var standardlønn åtte øre timen, etter det én krone. Hvis man ville ha høyere lønn måtte man gå til sjefen å spørre.

«Som regel fekk du det. E maste stadig, fekk ein 10-øring om gongen.»⁸⁴

De fleste arbeiderne fikk timebetalt i tiden før andre verdenskrig. I perioder med lite arbeid kunne det være lite penger å tjene. Arbeiderne kunne også bli sendt hjem og få dager uten lønn. Fagarbeidere som hammersmeder og valsemestre hadde avtale om fast månedslønn og slapp ufrivillig permisjon.⁸⁵

3.6 Utviklingen av bruken av barn og unge som arbeidskraft

I overgangen fra 1800-tallet til 1900-tallet var jernverket preget av forandring. De tradisjonelle jernverkene var blitt nokså utdaterte, og mange norske jernverk gikk over til å bli jernstøperier, som for eksempel Ulefos Jærnverk. Jernverket på Nes valgte heller å bli et stålverk etter masovnen ble slukket for siste gang i 1909. Denne forandringen gjorde at arbeidet på verket ble noe endret, men endringen var ikke særlig stor.

Det vi ser helt klart er at måten man bruker barn og unge som arbeidskraft forandret seg. På Jernverket ser vi tre særpregede perioder. Den første er fra 1897 til 1913. På slutten av 1890-tallet gikk antall barnearbeidere fra 17 til 31. I de neste 12 årene gikk øket og minket

---

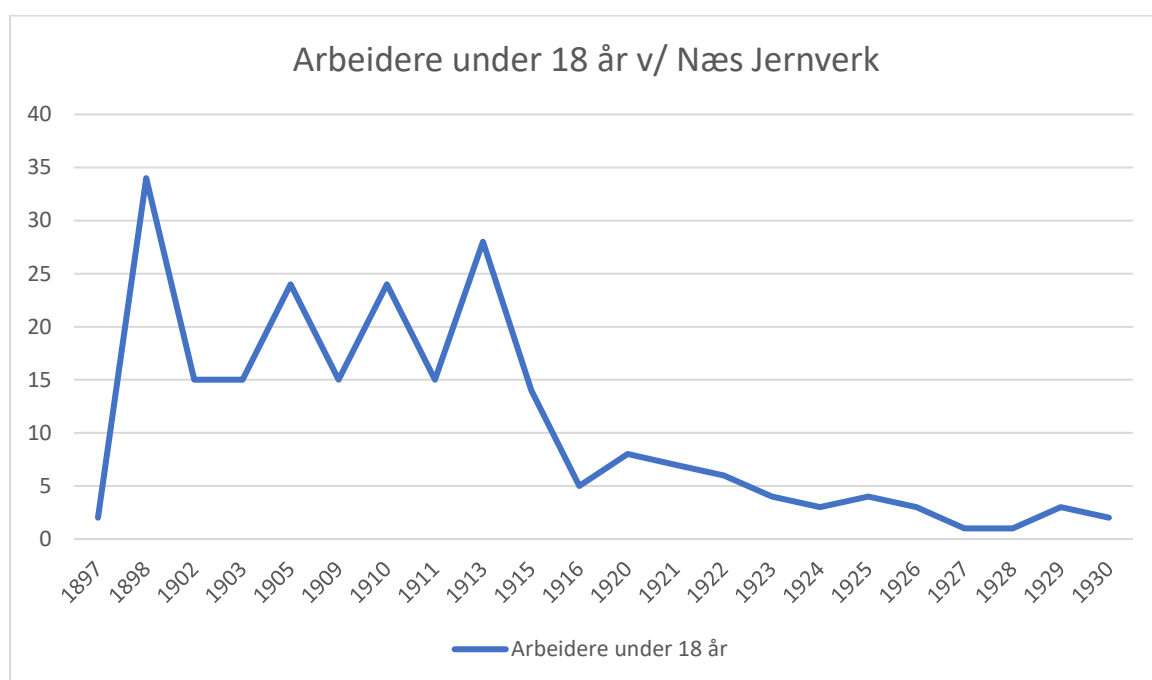
⁸³ Trædal, 2017, 47

⁸⁴ Trædal, 2017, 78

⁸⁵ Trædal, 2017, 80

det i arbeidsstokken, til 1913, da det var 28 ansatte under 18 år. Fra 1913-1919 er det ingen rapportering, og er den andre perioden. Listene over arbeiderne under 18 forteller oss ingenting om antall ansatte under 18. Den siste perioden er fra 1920 til 1930, som er preget av stagnasjon, men holder seg nokså kontinuerlig. I perioden er det neste 10 årene mellom 1 og 6 unge arbeidere på verket, men det overstiger aldri 6.⁸⁶

Figur 3.8 Antall arbeidere under 18 år ansatt ved Næs Jernverk i perioden 1913-1930

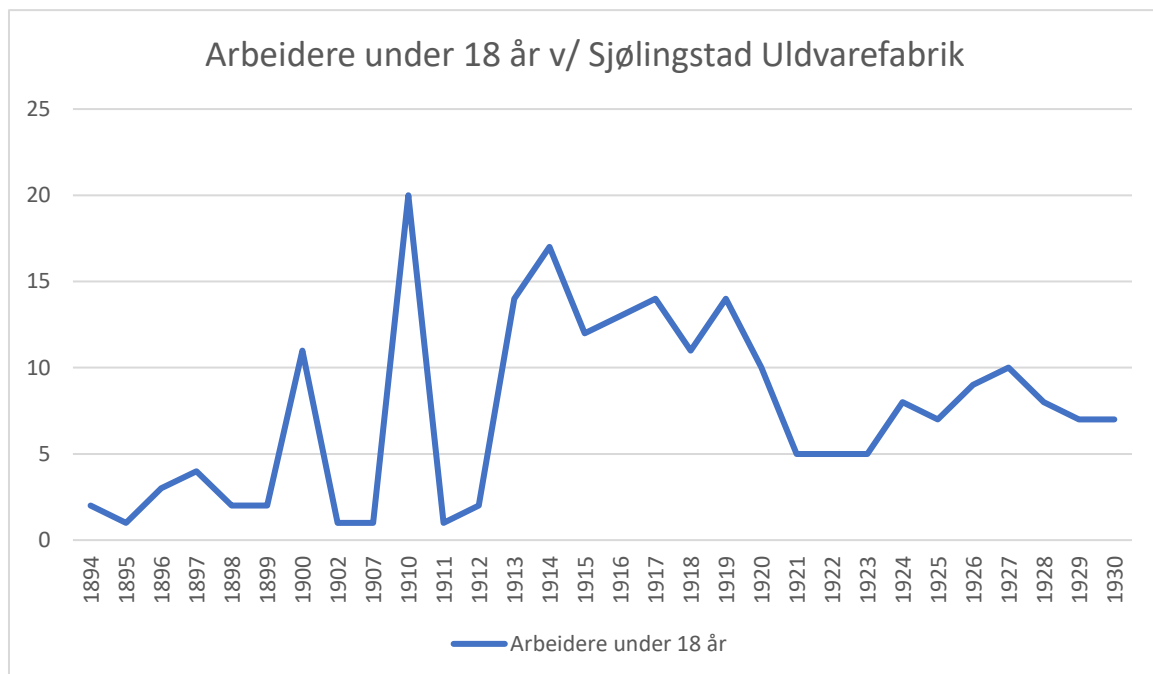
Fra fabrikkens begynnelse og utover 1900-tallet økte arbeidsstokken. I 1895 hadde fabrikken 21 ansatte og i 1905 så hadde arbeidsstokken økt til 41 ansatte.⁸⁷ Fabrikken hadde rundt 60 ansatte i perioden 1910-1920. At det begynte å jobbe flere mennesker på fabrikken betyr også at det begynte å jobbe flere unge mennesker under 18 år. I likhet med jernverket, ser vi også tre perioder i utviklingen av ansatte under 18 år på ullvarefabrikken. Den første er preget av store hopp, og spenner seg fra 1894 til 1912. Her er det store hopp i antallet ansatte under 18 år, men bortsett fra de to hoppene er antallet ganske lavt. Fra 1912 til 1919 ser vi den andre perioden. I 1912 ble det ansatt 2 personer under 18, året etter kom

⁸⁶ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Personalarkiv, Arbeidsreglement- jobbsøknader- lønningslitter m.m, Liste over ansatte under 18 år

⁸⁷ Raustøl, 2004, 22

det 13. I gjennomsnitt ble det ansatt 8,7 personer under 18 år hvert år i tidsrommet 1913-1920. Tiåret senere var gjennomsnittstallet for ansettelser av arbeidere under 18 år lavere, og det markerer den tredje perioden vi ser. I 1930 var det 70 arbeidere på fabrikken.⁸⁸ Av disse var ca syv personer under 18. I perioden 1920-1930 fantes det fremdeles arbeidere fra andre bygder som jobbet på fabrikken, men størstedelen av arbeiderne bodde på Sjølingstad.⁸⁹

Figur 3.9 Antall arbeidere under 18 år ansatt ved Sjølingstad Uldvarefabrik i perioden 1913-1930

3.7 Gjennomtrekk

En forklarende faktor til at ansettelsesmønsteret til barn og unge forandret seg er gjennomtrekk. I arbeidsstokkens gjennomtrekk i de første årene, altså fra 1898 til 1919, fant Raustøl at gjennomtrekken var høy. Hvert år i hele perioden sluttet omtrent 30%, og det antas at denne høye gjennomtrekken måtte by på problemer med produksjonen. Dette tallet mener han nok sannsynligvis er høyere. Skatteprotokollene han brukte tar kun

⁸⁸ Sørensen, 2006, 82

⁸⁹ Sørensen, 2006, 82

utgangspunkt i arbeidere som har jobbet der lenge nok til å ha skattbar inntekt. Arbeidere som jobbet der i ett år eller mindre er derfor ikke inkludert.⁹⁰ I Sørensen's studier av gjennomtrekken i perioden 1920 til 1940 finner hun at den årlige gjennomtrekken i perioden kun er på 11%, betydelig lavere enn i de første årene.⁶⁵ Totalt er det 124 kvinner og 52 menn som slutter i hele perioden. I perioden 1920 til 1930 er det 69 kvinner som slutter og 39 menn som slutter.⁹¹ 22 av kvinnene flyttet på grunn av inngått ekteskap. I tillegg var det 87 kvinner som forlot Sjølingstad i perioden 1920 til 1940, ni av disse var under 18 år, 59 var mellom 18 og 35.

Det var altså flest kvinner som sluttet, og Sørensen begrunner dette med at kvinnene enten sluttet i forbindelse med andre jobbtilbud, men hun mener også det er naturlig å tro at en del også sluttet på grunn av ekteskap.

Basert på samme type kildemateriale, nemlig lønningslistene, har jeg foretatt en lignende undersøkelse av gjennomtrekken i arbeidsstokken på jernverket på Nes. Igjennom perioden 1908 til 1930 er det en gjennomsnittlig gjennomtrekk på 20,8% ved jernverket, noe som er lavere enn de første årene til ullvarefabrikken, men høyere enn ullvarefabrikken's driftsår fra 1920-1940.⁹² Den gjennomsnittlige gjennomtrekken i arbeidsstokken i tidsrommet mellom 1921 og 1930 var noe lavere, på 18,6%.⁹³ Noe som også kommer frem av undersøkelsen er at gjennomtrekken er større hvert andre år på 20-tallet, og mange av arbeiderne som starter å jobbe har jobbet der et tidligere år. Dette tror jeg i all hovedsak er et resultat av en svakhet i egen undersøkelse.

Tallene i min undersøkelse er basert på antall arbeidere ved fabrikken som har startet og sluttet per januar igjennom perioden. Et bedre utgangspunkt ville vært og sett på gjennomsnittlig antall arbeidere som jobbet ved jernverket i løpet av hele året, og sammenlignet det med det neste året. Det kan dermed ikke konkluderes med at gjennomtrekk i arbeidsstokken forklarer den minkende bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Næs Jernverk. Det er mer sannsynlig at arbeidsmengden og forespørsel

---

⁹⁰ Raustøl, 2004, 92

⁹¹ Sørensen, 2006, 142

⁹² Næs Jernverksmuseum (NESJ), Personale og diverse vedrørende lønn, Lønn, verksarbeiderne 1915-1916 & NESJ - Personale og diverse vedrørende lønn, Bilag vedr. lønn 1913-1951

⁹³ NESJ, Diverse journaler vedrørende lønn - Journal verksarbeiderne 1922-1930

etter arbeidskraft i januar måned i denne perioden var varierende, og at jobbtilbudet på jernverket speilet dette. Ved Sjølingstad kan gjennomtrekken delvis forklare en minkende bruk av barn og unge som arbeidskraft, ved at en del kvinner giftet seg bort fra Sjølingstad. Imidlertid så må det påpekes at gjennomtrekken var såpass lav på 20-tallet, at heller ikke dette er en overveiende forklaring på hvorfor barn og unge ble brukt mindre som arbeidskraft.

3.8 Oppsummering

I perioden 1894-1930 var det, og det hadde lenge vært, en forventning om at barn og unge skulle arbeide, også før konfirmasjon. På Sjølingstad Ullvarefabrik og Næs Jernverk var dette også tilfellet, selv om de unge arbeiderne på Sjølingstad generelt var eldre enn de på Nes. På ullvarefabrikken jobbet for det meste tenåringer som hadde blitt konfirmert, i motsetning til Næs Jernverk som hadde en del barn ansatt helt nede i åtteårsalderen. I alt jobbet det 280 barn og unge ved bedriftene, 150 på jernverket og 130 på ullvarefabrikken. Av 130 ullvarefabrikkansatte under 18 var 71 av dem jenter, og 60 var gutter. Kjønnbalansen var nokså lik de fleste årene, med noen unntak som i 1915 der det jobbet fire flere jenter enn gutter. På jernverket jobbet det kun gutter. Arbeidet på ullvarefabrikken var til en viss grad kjønnsdelt, der det var klare kvinnejobber og arbeid for menn. Ullsortering og tvinning var noe jenter for det meste gjorde, mens tungt arbeid som ullvasking og appreturarbeid var for menn. Lærlingene på fabrikkene var alle gutter, i likhet med alle mestrene som var menn. Veveriet hadde nokså lik kjønnbalanse, og i perioden 1894-1930 var det 15 vevere og 17 veversker. Arbeid som lå utenfor produksjonen, som blant annet transportkjøring og fyrbøting kan ha vært ansett som gunstig for unge gutter. Det er i arbeidet som lå utenfor produksjonen vi finner de yngste guttene som jobbet på Næs Jernverk. På «Pinnhøgsta» var det vanlig at barn i ni til 14-årsalderen jobbet med å hogge og samle ved til ovnene på jernverket. Det eksisterte et aldershierarki, der de eldste fikk lov til å bruke øks til å hogge, mens de yngste måtte samle kvister og hente ved. Innenfor jernverket vegger jobbet det også unge folk, men her var de i snitt litt eldre enn de på Pinnhøgsta. Mange av dem var lærlinger ved forskjellige poster, og i løpet av perioden var det flest på smia og maskinverkstedet. Lærlingene hadde ingen lærlingkontrakt, og måtte læres i arbeidet fort. I tillegg var det en del «altmaulimenn», og som navnet tilsier gjorde de litt av hvert, som for eksempel fyring og transportkjøring. Det ble gjort en del ekstraarbeid av arbeidere

uavhengig av hvilken del av produksjonen de tilhørte, og dette kunne være ishacking, tømmerfløting og snøskuffing. Av 150 arbeidere som jobbet på jernverket i perioden 1894-1930 har 82 av dem ukjente arbeidsoppgaver.

Frem til 1919 jobbet de unge arbeiderne 58 timer i uka. På Sjølingstad var timene fordelt ut på ti timer fra mandag til torsdag, på fredag jobbet de ti og en halv time, og på lørdag jobbet de syv og en halv. De unge arbeiderne hadde halvannen time pause totalt per dag.

Jernverket hadde en litt annerledes fordeling, med ti-timers arbeidsdag mandag til fredag, og åttetimersdag på lørdagene. I ukedagene var det to pauser som utgjorde to timer totalt, mens pausen på lørdagene var på én time. Etter 1919 fikk bedriftenes ansatte åttetimersdag, men det er usikkert på hvordan 48-timersuken ble fordelt på Sjølingstad. På Næs Jernverk ble det arbeidet åtte timer i ukedagene, og fire timer på lørdagene med halvannen time pause hver dag. Lønningene på ullvarefabrikken var generelt lave, bortsett fra mesterlønningene. Lærlingslønna var blant de laveste, mens veverne hadde akkordlønn.

Årslønna økte en del fra 1913 til 1921, men de neste ni årene var det lite total økning i den gjennomsnittlige årslønna. Regner man for prisstigningen i samme periode finner vi at lønnsøkningen var minimal, faktisk så synker den frem til rundt 1918. Fra 1918 øker gjennomsnittslønna frem til 1921, hvor den igjen synker og øker, for så å synke og øke igjen frem til 1930. Guttene tjente i snitt alltid mer enn jentene. På Nes tjente de yngste guttene seks øre timen og de eldste ti. I likhet med Sjølingstad øker lønna utover 1900-tallet, etter 1918 var standardlønn åtte øre i timen, og etter dette var den én krone. På grunn av ulikt kildemateriale har det ikke vært mulig å gjøre lik undersøkelse på stigningen i årslønna på jernverket. Skulle man ha mer i lønn måtte man i begge bedrifter spørre enten verkseier personlig eller styret. Fra 1898 til 1913 var det fra 15 til 35 mennesker under 18 år ansatt på jernverket. Kildematerialet gjør et stort hopp fra 1913 til 1916, og fra 1916 og frem til 1930 var det aldri ansatt mer enn 6 unge arbeidere ved jernverket. Sjølingstad Uldvarefabrik hadde ikke helt lik utvikling. De første fem årene etter fabrikken ble opprettet, altså fra 1894 til 1899, var det få mennesker under 18 ansatte ved fabrikken. I 1900 og 1910 er det store hopp i antall mennesker under 18 ansatt, men det er ikke før 1912 frem til 1918 antallet er høyere enn ti. fra 1921 til 1930 er det ansatt mellom fem og ti unge arbeidere. Det som imidlertid er interessant er at selv om Sjølingstad ikke opplevde like stort fall i antall unge arbeider ansatt, så jobbet de unge ansatte mindre timer på 20-tallet. Frem til 1920-tallet var

det vanlig for de unge arbeiderne å jobbe hver måned hele året, mens i 1920 og 1921 var det to arbeidere som ikke jobbet hver måned. I de to neste årene, 1922 og 1923, var det tre unge som ikke jobbet hver måned, i 1928 var det fem, og i 1930 jobbet kun én av syv unge arbeidere alle månedene i året. Gjennomtrekken i arbeidsstokken fra 1898 til 1919 var nokså høy, der omtrent 30% av de ansatte sluttet hvert år. I perioden 1920 til 1940 var den årlige gjennomtrekken i arbeidsstokken på 11%. Det sluttet i alt 87 kvinner, ni av de under 18 år. Fra 1908 til 1930 var det en gjennomsnittlig gjennomtrekk på 20,8% på jernverket. Fra 1921 til 1930 var gjennomtrekken på 18,6%, noen prosentpoeng lavere. Gjennomtrekk i arbeidsstokken passer ikke som en forklarende faktor i endringen i ansettelsene vi ser i bedriftene. Det forklarer ikke hvorfor det som regel er de samme unge arbeiderne som jobber ved jernverket på 20-tallet. Gjennomtrekkundersøkelsen forklarer heller ikke nedgangen i antallet unge arbeider ansatt. På Sjølingstad er det sannsynlig at bedriftsøkonomien på 20-tallet spiller en større rolle i hvorfor de unge arbeiderne i snitt jobber mindre enn de gjorde tidligere på 1900-tallet.

4 Skolen tar over

Både Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk hadde sine egne bedriftskoler. Dette var privateide skoler hovedsakelig forbeholdt bedriftsansattes barn. Slike bedriftskoler var ikke uvanlig på plasser som Nes eller Sjølingstad, der samfunn var bygget rundt en hjørnesteinsbedrift. Ulefoss Sagbruk, som var en annen bedrift eid av Nicolai Benjamin Aall, Jacob Aalls far, fikk oppsatt en fastskole ved sagbruket i 1801. Sagbruket, og skolen, ble i ettertid tatt over av Niels Aall, Jacob Aalls bror.⁹⁴ Aalgaard Uldvarefabrikk, som vi fra tidligere kapitler vet hadde en omfattende korrespondanse med Sjølingstad Uldvarefabrik, hadde også en egen fabrikkskole.⁹⁵

Dette kapittelet vil handle om avviklingen av barnearbeidet som vi ser spor av i Sjølingstad og på Nes. Som nevnt tidligere i innledningen er det blitt skrevet om skolens rolle i bortgangen av industrielt barnearbeid, og jeg vil derfor undersøke bedriftskolene knyttet til ullvarefabrikken og jernverket. Kildematerialet er noe snevert, spesielt i Næs jernverks faste skole i siste del av 1910-tallet. I de tilfellene det er mulig vil jeg sammenlikne undervisningstilbud og fag, skoletid, og fravær. Den andre delen av kapittelet tar sikte på å besvare hvorfor barnearbeidet ble avviklet. Var det skolen som tok større plass i barns liv, og er dette noe vi ser på småplasser som Sjølingstad og Nes? Til slutt vil jeg undersøke hva som var resultatet av den statlige og offentlige satsingen på skolen, og hvordan dette påvirket bedriftene, som kan sies å være motpolen, det lokale og private. Kort fortalt så er arbeidsspørsmålene i kapitlet tredelt. Hvordan fungerte bedriftsskolene, og hva har de til felles? Stemmer det at det var skolen og skolelovgivningen som reduserte barnearbeid, og stemmer dette på Sjølingstad og Nes? Hvordan ble bedriftene påvirket av den statlige offentlige skolesatsingen, og hvilke følger fikk det for bedriftenes bestyrelse av skolene?

4.1 Skoletilbud

Jernverket på Nes hadde lange skoletradisjoner. I 1740 ble det bygget et skolehus av daværende eier Ulrich Schnell. Skolehuset på Nes var trolig den første faste skolen i landdistriktet.⁹⁶ Jacob Aall tok denne tradisjonen videre da han kjøpte jernverket i 1799.

---

⁹⁴ Schrumph, 1997, 175 og 178

⁹⁵ Sørensen, 2006, 26

⁹⁶ Fløystad, 1996, 1

Som sin far, var han opptatt av opplysningstidens idealer, spesielt folkeopplysning. Sønnen Nicolai Benjamin Aall, som tok over driften, var i likhet med sin far Jacob Aall opptatt av skolen. Verkskolen var angivelig blant de bedre i landet på 1700- og 1800-tallet, delvis på grunn av stabile eierforhold og mye satsing på skolen fra jernverkseierne side.⁹⁷

Ullvarefabrikken på Sjølingstad startet bruksskolen i 1897, og hadde gjennom alle sine år mindre elever enn skolen på Nes. I oppstartsåret var det ti elever på bruksskolen, alle barn av fabrikkarbeidere. Skolen var gunstig plassert for Sjølingstads innbyggere, men bygdas øvrige innbyggere måtte sende barna sine på grendeskolen på Blørstad, plassert 3km fra Sjølingstad. Dette, kombinert med et godt faglig rykte, gjorde at mange av bygdas øvrige innbyggere ville sende barna sine i fabrikkskolen.⁹⁸ Senere i teksten vil vi se at skolen tillot disse barna å gå på skolen, og at det etter hvert utviklet seg en konflikt hvor dette ble et relevant tema.

Skolen i Norge i perioden 1894-1930 var syvårig. Jernverksarbeidernes barn og ullvarefabrikkarbeidernes barn begynte på den obligatoriske skolen i syvårsalderen, noen litt senere, og det var vanligst å slutte etter barna hadde fylt 14 eller 15 år.

Jernverksskolen var tidlig ut med deling av skolen, og fra 1870 var skolen firedelt med to avdelinger.⁹⁹ Første- og- andreklasse tilhørte første avdeling, eller nederste avdeling, tredje- og- fjerdeklasse tilhørte andre avdeling, eller øverste avdeling. Til tider ble de også skilt fra hverandre ved bruk av navnene småskolen og storskolen. Bruksskolen på Sjølingstad var en del mindre enn jernverksskolen, i oppstartsåret hadde skolen ti elever, og i 1914 hadde skolen 16 elever.¹⁰⁰ Der skolen på Nes hadde fire klasser fordelt på to avdelinger, så var det kun to klasser på Sjølingstad, én i hver avdeling. Ifølge folkeskolelovene av 1889 skulle skolen deles opp i flere avdelinger dersom elevtallet oversteg 35.¹⁰¹ Felles for begge skolene var at klassesammensetningene ikke var kullbaserte. Det var i det heletatt mange forskjellige årskull som kunne gå i samme klasse. Gjort det enkelt gikk barn hovedsakelig i første avdeling, altså første- og- andreklasse fra de var syv år til de var ti år, og de gikk i andre

---

⁹⁷ Fløystad, 1996, 27

⁹⁸ Sørensen, 2007, 26

⁹⁹ Fløystad, 1997, 15

¹⁰⁰ Sørensen, 2007, 76

¹⁰¹ Dokka, 1967, 388

avdeling fra de var ti til 14 eller 15.¹⁰² Det var ikke uvanlig for et barn å starte i en klasse i høstsemesteret, og begynte i en annen klasse på vårsemesteret. Det var heller ikke uvanlig at barn fra samme årskull gikk i forskjellige klasser, man kunne for eksempel finne tolvåringer i første-, andre- og tredjeklasse samme semester. Et slikt stort spenn var vanligst på skolen på Nes. Dette kan være barn som begynte på skolen senere enn andre barn, barn som har blitt holdt igjen noen år. Jeg har ikke funnet et definitivt svar på hva som forklarer dette. Landsskolen var lenge en skuffelse for regjeringen, og det var ikke før på 1920-tallet at man begynte å se en klar overvekt av delte skoler i landet.¹⁰³ Da det var få elever på fabrikkskolen på Sjølingstad, som i 1909 da det kun sto oppført to elever, gikk alle i samme avdeling. I tilfeller med så lavt elevtall kunne skolen være utdelt. På fabrikkskolen på Nes var barna i første avdeling var på skolen fra klokka åtte på morgenen til elleve på formiddagen, mens barna i andre avdeling var på skolen fra klokka elleve til to.

I tillegg til å kunne være udelt, så kunne også skoletiden være kortere. Fra folkeskolelovene av 1889 var det en mulighet for skoler med under 12 elever å sette ned skoletiden til ni uker. Hadde skolen mellom 12 og 20 elever kunne elevene undervises sammen i 12 uker.¹⁰⁴ Undervisningstilbudet på ullvarefabrikkens skole ble formet av det lave elevtallet skolen til tider hadde. Fra 1907-1917 er det stor variasjon i lengden på skoleukene, fra 20 uker i 1907 til 9 uker i 1910. Det er disse ti årene det finnes variasjon, på grunn av lavt elevtall. I periodene 1898-1906 og 1917-1926 er det respektivt 12 og 18 skoleuker i året.

Ullvarefabrikkens skole holdt undervisningstilbudet sitt tett mot kravene fra folkeskoleloven, og tilbød ikke stort mer enn det. Jernverksskolen tilbød derimot nesten alltid mer undervisning enn de var pålagt. I tillegg til å fra 1817 nesten alltid tilby nesten dobbelt så mye undervisning som de var pålagt, så tilbød jernverksskolen også frivillig undervisning.¹⁰⁵ Fra 1849 var vinterskolen 24 uker og sommerskolen 16 uker, slik at den totale skoletiden ble 40.¹⁰⁶ Fra 1894 var den obligatoriske skoletiden økt til 30 uker, og den frivillige undervisningen nedsatt til ti uker, slik at det igjen ble 40 uker total skoletid. Den frivillige sommerskolen startet i april og endte i slutten av september eller starten av oktober, alt

---

¹⁰² AAKS, DA-1086 – Næs Jernverk faste skole, Protokoll over den lovbestemte undervisning 1870-1886 & Protokoll over undervisningen 1886-1906

¹⁰³ Dokka, 1988, 90

¹⁰⁴ Dokka, 1967, 389

¹⁰⁵ AAKS, DA-1086 – Næs Jernverk faste skole, Protokoll over frivillig undervisning 1883-1894

¹⁰⁶ Fløystad, 1997, 16

ettersom hvor sent skolen startet i april. Vinterskolen startet som regel fra slutten av september eller begynnelsen av oktober og varte til begynnelsen eller midten av desember. Etter en liten juleferie startet skolen igjen fra tidlig januar og varte til slutten av mai eller begynnelsen av april. Det finnes ikke arkivmateriale fra det frivillige undervisningstilbudet etter 1894, så det er vanskelig å vite om tilbudet eksisterte etter dette.

Fagene på skolene var nokså like. Begge skolene hadde lesing, skriving, regning, sang, kristendomskunnskap. I skoleprotokollene er de resterende fagene oppført litt annerledes. Fabrikkskolen på Sjølingstad hadde norsk, istedenfor lesing, jordbeskrivelse, historie, naturkunnskap, gymnastikk, tegning, håndarbeid og sang. På jernverksskolen står det et fag oppført «udvalg av lærebogen», og man kan tenke seg at dette er et, eller flere, av disse nevnte fagene.¹⁰⁷ I folkeskoleloven av 1889 står det at kristendomskunnskap, norsk, regning, skrivning og sang skulle undervises i første avdeling, og i andre avdeling skulle man i tillegg undervise geografi, historie med samfunnslære og naturfag med grunntrekk av sunnhetslæren.¹⁰⁸ På den frivillige undervisningen på Nes hadde de samme fag som i den lovpålagte undervisningen, men i tillegg hadde de også kirkehistorie, verdenshistorie, geografi, naturfag og rettskriving.¹⁰⁹

Kristendomskunnskap var lenge det viktigste faget i norsk skole, og selv om det også var viktig på begynnelsen av 1900-tallet, så hadde skolefaget forandret karakter. Undervisningen var lenge kateketisk, og i over 150 år var det Pontoppidans katekismeforklaring som styrte kristendomsundervisningen. Læreboken til Pontoppidan besto av en rekke spørsmål og svar, eller forklaringer. For å ta et eksempel, så et spørsmål og et svar slik ut: «1. Hvorfor har Gud skabt menneskene? For at de skal blive evig salige. 1 Tim. 2, 4. Gud vil, at alle mennesker skal blive salige og komme til sandheds erkjendelse».¹¹⁰ Denne kristendomsundervisningen ble etter hvert mindre viktig, og bibelhistorie tok større plass. Katekismeundervisningen førte til mye pugging og lite forståelse, ifølge mange lærere.¹¹¹ På 20-tallet ble katekismen bare undervist i storskolen, og i normalplanene som ble laget av kirke- og undervisningsdepartementet i 1922 ble kristendomsundervisningen gitt færre skoletimer. I

---

¹⁰⁷ AAKS, DA-1086 – Næs Jernverk faste skole, Protokoll over den lovbefalne undervisning 1870-1886.

¹⁰⁸ Dokka, 1967, 374

¹⁰⁹ AAKS, DA-1086 – Næs Jernverk faste skole, Protokoll over frivillig undervisning 1883-1894

¹¹⁰ Pontoppidan, 1964, 3

¹¹¹ Tønnesen, 2011, 40

realiteten hadde skolene, på landet spesielt, flere skoletimer med kristendomsundervisning enn planen tilsa.¹¹²

I tillegg til kristendomsundervisning, var norsk og regning også fag som fikk sitt pensum endret på. Norskfaget fikk også styrket sin stilling i skolen etter normalplanene i 1922. Landsmål hadde kommet inn i skolene på landet siden begynnelsen av 1900-tallet, og innen 1922 var det allerede kommet rettskrivingsregler som gjorde skriftspråket mer anvendelig for folkeskoler på landet. I tillegg til dette ble det tatt i bruk flere pedagogiske metoder som skulle gjøre det enklere for barn å lære. Samme pedagogiske utvikling skjedde i matematikkfagene, der man begynte å visualisere problemene i større grad. I oppgaver var det nå snakk om steiner og pinner, ting barna kjenner igjen fra sin egen hverdag.¹¹³

Gymnastikk og håndarbeidsfag var også kommet inn i skoleplanen fra folkeskolelovene. Håndarbeid er oppført som fag på fabrikk skolens skoleprotokoller, men er ikke karactersatt. Faget fikk aldri særlig stor plass i landsskolen, og det kan være tilfellet for også Nes og Sjølingstad. Det var frem til 1915 valgfritt for landsskoler å inkludere gymnastikk i sin timeplan, etter dette kunne faget kun ekskluderes i udelte skoler. Gymnastikkfaget hadde i begynnelsen av 1900-tallet skyteøvelser for barna, noe særlig Arbeiderpartiet ønsket å sette en stopper for.¹¹⁴

Fabrikk skolen var i utgangspunktet forbeholdt til ullvarefabrikkens ansattes barn, men noen av barna gikk også på Blørstad skole, som var den andre skolen i bygda. Blørstad var ulik bruksskolen, da denne ble drevet av herredet. Det var som regel kun én lærer på begge avdelingene, og der Næs jernverk faste skole hadde samme lærere i lengre tid, var det oftere bytter på bruksskolen. Morten Kjerulf står oppført som lærer i 1902, 1905, 1907 og 1908. Henrik Brun i 1903, 1904, 1909 og 1930. Erling Haaland, Gunnar Roland, Petra Elisabet Tjersland og N.T. Tønnesen/Tørresen har også undervist på skolen. De to sist nevnte har også undervist på Blørstad skole.

Fra 1891, og muligens tidligere, var Magnus Tvedt og Margrete Halvorsen lærere på jernverksskolen. Halvorsen hadde ansvaret for første- og andreklassen, og Tvedt hadde

---

¹¹² Dokka, 1988, 124

¹¹³ Dokka, 1988, 124

¹¹⁴ Dokka, 1988, 108

ansvar for tredje- og fjerdeklasse.¹¹⁵ Halvorsen jobbet som lærer i 1920, og det er rimelig å anta at hun fortsatte som lærer frem til skolen ble kommunal i 1922. Tvedt var ikke lærer frem til 1922, men han var i hvert fall lærer i 1918. I 1921, da han var 75 år gammel, reiste han tilbake til Bergen, der han kom fra.¹¹⁶ Fra intervjuer gjort av tidligere elever som gikk på jernverksskolen på begynnelsen av 1900-tallet får vi vite mer om lærerne. Tvedt var den eldre av lærerne, og for mange av elevene fikk de ikke mye utbytte av skoletimene hans. Halvorsen var yngre, og det kan virke som om hun også var bedre til å undervise barn som kan sies å ha vært nokså uinteresserte i skolegangen.¹¹⁷ Forskjellen mellom de to lærerne, den ulike distansen de hadde til barna, symboliserer mye av det mange på 20-tallet mente var galt med skoleundervisningen.

«Men du veit han va'kje og lærer ser du – han var for gammel. Så du veit det var for stor avstand mellom han og ongane asså. Når han kom bort der te Bergen, då var han 75 år.»¹¹⁸

Gamle lærere som underviste på en arkaisk måte, klasseundervisning, pugging, og lite individuelt arbeid var aspekter ved undervisningen som tilhengere av reformpedagogikken ville sette en stopper for.¹¹⁹ Ideene kom originalt fra Vest-Europa og Ssa, og fikk etter hvert tilhengere i Norge. Tilhengerne, mange av dem lærere, ønsket en styrket skole med bedre resultater. Mange av tilhengerne ønsket ikke bare bedre resultater. De håpet at ved å gi elevene større ansvar, og skape en mer aktiv elevrolle, så ville barna lære stoffet bedre, lære å arbeide på utviklende og hensiktsmessige måter.¹²⁰ Distansen mellom undervisningen og barna måtte bli mindre, undervisningen måtte være tilpasset barna, for at de skulle lære mest mulig på best måte.

Reformidealene ble aldri implementert i sin helhet i mellomkrigstiden, da de økonomiske forholdene ikke helt lå til rette for det. Noen lærere brukte nok aspekter av den nye pedagogikken i sin undervisning, men om dette er tilfellet for lærerne på Sjølingstad fabrikk-skole og verksskolen på Nes er ikke sikkert. Kildematerialet er for snevert på skoleområdet til å si noe om pedagogikken i undervisningen.

---

¹¹⁵ Trædal, 2017, 32

¹¹⁶ Trædal, 2017, 29 og 30

¹¹⁷ Trædal, 2017, 31

¹¹⁸ Trædal, 2017, 30

¹¹⁹ Dokka, 1988, 137

¹²⁰ Dokka, 1988, 138

4.2 Fravær

Fraværet på den frivillige undervisningen på Nes hadde hele tiden vært nokså høyt. I 1880 møtte rundt 60% av elevene opp mellom 0-15 dager. I 1894 møtte elevene opp i gjennomsnitt ti skoledager av totalt 60.¹²¹ Grunnen til det dårlige oppmøtet på sommerskolen var at barna jobbet på sommeren. Sommerarbeidet var for det meste gjeting av dyr, husarbeid eller verksarbeid.¹²² I undervisningen som var lovpålagt var fraværet mindre. I 1870 var fraværet til elevene i snitt 13%, i 1880 hadde fraværet gått noe ned til 10%. På høsten 1904 og våren 1905 var dette tallet nærmere 8,7%.¹²³ Til sammenligning så lå det totale gjennomsnittsfraværet på landsskolene på rundt 25% i 1860. I de tilfeller der grunnlaget er oppgitt, er det som regel sykdom som står for det meste av det gyldige fraværet. Det kommer ikke frem fra kildene om arbeid var en gyldig grunn for fravær, men i og med at fraværet er så lavt er det usannsynlig at barna jobbet noe særlig mens de gikk i vinterskolen. På den andre siden, ved bruksskolen i Ulefoss var det å begynne å jobbe på sagbruket når sesongen begynte gyldig fravær.¹²⁴ Næs Jernverk og Ulefos Sagbrug var begge eid av Nicolai Benjamin Aall, så det er mulig å tenke seg at å hjelpe voksne i begynnelsen av sesongarbeid også kunne være gyldig grunn for fravær på jernverksskolen.

Fraværet på bruksskolen i Sjølingstad var nesten bestandig svært lavt. I 1905 lå det gjennomsnittlige fraværet i Norge på 6,75%, mens bruksskolen hadde et fravær på 4%.¹²⁵ Fraværet i 1915 var 3,5%, mot landsgjennomsnittet som var på 5,1%.¹²⁶ I 1920 lå landsgjennomsnittet på 5,6%, mens bruksskolen hadde en fraværsprosent på 3,17%.¹²⁷ Skolefraværet på ullvarefabrikkens skole var ikke alltid lavt, både i 1904 og 1906 lå fraværet omtrent to prosentpoeng over landsgjennomsnittet.¹²⁸ Størsteparten av fraværet var på grunn av sykdom. Det er mulig også på Sjølingstad at noe fravær forekom av arbeid på ullvarefabrikken. Statistikk utgitt av Kirke- og Undervisningsdepartementet fra 1920 viser at

---

¹²¹ AAKS, DA-1086 – Næs Jernverk faste skole, Protokoll over frivillig undervisning 1883-1894

¹²² Fløystad, 1996, 19

¹²³ AAKS, DA-1086 – Næs Jernverk faste skole, Protokoll over frivillig undervisning 1883-1894 & Protokoll over undervisningen 1886-1906

¹²⁴ Schrupf, 1997, 185

¹²⁵ Kirke- og Undervisningsdepartementet, 1905

¹²⁶ Kirke- og Undervisningsdepartementet, 1915

¹²⁷ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1920

¹²⁸ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1904 og 1906

sykdom sto i de fleste tilfeller for den stigende fraværsprosenten fra 1915. Særlig spanskesyken i 1918-1920 sto for en sterk økning i fraværet.¹²⁹

Det finnes også en teori om at fraværet i mange tilfeller kom av at skolen i mange ofte ble opplevd som en type kulturkræsj mellom det dannede høyere samfunnet og arbeiderklassen. Det er mulig at for foreldrene som hadde sine barn i skolen, var det en ovenfra-ned-holdning der de velvillende overklasse skulle oppdra de primitive fattigfolkene. I tillegg krever skolen mye tid som barna heller kunne brukt til arbeid, som mange av foreldrene fikk stor nytte av. Mange arbeiderklassefamilier så derfor på skoleplikt som veien til ytterligere fattigdom. Denne tankegangen forsvant etter hvert som arbeiderlederne støttet skoleplikten.¹³⁰ Det er ikke mye som taler for at forsømmelsene på jernverksskolen og fabrikkskolen skulle komme av en slik kulturkræsj. På Nes hadde man allerede lang tradisjon for skolegang, og skoleelevenes foreldre var nok klar over at skolen var viktig for barnas utvikling. Sjølingstad hadde ikke samme skoletradisjon, men foreldrene var her også klar over at skolen var noe som skulle være av prioritet. Det samme kan kanskje ikke sies om barna selv, da de gjerne heller ville bli ferdig med skolen så de kunne gå ut i arbeid.

*«Me skolle bare bli ferdige og komme ut og arbeide. Det var det me likte altså. E spørte fri når de hadde eksamen. Jo, det kunne e få. E va'kje på eksamen e. For hjuringane måtte ut ser du, te april. Og dei kom ikkje på eksamen. Og då regna e på at e ikkje heller behøvde å gå opp».*¹³¹

Ønsket om å komme seg ut i arbeid så fort som mulig kan være en forklarende faktor på hvorfor oppmøtet på sommerskolen på Nes var så lavt som den var. Det kan også være at denne trangen til å begynne å arbeide var til stede på Sjølingstad, og at noe av fraværet kom av at skoleelevene jobbet på fabrikk.

---

¹²⁹ Kirke- og Undervisningsdepartementet, 1920

¹³⁰ Tønnesen, 2011, 32

¹³¹ Trædal, 2017, 31

4.3 Skolen kommer for fullt

Tok skolen over for arbeidet i større grad fordi staten ønsket å oppfostre fremtidige lydige patriotiske nordmenn? «En helstøpt nasjon». Blir denne ideologien etter hvert mer venstrevridd ettersom AP gjør seg mer relevant som en politisk aktør i norsk politikk?

Skolereform hadde vært en kampsak for Venstre lenge, og da Sverdrups regjering kom til makten i 1884 tok det ikke lang tid før arbeidet for folkeskolen ble påbegynt. Skolekampen gikk inn i en større nasjonsbyggingsvisjon, der folkeopplysningen skulle føre Norge sammen. Ønsket til Sverdrup var at Norge skulle bli en helstøpt og harmonisk utviklet nasjon, og dette skulle skje ved at alle hadde muligheten til en skolegang som underviste folket til å bli gode og opplyste borgere. Venstre så på bøndene og bondekulturen som det essensielle norske i landet, men landsskolen var i den første tiden en skuffelse. Det var derfor viktig at folkeskolen på landet fikk et løft.¹³²

Skolekretsutvidelser var forslaget som møtte mest motstand på bygda. Kretsutvidelsene ville gjort skoleantallet større og klasseinndeling lettere, men ble upopulære blant foreldre. Skoleveien for barna ville bli alt for lang mange steder.¹³³ Skoletiden var også et problem for bygdebarna, da mange landsskoler ikke hadde stort mer enn de obligatoriske 12 ukene. Det var som regel bare i folkerike kommuner at skoletiden var opp mot 15 uker årlig, og det var nokså stor mangel på frivillig undervisning i små bygdekommuner.¹³⁴ Omgangsskolene ble mindre vanlig etter 1920, og skoler med flere klasser enn to ble mer vanlig etter 1915, etter at det kom en lov om at todelte skole ikke kunne ha mer enn 25 elever.

Folkeskolen skulle forene og opplyse det norske folk, og i denne foreningsprosessen ville den også bryte opp i klasseforskjeller. Hvordan folkeskolen skulle få dette til var det nokså stor uenighet om. Høyresiden ønsket en kristelig skole, mens venstresiden ønsket en skole som styrket borgerlige fag.¹³⁵ Ønsket til venstresiden vant frem, og folkeskolen ble i større grad preget av borgerlige fag. Matematikken ble gjort mer forståelig for barn, lesing og skriving skulle ikke bare være øving, men tilpasset barns virkelige liv. Fag som geografi og historie skulle gi en bredere kunnskap til særlig Norges historie, kultur og natur.

---

¹³² Dokka, 1967, 343

¹³³ Dokka, 1988, 90

¹³⁴ Dokka, 1988, 91

¹³⁵ Dokka, 1967, 355

Det fremvoksende Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen var momentet i norsk politikk som i størst grad ville bryte opp i klasseforskjellene. De hadde som mål å fremme sosial og økonomisk utjevning, samt heve arbeidernes kulturelle og utdannelsesnivå, og betraktet skolen som en sentral institusjon for å oppnå disse målene. Partiet hadde en omfattende agenda med flere tiltak de ønsket å gjennomføre, inkludert avvikling av privatskoler, som Næs Jernverks skole og Sjølingstad bruksskole var. Den positive økonomiske utviklingen i perioden 1910-1920 ga dem muligheten til å realisere noen av disse programmålsettingene. Disse målene var ikke nødvendigvis sterkt sosialistiske, men hadde bred appell til befolkningen. Imidlertid, i løpet av depresjonsperioden fra 1920 til midten av 1930-tallet, opplevde partiet begrensede resultater på grunn av de økonomiske utfordringene.¹³⁶

Arbeiderpartiet (Ap) hadde som mål å oppnå likhet mellom byene og landet når det gjaldt antall undervisningstimer. Venstre-partiet, derimot, ønsket å fremme mer frivillighet fra kommunene. Det var betydelig motstand mot å øke antall undervisningstimer, både på grunn av de ekstra kostnadene det ville medføre og hensynet til landsbygdens arbeidsliv. Skolen måtte også ta hensyn til årstidene og unngå å kolliderere med landbruksarbeidet, spesielt når de eldste barna var uvurderlige arbeidskraft. Dette begrenset undervisningstiden til ikke mer enn 12 uker. En slik begrensning hadde også konsekvenser for lærerne. På mange steder ville en undervisningstid på 12 til 15 uker føre til at de bare kunne ha to klasser i stedet for tre. Dette resulterte i en reduksjon av undervisningstiden fra 36 til 30 uker og en lønnsnedgang for lærerne. I 1915 ble det fastsatt en minsteundervisningstid på 12 uker for første avdeling og 14 uker for andre avdeling, med mulighet for å øke til 21 uker. Denne endringen førte til større forskjeller mellom landsdelene enn tidligere.¹³⁷

I 1924 ble statsstøtten til fritt skolemateriell skåret ned, i noen kommuner veldig drastisk. I 1927 kom det nye regler, der skolene på landet kun fikk statsstøtte for 16 og 18 skoleuker i året, der de før fikk støtte for 21 skoleuker i året.¹³⁸

---

¹³⁶ Myhre, 1998, 69

¹³⁷ Myhre, 1998, 92

¹³⁸ Myhre, 1998, 125

4.4 Et overordnet syn på barn og barndom

Fra statens side var altså skolen for fullt på vei inn i barnas hverdagsliv. Fra begynnelsen av arbeidet med folkeskolen var hensikten klar, folkeskolen skulle bidra til å opplyse og forene folket i en og samme skole. Skolen skulle endre karakter, den skulle ikke lenger være en pugge-skole som barna måtte igjennom for å konfirmere seg. Innholdet var i større grad opplysende, og barna skulle lære om norsk språk, norsk kultur og historie. Hvis man ser på denne utviklingen på et høyere, mer overordnet, plan, kan det virke som en utvikling har skjedd også i mentaliteten. Hadde skolen blitt viktigere oppdragere for barna enn det arbeidet var? Er det mulig å se endringer i synet på barn, barndom og barnearbeid?

I innledningskapitlet ble den tidligere forskning på barndomshistorie gjort rede for. Ariès mente at det var samfunnsmoderniseringen hadde gjort barn til emosjonelle sentre i familien, at foreldre festet følelser til dem. Moderniseringen hadde også ført med seg en negativ utvikling for barna, de var i moderne tid i mye større grad undertrykket, og skolen stod for en økende disiplinering og kontroll av barnet. Moderniseringen hadde røvet barnet sin frihet. Et bevis som talte sterkt for Ariès sak var barnedødeligheten. Da barnedødeligheten var høy, og mange foreldre fikk mange barn, var det ikke alle barna som kom til å overleve. Man måtte derfor unngå å knytte følelser til barna. Det ble etter hvert oppdaget at det finnes medisinsk materiale fra middelalderen som viser at foreldrene ofte var urolige og hadde omtanke om syke barn. De første syv leveårene i et menneskes liv var også definert som en avgrenset tid.

For Linda Pollock er ikke problemstillingen om eksistensen av et begrep for barndom sentral, hvordan dette begrepet har utviklet seg gjennom århundrene er mer interessert. Svaret på denne problemstillingen kan bli funnet gjennom en utforskning av hvordan barnet har blitt sosialisert inn i den voksne verden, hvilket engasjement foreldrene har hatt, og hvilke sosialiseringmetoder som har blitt brukt. For Pollock er det klart at foreldre alltid har hatt et nært og kjærlig forhold til barna sine. De har vist omsorg, glede, og engasjert seg i barnas trivsel og utvikling. Samtidig har de vist bekymring ved barnas sykdom og følt sorg ved tapet av deres liv. For foreldrene på Sjølingstad og Nes kan dette være tilfellet, barna hadde tross alt mye lavere fraværstall enn andre barn i Norge, og det kan virke som om foreldrene var veldig opptatt av skolegangen til barna sine. Mange stortingspolitikere var foreldre selv, selv

om deres barn utvilsomt ikke var i samme situasjon som de industriarbeidene barna på Nes og Sjølingstad.

Det virker sannsynlig at omsorg for sine egne barn alltid har vært der, men at man har hatt ulike forventninger til dem gjennom århundrene er et faktum. Det var, for å ta et eksempel, ikke uvanlig at barn i fire-fem årsalderen kunne lese på 1800-tallet. Dette var fordi det var en forventning om at barn skulle kunne lese før de begynte på skolen, og lesematerialet var dessuten mye tyngre enn det var på 1930-tallet. Utviklingen av skolevesenet i Norge ble tidligere beskrevet fra politikernes side at det var nødvendig for oppbyggingen av nasjonalstaten. Dette er nok den viktigste uttalte grunnen til at skolen tok over for arbeidet, men bekjempelse av industrielt barnearbeid var nok også et viktig moment. Kunnskapen man har om barn og barndom setter føringer på forventningene man stiller dem, og på 1900-tallet hadde man kunnskap og erfaring fra barnearbeidet. Barnearbeid var lenge løsningen på en rekke problem man mente å se i arbeiderklassens barn. Lediggang og at barna skulle drive dank var uheldig for barnet, fordi det kunne finne på å gjøre noe ulovlig, eller lære seg uønskede vaner. Mange mente også at barnearbeidet var en viktig del for familieøkonomien og barnets oppdragelse. Dette er momenter jeg har skrevet om i et tidligere kapittel. Etter hvert fikk man erfaringer fra skolen som gjorde at vekten i argumentene for skolen ble tyngre. Det var riktignok ikke slik at alle politikere og skolefolk på den tiden var imot barnearbeid, men flere og flere ble det.¹³⁹ Ledere i arbeiderbevegelsen så også positivt på skolens utvikling og skoleplikten som ble lagt på barn. I barn som jobbet i industrien var lønningene deres ofte trengt i familieøkonomien, og i de verste tilfellene kunne foreldrene være avhengige av barna sine. Arbeiderbevegelseslederne skulle derfor kanskje vært negative til skolen, men mange så på skolen som veien ut av fattigdom.¹⁴⁰ Om endringen i synet på barnearbeidet i Norge i motsetning til Sverige, skriver Simen Bech:

«I Norge ser det derimot ut til at humanistiske tanker hadde en god del å si for barnearbeidslovgivningen. Med økt kunnskap om og erfaring med barnearbeid og mulige skadevirkninger, sammen med hensynet til skolen og dens funksjon, kan dette forklare hvorfor synet på barnearbeid endret seg i løpet av denne tidsperioden.»¹⁴¹

---

¹³⁹ Bech, 2016, 120

¹⁴⁰ Tønnesen, 2011, 32

¹⁴¹ Bech, 2016, 120

På en overordnet landsbasis er det god grunnlag for å hevde dette, og vi ser nokså tydelig at lovgivningen ble fulgt på begge bedriftene. Om det var skolelovgivningen som gjorde at barnearbeidet ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik ble mindre, er det derimot ikke like klart svar på. Det kan være at de forskjellige lovene reduserte bruken av de yngste barna, som på jernverket. Vi har ikke oversikt over perioden 1913-1919, men vi vet at det ble brukt mange flere arbeidere under 14 de første ti årene av 1900-tallet. Vi ser ikke like mange arbeidere blir brukt etter det store hoppet, og på 20-tallet. På Sjølingstad derimot, var de aller fleste arbeiderne over 14 år, og konfirmerte. Hvis kildematerialet stemmer og at det ikke overser ansatte under 14 på ullvarefabrikken, noe vi må anta, så kan ikke skolelovgivningene forklare nedgangen i bruken av unge arbeidere på ullvarefabrikken.

4.5 Bedriftenes syn

I 1905 bestemte Søndre Undal skolestyre og herredsstyre at Romedals og Sjølingstads barn skal kunne søke til fabrikkskolen, og at herredet betaler lærerlønnen. I 1906 var det 4 barn som tilhørte fabrikken, og 17 som tilhørte bygda om antagelig søkte om skoleplass.¹⁴² I 1907 var dette tallet 3 fra fabrikken og 16 fra bygda. En sjettedel av kretsutgiftene skulle derfor bli betalt av skolen, og fem sjettedeler skulle bli betalt av bygda. I 1908 var det to barn som tilhørte fabrikken og tolv barn som tilhørte bygda som søkte seg til skolen. Det virker som om fabrikkskolen var populær blant bygdefolket, og i 1909 fremla læreren forslag om å forby bygdas barn å søke seg til skolen, ettersom herredsstyret har bestemt at de skal gå på Blørstad skole.¹⁴³ Usikkert om dette forslaget ble stemt frem, men man finner ikke opptelling av barn fra bygda ved de senere kretsmøtene, så det er grunnlag for å tro det. De neste kretsmøtene er ikke spesielt interessante, før i 1916.

I 1916 blir det skrevet en uttalelse fra kretsmøtet der det blir klart at skolestyret i Valle vil ha kontroll over skolen, og at det skal bygges et nytt skolehus der fabrikkens barn skal gå. Dette motsetter Sjølingstad skolestyre seg. De argumenterer med at det er langt unna, og at veien til skolehuset er dårlige egnet. Det gir ikke mening økonomisk sett å skulle bryte skoleveien på vinteren. Herredet har også gått med på at fabrikken får drive skole, og fabrikken tjener

---

¹⁴² SAK, DSjølingstad Uldvarefabrik, Fabrikkskolen – forhandlingsprotokoll, side 6

¹⁴³ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Fabrikkskolen – forhandlingsprotokoll, side 7

ikke på skolen økonomisk. De stiller også spørsmål med at man ikke fant en bedre egnet plassering til den nye kretsinnstillingen.¹⁴⁴

*«Om skolehuset aligevel blev flyttet og gårdene Vallehei, Tarfs og Trædal blev tillagt således som i den nye kursdelinger foreslået måtte der nu blive udsigt til at Blørstad kreds vilde beholde sin 2 delte skole og ikke så snart dumpe ned i samlet skole, som kursen har havd i alle år før 1909».*¹⁴⁵

Neste kretsmøte denne saken opptas er i 1939, der det virker som om fabrikkens igjen har fått henvendelse av kommunen om at fabrikkens barn skal gå på en tenkt skole på Nyplass. De finner det upraktisk å sende barna helt til Nyplass for å gå på skole, argumenterer for at veien vil være dyr å brøyte. Skulle et nytt skolehus bli bygget ville det vært bedre å ha skolen i Halse. De stiller også spørsmål med det faktum at de betale til herredets skolekasse så lenge de har egen fabrikk-skole. De synes det hverken er rimelig eller rettferdig.¹⁴⁶

I 1919 begynte forhandlingene mellom Næs Jernverk og Holt kommune angående jernverkets fattig- og skolevesen. I første brev fra 3. november 1919 blir det skrevet at jernverket har overveiet spørsmålet, og at de er villige til å innlede muntlige eller skriftlige forhandlinger. Brevet er signert av Knut Aall, som antakelig er verkets eier og sønn av Nicolay Benjamin Aall.

Det er ikke kjent fra arkivmaterialet hvilke forslag Holt kommune kommer med til overføringen av fattig- og skolevesenet, men 22. desember kommer jernverket med sine motforslag. Det første forslaget er todelt, for det første skal lærerjorden tilbake i jernverkets eie etter overføringen. For det andre skal skolelekenes antall ikke økes eller reduseres uten jernverkets samtykke. Overføring av skolen til andre skolekretser kan heller ikke skje uten jernverkets eier eller fremtidig eieres samtykke.

Det andre forslaget er at sikkerhetsfondet for Næs Jernverks fattigdistrikt i sin helhet går over til kommunenes eie og bestyrelse, med hele beløpet det hadde per 30. juni 1920.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Fabrikkskolen – forhandlingsprotokoll, side 9-11

¹⁴⁵ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Fabrikkskolen – forhandlingsprotokoll, kretsmøtepapir 1916

¹⁴⁶ SAK, Sjølingstad Uldvarefabrik, Fabrikkskolen – forhandlingsprotokoll, side 12

¹⁴⁷ Dette tilsvarer 35 000 kroner. Aust-Agder museum og arkiv, avd. KUBEN (AAKS), Holt kommune, Undervisning og skolesaker, Diverse korrespondanse. Om ordningen mellom Næs Verk og Holt kommune av skole og fattigvesenet, 9. juli 1920.

Kommunen forpliktes ytterligere til å aldri anbefale eller medvirke til oppteignelse av nytt sikkerhetsfond.

Fjerde krav fra jernverket er at de fattigunderstøttede ikke fikk flytte fra kretsen uten jernverkets samtykke. Samtykke kunne bli gitt i tilfeller som gjaldt svake eldre som trengte helsehjelp. De siste to kravene som jernverket stilte var at kommunen overtar fattig- og skolevesenet 1. juni 1920, og at jernverket ikke måtte betale fattig- eller skoleskatt for noen del av deres formue eller den inntekten de måtte ha hatt frem til overføringsdatoen.¹⁴⁸

Til forhandlingene med jernverkseier Knut Aall ble det fra kommunens side opprettet en komité bestående av tre medlemmer, Halvor Lilleholdt, Søren Sørensen, og Marting Hvideberg. I et dokument til Holt formannskap skrives det en oppsummering fra to forhandlingsmøter. Knut Aall holt bestemt på alle punkter i sitt motforslag, og det blir enighet om å forelegge saken til en uttalelse i kretsmøte. Medlemmene i kretsmøtet uttalte seg enstemmig imot å overta fattig- og skolevesen med de krav som Knut Aall stiller. Saken henlegges, og begrunnes ved at kravene fra jernverkets side er for store. De mente at kommunens bestyrelse av skolen og fattigvesenet ville for enhver tid være bundet og underlagt nåværende og fremtidige jernverkseiers vilje.¹⁴⁹

Skolen blir kommunal i 1922. Fra arkivmaterialet kommer det ikke frem nøyaktig hvilke forslag og krav man ble enige om. Det er trolig at forslagene som kom fra komitéen etter de to forhandlingsmøtene, eller et lignende forslag, ble godtatt av begge parter. Forslagene fra komitéen var å gå med på jernverkets krav om sikkerhetsfond. De var også villige til å gå med på kravene om å ikke flytte de fattigunderstøttede til en annen kreds, så lenge oppholdet ikke ble dyrere enn ved holt gamlehjem, altså på kommunens egne premisser. Det siste forslaget var at Næs jernverks skolekrets ikke skulle deles, skoleukenes antall skulle ikke uten kretsens vilje nedsettes, og lærerjorda skulle overføres til kommunen.¹⁵⁰

I Schrumpfs bok skriver hun om kampen som ble utkjempet på Ulefoss sagbruks bruksskole, mellom brukseier Niels Aall, som var fetter til Knut Aalls far, og herredsstyret. Fetterne var

---

¹⁴⁸ AAKS, Holt kommune, Undervisning og skolesaker, Diverse korrespondanse. Om ordningen mellom Næs Verk og Holt kommune av skole og fattigvesenet, 22. desember 1919.

¹⁴⁹ AAKS, Holt kommune, Undervisning og skolesaker, Diverse korrespondanse. Om ordningen mellom Næs Verk og Holt kommune av skole og fattigvesenet, 9. juli 1920

¹⁵⁰ AAKS, Holt kommune, Undervisning og skolesaker, Diverse korrespondanse. Om ordningen mellom Næs Verk og Holt kommune av skole og fattigvesenet, 9. juli 1920

begge opplysningsmenn, og begge hadde en paternalistisk bedriftsstrategi. I siste del av 1800-tallet ble eiers makt redusert, og kampen om hvem som skulle ha kontrollen utviklet seg til at Niels Aall truet med å overføre skolen til kommunen. Dette mener Schrupf var et rent taktisk utspill for å få bruksarbeiderne til å slå ring rundt skolen. Kommunal skole ville betydd kommunal skoleskatt for arbeiderne, og frykten for større elevtall og dårligere undervisningskvalitet spredde seg. Skolen på Ulefoss ble i likhet med skolen på Nes overført til kommunen i 1922.

Det var også klare likheter mellom skolestyret på Sjølingstad og jernverket på Nes. De var begge villige til å inngå forhandlinger med det kommunale, men stilte krav og sto fast på dem. Som paternalistiske bedrifter var det viktig for dem å holde på en viss kontroll over det som gikk utover selve arbeidsplassen. I og med at skolen på Nes ble overført så mye tidligere enn Sjølingstad, så er det grunn til å tro at Sjølingstad skolestyre var mindre samarbeidsvillige. Skolevesenet, så vel som fattigvesenet i jernverkets tilfelle, var steder der bedriftseiere i den paternalistiske ånden virkelig hadde et ansvar overfor arbeiderne sine. Å skulle miste makt over disse ville for eierne innebære å miste muligheten til å tilby arbeiderne sine trygghet og kvalitet. På samme tid ville det også innebære å miste mye kontroll over arbeidernes liv utenfor arbeidsplassen, og det er mulig at arbeidernes lydighet og samhold, med hverandre og bedriften, kunne forsvinne som en konsekvens. Dette var åpenbart noe bedriftene ville holde på, og det kommer veldig tydelig frem hos Næs jernverk, da et av kravene til Holt kommune var at de måtte gi sitt samtykke til endringer i skole- og fattigvesenet etter overføringen til kommunal bestyrelse.

4.6 Oppsummering

Nes hadde hatt skole lenge, Sjølingstads var nyere. Begge var todelte skoler, men nes hadde flere klasser. Skolegangen var ikke basert på årskull, og det var ofte tilfellet at det var flere årskull i forskjellige eller samme skoleklasse. Spennet i klassene samme årskull gikk i var størst på Nes. Skoletiden på Sjølingstad varierte i perioden 1907-1917, fra 20 uker i 1907 til 9 uker i 1910. dette på grunn av lavt elevtall. Jernverksskolen tilbød frivillig undervisning på sommeren. Skolen på Nes hadde i gjennomsnitt alltid flere skoleuker enn Sjølingstad. Skolefagene var nokså like, de hadde begge lesing, skriving, regning, sang og kristendomkunnskap. De andre fagene er oppført forskjellig fra hverandre. Sjølingstad hadde

norsk istedenfor lesing, jordbeskrivelse, historie, naturkunnskap, gymnastikk, tegning, håndarbeid og sang. Jernverksskolen hadde «udvalg av lærebogen», noe som kan være et eller flere av disse faga. I den frivillige undervisningen hadde de på nes de samme faga som i den obligatoriske skolen, men i tillegg kirkehistorie, verdenshistorie, geografi, naturfag og rettskriving. Håndarbeid som skolefag er oppført i Sjølingstad skoles protokoller, men ikke karaktersatt. Håndarbeid fikk ikke stor plass i landsskolen, så det er mulig at det heller ikke fikk det på Sjølingstad og nes. Gymnastikk var valgfritt for landsskoler frem til 1915, så det er sannsynlig at dette også var tilfellet på skolene. Fabrikkskolen var i utgangspunktet forbeholdt fabrikkansattes barn, men en del av barna til fabrikkansatte gikk på Blørstad skole. Det var også en del lærere som underviste på begge skolene. Lærerne på jernverksskolen hadde en betydelig aldersforskjell. Det er usikkert om reformpedagogikken som ble populær blant mange skolefolk og lærere var særlig populær på skolene på Sjølingstad og nes. Begge skolene hadde som regel et fraværnsnivå som var under landsgjennomsnittet. Skoleprotokollene til Nes går ikke lenger enn 1906. I 1870 var det totale fraværet 13% mot landsgjennomsnittets 25% i 1860. På Sjølingstad lå de nesten alltid under landsgjennomsnittet, bortsett fra 1904 og 1906, da de lå ca. 2% over landsgjennomsnittet, på grunn av sykdom. Særlig spanskesyken sto for høye fraværstall i Norge rundt 1918-1920, men ikke i så stor grad på Sjølingstad. Hvordan dette var på Nes er usikkert. At fraværet på Sjølingstad og Nes var på grunn av en kulturkræsje mellom det dannede høyere samfunn og arbeiderklassen virker å ikke være tilfellet. Nes hadde lang skoletradisjon, og på Sjølingstad var det alltid lavt fraværstall.

Skolereform var viktig kampsak for venstre lenge, og da de fikk makt satte de fort i gang med å skape en folkeskole. Partiet var svært opptatt i å skape en helstøpt nasjon, bygget på et grunnlag av norsk kultur og historie. Veien til dette målet var folkeopplysning, i en skole der alle kunne delta. I begynnelsen av arbeidet med denne skolen presterte landsskolen spesielt dårlig. Siden venstre mente at bondekulturen og bygde-Norge var det essensielle og ekte norske, var det viktig at også landsskolen kunne prestere godt. Problemene til landsskolen var to ting- kretsutvidelser og skoletid. Kretsutvidelsene var upopulære på bygda. Ved å utvide skolekretsen ville man få flere elever inn på skolene, men mange elever ville få lang vei til skolehus. Skoletiden til mange landsskoler var ofte ikke mer enn de obligatoriske 12 ukene i året, som regel var det kun i folkerike kommuner man hadde 15. Frivillig

sommerundervisning var også uvanlig i små bygdekommuner. Omgangsskolene ble mindre vanlig etter 1920, og skoler med flere enn to klasser ble vanligere etter 1915. Folkeskolen skulle forene folket, og på samme tid bryte opp i klasseskiller. Dette var det bred politisk enighet om. Det var derimot ikke bred politisk enighet i hvordan skolen skulle se ut. Venstresiden ønsket en borgerlig skole, der kristendom fortsatt skulle ha sin plass, men ikke det skulle ikke være hovedfokus. Høyresiden ønsket seg en kristelig skole, men venstresiden endte opp med å vinne frem. Helt på den ytterste venstresiden sto arbeiderbevegelsens representanter i Arbeiderpartiet. Det fremvoksende Arbeiderpartiet ville bryte opp i den sosiale og økonomiske ulikheten og heve arbeidernes dannelsesnivå. Skolen ble sett på som løsningen til dette. Partiet ønsket likhet mellom by og bygd, og ville ha lik skoletid. Det var motstand på bygda mot å øke undervisningstid, på grunn av økte kostnader og det ville være skadelig for bygdas arbeidsliv. I 1915 ble det fastslått en minsteundervisningstid på 12 uker for første avdeling og 14 uker for andre avdeling, med mulighet til å uke til 21 uker. Endringen førte til enda større forskjeller mellom landsdelene.

Er det mulig at byggingen av folkeskolen er et tegn på en kulturell endring når det kommer til barn? Bryter plutselig oppfatningen og forventningene man har til barn med de tidligere? Eller har det vært en kontinuerlig endring? Finnes flere teorier om hvordan barndommen har utviklet seg. Ariès befinner seg i Foucault-skolen, og mener at barnet i dag er kontrollert og disiplinert i større grad, og at skolen har mye å gjøre med det. I helt motsatt ende finnes det som Schruppf kaller elendighetsteorien. Denne teorien går ut på at synet på barn og barndom har på et tidspunkt vært dårlig, og at barnet har møtt brutalitet, og at det kontinuerlig har blitt bedre. Pollock, så vel som Schruppf, mener synet alltid har vært det samme, men med økt kunnskap har forventningene og måten man behandler barn og barndom forandret seg. Dette er en teori jeg mener gir mest mening, i hvert fall i Nes og Sjølingstads tilfelle. Forventningene til barn, og meningene man hadde om barnearbeid, endret seg mye på slutten av 1800-tallet og på begynnelsen av 1900-tallet. Det var en rekke aspekter ved barnearbeid som fikk politikere til å i økende grad bli motstandere av det. At barnet skulle vokse opp i voksenmiljøer der de lærte seg uønskede eller moralsk forkastelige vaner var for politikerne en frykt. Det var likevel fortsatt en del politikere som mente barnearbeid var positivt, men ideen om økt skolegang for barn vant frem.

Statens offentlige skolesatsing hadde også påvirkninger for bedriftsskolene. Skolen til ullvarefabrikken var som tidligere nevnt i utgangspunktet forbeholdt for fabrikkansattes barn, men mange av bygdas oppsittere søkte seg til skolen. I 1909 la læreren ved skolen frem forslag om å forby bygdas barn å søke seg til skolen. Det kan være dette forslaget ble stemt fram. I 1916 vil Valle skolestyre ha kontroll over skolen og de ønsker et nytt skolehus, men Sjølingstad skolestyre motsetter seg dette. De mener veien er for lang, dårlig egnet, og de mener de har rett til å drive skole, i og med at de ikke tjener penger på den. Noe av den samme diskusjonen finner plass i 1939, der kommunen helst vil at barna skal gå på en ny tenkt skole. Sjølingstad motsetter seg igjen dette, de ønsker å drive skolen sin i fred. Næs Jernverk faste skole ble overført til kommunalt styre i 1922, mye tidligere enn skolen på Sjølingstad. Fattigvesenet som Næs Jernverk drev ble også overført til kommunen.

Forhandlingene mellom Næs Jernverk og Holt Kommune begynte i 1919, og jernverket hadde sine krav som kommunen må gå med på hvis jernverket skal gi fra seg styringen. De ønsket at lærerjorden skulle falle tilbake i jernverkets eiendom. Antall skoletid ved skolen kunne ikke økes eller reduseres, så vel som at skolen kunne ikke overføres til andre kretser, uten jernverkets eier. Sikkerhetsfondet som hørte til fattigvesenet skulle gå over i sin helhet til kommunens eie, med hele beløpet de hadde 30. juni 1920. Kommunen skulle ikke opptegne nytt sikkerhetsfond. De fattigunderstøttede fikk heller ikke flytte fra kretsen med mindre de hadde medisinsk grunn. Kommunen mente disse kravene var for store, og at kommunens bestyrelse alltid ville vært bundet og underlagt jernverkseiers vilje. Nøyaktig hvilke bestemmelser og krav fra jernverket kommunen etter hvert gikk med på er noe usikkert. Vi vet at kravet om sikkerhetsfondet og kravet om å ikke la understøttede flytte fra kretsen var noe kommunen var villige til å gå med på. De endret dog på det siste kravet, og ville holde de fattigunderstøttede i sine kretser så lenge det var billigere enn å bo på gamle hjem. Det var en liknende kamp for å beholde kontrollen over skolen i Ulefoss. Niels Aall, Knut Aalls fetter, var i likhet med Knut en opplysningsmann. Skolen tilhørende Ulefoss Sagbrug ble overtatt i 1922. Skolene på Sjølingstad og Nes ble begge overført til kommunen, Nes mye tidligere enn Sjølingstad. Skolestyret i Sjølingstad og jernverket var begge villige til å inngå dialog med kommunen, men det kan virke som om Sjølingstad skolestyre var mindre villig til å gi fra seg kontrollen. Det var viktig for dem begge å beholde en viss kontroll på skolevesenet. Dette kan komme fra et paternalistisk hensyn, med at de ønsker å tilby sine

arbeideres barn best mulig skolegang. Kontrollen de hadde over skolen kunne likevel bidra til å opprettholde lydigheten til arbeiderne, overfor bedriften og hverandre.

5 Konklusjon

Næs jernverk og Sjølingstad Uldvarefabriks bruk av mindreårige arbeidere i perioden 1894-1930 endret seg, og endringen var stor på kort tid. Jernverket gikk fra å ha rundt 40 ansatte under 18 år til å ha én eller to mindreårige arbeidere på drøye 30 år. Liknende tendens så vi også på ullvarefabrikken. Denne utviklingen ble undersøkt nærmere tidligere i oppgaven, i tillegg til forskjellige forklaringer på hvorfor utviklingen var som den var. Oppgaven viste også rent konkret hvordan barn og unge ble brukt i industribedriftene. Hvordan ansettelsesmønsteret så ut, hvor lenge de arbeidet ved bedriften, og konkret hva de jobbet med var aspekter ved barnearbeidet som ble utforsket. Barnearbeidet ved jernverket og ullvarefabrikken ble også sammenlignet med hverandre, og funnene fra to bedrifter som kan sies å være veldig ulike hadde overraskende mye til felles.

Problemstillingene som ble presentert i innledningskapittelet må derfor bli besvart ved å tilbake til alle kapitlene. Kapittel 2 og 3 besvarer begge underproblemstillingene til første hovedproblemstilling. Den første av disse underproblemstillingene blir besvart i kapittel 2 og 3: «Hvordan var barna tilknyttet bedriftene?». I andre kapittel blir bedriftene, og lokalsamfunnene rundt, introdusert. Båndene mellom befolkningen og bedriftene blir også presentert og analysert, og det er klart at bedriften ble styrt med en paternalistisk bedriftsstrategi. Lokalbefolkningen og bedriften var avhengig av hverandre, og lokalbefolkningen hadde en sterk tilknytning til bedriften i begge våre tilfeller. Kapittelet bidrar til å kontekstualisere situasjonen på Nes og Sjølingstad, og i kapittel 3 blir barn og unges tilknytning til bedriften undersøkt. Hvordan oppveksten deres er, når de begynner å arbeide ved bedriftene, hvordan familieøkonomien er og hvordan holdningene til barnearbeid i perioden så ut, er blant spørsmål som blir besvart. I samme kapittel blir den andre underproblemstillingen behandlet: «På hvilken måte ble barna brukt til arbeid?». Med dette arbeidsspørsmålet vil jeg finne ut helt konkret hvordan bruken av barn- og unge arbeidere utartet seg. Spørsmål som hva gjorde de i bedriftene, hvor gamle var de, hvor lenge jobbet de, hvordan var arbeidsforholdene, og hva de tjente er blant spørsmålene som blir utforsket. Hva var likhetene og forskjellene mellom Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik? Til sammen gir disse to underproblemstillingene et svar på hovedproblemstillingen «Hvordan ble barn og unge brukt som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik?».

Den andre hovedproblemstillingen, og dens underproblemstilling blir oppklart i kapittel 3 og 4: «*I hvor stor grad avtok bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik, og hvorfor?*». Underproblemstillingen blir behandlet i kapittel 4, og lyder slik: «Var det skolen som tok over for barnearbeidet, i så fall hvordan skjedde dette?». I kapittel 3 blir reduksjonen i bruken av barnearbeid ved jernverket og ullvarefabrikken undersøkt. Det ble gjort forsøk på å se på gjennomtrekk i arbeidstokken som en alternativ forklaring på forringelsen som ikke innebar at skolen ble viktigere enn arbeidet, men det viste seg å ikke være en overbevisende forklaring. I kapittel 1 ble det gjort uttrykk for at oppgaven også ønsket å undersøke om det var skolens fremvekst på 1900-tallet som gjorde at barnearbeidet forsvant i større grad. Ettersom gjennomtrekkundersøkelsen som ble gjort ikke på en overbevisende måte kunne forklare nedgangen i bruken av barn og unge som arbeidskraft, må vi til kapittel 4 for å se på skolens betydning.

I kapittel 4 blir bedriftsskolene til barna utforsket. I dette kapitlet tester vi teorien om at det var skolegang som tok over for arbeidet, og hvordan denne utviklingen så ut på Nes og Sjølingstad. Kapitlet begynte med en introduksjon til bedriftsskolene tilhørende jernverket og ullvarefabrikken. Skolenes elevtall, skoletid, fraværstatistikk og skolefag var blant elementene ved bedriftsskolene som ble utforsket. Videre ble fremveksten av folkeskolen på landsbasis gjennomgått, og vi så hvordan disse endringene påvirket bedriftsskolene ved Sjølingstad og Nes. Fremveksten av folkeskolen og utviklingen av skolevesenet ble forklart ved å gå tilbake til tidligere forskning på barndom. Jeg analyserte diverse barndomsteorier, altså hvordan syn på barn og barndom har endret seg. Disse teoriene som ble gjennomgått hjalp til å forklare hvorfor forventningene til barn endret seg over tid, og hvorfor politikere, skolefolk og arbeiderleder etter hvert mente at industrielt arbeid ikke var egnet barn og unge. Helt til slutt i kapitlet ble skoleutviklingen knyttet opp til bedriftene, da vi tok for oss hvordan de private bedriftene i større grad mistet kontroll over skolevesenet. På bakgrunn av gjennomgangen av disse underproblemstillingene i disse kapitlene, gir det oss muligheten til å komme med en konklusjon om den andre hovedproblemstillingen litt senere i dette kapitlet.

5.1 Hvordan var barna tilknyttet bedriftene?

Arbeiderne på Sjølingstad, gamle som unge, hadde en sterk tilknytning til ullvarefabrikken. For en lokalbefolkning som kom til å eksistere på grunn av hjørnesteinsbedriften, så er det naturlig at den gjennomsyret alt. Boligene som arbeiderne bodde i var eid av fabrikken, i likhet med skolen som også var eid og styrt av fabrikken. Fabrikken drev i tillegg butikk, der ansatte kunne krite diverse produkter på fabrikken. I arbeidernes fritid kom de heller ikke unna fabrikkens påvirkning, lesesalen som var til disposisjon var eid av fabrikken og fabrikken fungerte som postkontor. Det var også foreninger og lag fabrikkens ansatte kunne bli medlemmer i. Etter 1920 kom det musikkforeninger, idrettslag og avholdslag, før 1920 var de fleste foreningene kristne. Det er usikkert om disse foreningene ble styrt av fabrikken, men medlemmene var sannsynligvis fabrikkens ansatte for det meste. Arbeidernes bånd til jernverket var tette også på Nes. I likhet med Sjølingstad drev jernverket også vareutsalg, og Næs Jernverks faste skole var styrt og finansiert av bedriften. Jernverket drev, ved siden av skolevesenet, også sitt eget fattigvesen. I tillegg til et fattigvesen hadde jernverket et legat som ga utbetaling til de trengende, for det meste enker av avdøde fabrikkarbeidere. Jernverket hadde også trygde- og sykeordninger for sine arbeidere. Det var mulig å ta opp lån fra jernverket, og varer kunne bli krita, men i motsetning til Sjølingstad var det ikke et våningshus der alle arbeiderene bodde samme på Nes. Verket disponerte derimot med arbeiderboliger som kunne leies, og antakeligvis kjøpes. Begge lokalsamfunn lå ganske geografisk isolert fra andre samfunn, og de økonomiske kretsene var lukket og veldig avhengige av bedriftene.

Bedriftene var begge styrt på en paternalistisk måte. Båndene mellom arbeidere var tette, også mellom arbeidere og eier. Eieren var omsorgsfull og som en far for de ansatte, ifølge vitneutsagn fra tidligere arbeider på Sjølingstad. Fortellinger om snille «gamle-Aall» finnes på Nes også. I en paternalistisk bedriftsstyring har eieren eller bestyreren et moralsk ansvar overfor sine arbeidere. Lederne skal ikke bare ansette og lønne sine arbeidere, skulle noen bli syke eller uføre måtte de tas hånd om. Eieren og disponenten ved de to bedriftene var omsorgspersoner for arbeiderne sine, og de hadde personlige bånd til sine arbeidere. Arbeidere som ville ha mer lønn måtte ofte spørre personlig. Det var ikke bare voksne arbeidere som hadde et personlig bånd med eieren eller disponenten, mange av barna hadde også det. Fra tidlig alder var det ikke uvanlig for barn å bli med foreldre på arbeid, og

fra Sjølingstad kjenner vi til historier fra barn som lekte og lærte å sy på fabrikken da de var barn. Det var en forventning om at barn skulle hjelpe og jobbe, spesielt om sommeren. Mange av barna på Nes begynte i ung alder med å gjete sau, og det var ikke uvanlig å begynne å arbeide på jernverket litt før de var kommet i konfirmasjonsalder. Forventningene var ikke den eneste grunnen til at barn jobbet i verket, mange hadde ikke noe valg. For noen av barna var deres inntekt fra verket en viktig bidragsyter i familieøkonomien. Barn som vokste opp i husholdninger med mye gjeld til bedriften, eller uten en far som hovedforsørger, måtte ofte ut å tjene penger selv. I tilfellene med enkemødre som var økonomisk bundet til bedriften på grunn av gjeld, så fikk de i hvert fall penger fra legatordningen på Nes. På denne måten hadde barna en unik tilknytning til bedriftene. De bodde i lokalsamfunnet, som på en måte ikke kan skilles fra bedriftene, siden bedriften ER lokalsamfunnet. Uten bedriften ville ikke samfunnene overlevd, i og med at de var nokså isolert og den økonomiske kretsen var såpass lukket og avhengig av bedriften. Barnas foreldre, i hvert fall foreldrene til barna på Nes, jobbet i bedriftene. Dette er ikke sant i like stor grad på Sjølingstad, men barna gikk som regel i foreldrenes fotspor og begynte å jobbe i samme bedrifter.

5.2 På hvilken måte ble barna brukt til arbeid?

Fra 1894 til 1930 var det i alt 280 barn og unge som jobbet på ullvarefabrikken og jernverket. På jernverket jobbet 150 av disse, og i all hovedsak var det gutter som var ansatt. Ullvarefabrikken hadde 130 av de unge arbeiderne, og det var en liten overvekt av jenter ansatt. Av de 130 arbeiderne under 18 år var 71 jenter og 60 av dem var gutter. De unge arbeiderne var yngre på jernverket enn på ullvarefabrikken. Jernverket hadde barn nede i åtteårs-alderen ansatt, men majoriteten av barna var i likhet med Sjølingstad mellom 14-18 år. Det var vanlig for de unge arbeiderne å fortsette å jobbe ved bedriften etter de hadde fylt 18 år, men på Sjølingstad ser man at en del jobbet et par år i sin ungdomstid, for så å komme tilbake et par år senere i voksenalder. På Næs Jernverk jobbet man som regel kontinuerlig til man var fylt 18, og fortsatte i arbeid etter det.

Barnearbeidet ved jernverket i Nes skjedde på to områder, utenfor og innenfor. Innenfor jernverket var mange av de unge arbeiderne lærlinger ved forskjellige avdelinger. Smia hadde flest lærlinger, etterfulgt av maskinverkstedet. Det ble også funnet én lærling på valseverket, én stålbrennerlærling, og én maskinarbeiderlærling. Lærlingene hadde ikke

lærlingkontrakt frem til 1924, og måtte sette seg inn i arbeidsoppgavene fort, side opplæringen ikke var lang. Fra kildematerialet er mange av de unge arbeiderne oppført som arbeidere eller dagarbeidere. Det kan hende at disse var det de kalte for «altmaulimenn», og som navnet forslår så gjorde disse guttene litt av hvert. Som regel gikk dette i å transportere materialer frem og tilbake, og å holde fyr i ovnene. Det hendte at unge arbeidere fra andre avdelinger også iblant hadde arbeidsoppgaver som gikk utover deres område, for eksempel at gutter fra valseverket måtte fløte tømmer. Tømmerfløting er et eksempel på arbeid som ble gjort utenfor verket, og det innebærer også arbeid som vedlikehold av vannkanaler, plankebæring, snøskuffing, og lossing av koks og kull. Dette var ekstraarbeid som de ansatte ved fabrikken gjorde. Et annet eksempel på arbeid gjort utenfor verket er vedhogst på «pinnhøgsta». Dette var arbeid som ble tenkt på som passende for barn under 14 år. De yngste barna henta kvister og ved, de eldre kappet kvistene og hogget ved, og aldershierarkiet på «høgsta» var stor. Det er blitt fortalt at å få tillatelse til å bruke øks og å få hogge ved var en stor stas for barna.

Arbeidet på ullvarefabrikken i Sjølingstad skjedde i all hovedsak innenfor fabrikken, men hadde også noen arbeidsoppgaver utenfor. Transportkjøring og fyrbøting er to eksempler på noen av disse arbeidsoppgavene, og det kan tenke seg at det var unge gutter som gjorde drev med dette. Ullvarefabrikken var ikke like aldersdelt som jernverket var, men arbeidsoppgavene var ganske kjønnsdelte. Ullvasken var for eksempel en ganske tung fysisk jobb, og det var kun mannlige arbeidere som gjorde dette, også én under 18 år er oppført som ullvasker. Ullsortering og annet «fint» arbeid som krevde konsentrasjon og nøyaktighet ble gjort av kvinner. For det meste jobbet unge gutter og jenter i samme avdelinger, og det var flest unge arbeidere i veveriet, der garnet ble vevet til ulike produkter. I likhet med Nes var det også en del lærlinger på fabrikken, og disse lærlingene kunne etter hvert bli mestre i voksen alder. Alle mestrene på fabrikken var menn, og alle lærlingene var også menn. I kildematerialet for Sjølingstad, som med Nes, står 42 ansatte under 18 år, 20 gutter og 22 jenter, oppført som «arbeidere». Det vil være naturlig å tro at disse hører til de forskjellige avdelingene, men av ukjente grunner ikke er oppført under dem.

De unge arbeiderne jobbet 58 timer i uka. På Sjølingstad betydde dette ti timer fra mandag til torsdag, på fredag jobbet de ti og en halv time, og på lørdag jobbet de syv og en halv. De unge arbeiderne hadde halvannen time pause per dag. På jernverket var det nesten likt

opplegg, her jobbet de ansatte ti timer mandag til fredag, og åtte timer på lørdag. De unge arbeiderne hadde to pauser på én time hver. Fra 1919 gikk begge bedriftene over til åttetimersdag. Det er usikkert hvordan arbeidsdagene på Sjølingstad var etter dette, men de ansatte jobbet ikke mer enn 48 timer. På jernverket jobbet de i åtte timer i ukedagene, med halvannen time pause, og på lørdag jobbet de dra halv åtte til ett på ettermiddagen. De yngste guttene tjener seks øre timen, mens de eldste tjener ti øre timen. Etter 1918 var standardlønna åtte øre timen, og senere var den én krone timen. Sjølingstad hadde også en lønnsøkning i 1913-1919, men regnet med for den økende inflasjonen i denne perioden var ikke reallønnsøkningen så stor. Guttene tjente som regel alltid mer enn jentene på ullvarefabrikken.

5.3 I hvor stor grad avtok bruken av barn og unge som arbeidskraft ved Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik, og hvorfor

Vi ser et mønster over med tre perioder på jernverket. Første periode er 1898 til 1913, og i 1898 og 1900 var det 31 og 39 ansatte under 18 år som arbeidet på Næs Jernverk. Frem til 1913 var antallet aldri likt, og det varierte fra år til år mellom rundt 15 til 30 ansatte under 18 år. På grunn av hull i kildematerialet fra 1913 til 1919 vet vi ikke hvordan utviklingen var. Fra 1920 skjer det en drastisk nedgang, der det kun jobber åtte mennesker under 18 år på jernverket. I løpet av 20-tallet synker antallet barn helt ned til 3 og 2, i 1929 og 1930 respektivt. På 20-tallet jobbet det dessuten ingen barn under 14 år, noe som kan være på grunn av fabrikktilsynsloven av 1915. På Nes sank antallet ansatte under 18 nesten hvert år, mens på Sjølingstad var ikke dette tilfellet. Fra 1894 til 1899 er det nokså lite variasjon i antall unge arbeider ved fabrikken med rundt en til fire arbeidere under 18. Fra 1900 til 1914 var det stor variasjon i antall barn og unge ansatt ved fabrikken. Fra 1914-1918 var det rundt ti til 15 stykker ansatt, fra 1921 til 1930 var antallet rundt fem til ti. Nedgangen av barnearbeidere var ikke like stor som på Nes, men arbeiderne på Nes på 20-tallet jobbet mye mindre enn de gjorde tidligere i perioden. Før 1920 var det vanlig at de unge arbeiderne jobbet alle månedene i året, da de fleste ansatte på lønningslistene var konfirmert. I årene etter 1920 ser vi likevel et skille, i 1920 og 1921 var det kun to av de unge arbeiderne som

ikke jobbet alle månedene i året. I 1927 var dette tallet fire, i 1928 var det fem, og i 1930 jobbet kun én av syv unge arbeidere alle månedene i året.¹⁵¹

Gjennomtrekk i arbeidsstokken kan være en forklaring på denne utviklingen i arbeidsmønsteret til de unge arbeiderne. Fra 1898 til 1919 var gjennomtrekken høy, og omtrent 30% av arbeiderne sluttet hvert år i hele denne perioden. I årene 1920 til 1930 er den årlige gjennomtrekken kun 11%, mye lavere enn den første perioden. Det var flest kvinner som sluttet, en del av dem på grunn av inngått ekteskap. I perioden 1920 til 1930 var det ni under 18 år som sluttet. Gjennomtrekken på jernverket i Nes var igjennom hele perioden fra 1908 til 1930 var på 20,8%, og fra 1921 til 1930 var gjennomtrekken 18,6%. Det er ikke noe som tyder på at dette hadde noen påvirkning på arbeidsmønsteret til de unge arbeiderne på jernverket. Det er heller ikke sannsynlig at dette hadde noen påvirkning på forringelsen av bruken av arbeider under 18 på Sjølingstad Uldvarefabrik. Det var for det meste de samme arbeiderne under 18 som jobbet på ullvarefabrikken hvert på. Dessuten så var mengden av arbeidere under 18 som sluttet årlig er for liten, og vi ser det ikke representert i tallene eller grafen som representerer dem.

5.4 Var det skolen som tok over for barnearbeidet, i så fall hvordan skjedde dette

Sjølingstad Uldvarefabrik og Næs Jernverk hadde sine egne privateide bedriftskoler, hovedsakelig forbeholdt for ansattes barn. Det var ikke uvanlig for bedrifter å ha sine egne bedriftskoler. For jernverk spesielt var det svært vanlig at verket hadde en verksskole for barna, og skolehuset tilhørende jernverket ble bygget i 1740. På 1700- og 1800-tallet var skolen angivelig blant de bedre i landet. Skolen tilhørende ullvarefabrikken på Sjølingstad ble bygget i 1897, kort tid etter at selve fabrikken ble til. I oppstartsåret var det ti elever ved skolen, og lå gunstig plassert for innbyggerne. Bygdas øvrige innbyggere, som ikke arbeidet på ullvarefabrikken, måtte sende barna sine til en skole på Blørstad, 3 kilometer unna bygda. På grunn av dette ville mange av oppsitterne sende sine barn på bruksskolen, noe som kom til å bli et kamptema for skolestyret i senere år. En del av de fabrikkansattes barn gikk på Blørstad skole, da disse familiene angivelig bodde nærmere den skolen enn fabrikkskolen. Jernverksskolen hadde alltid flere elever enn bruksskolen på Sjølingstad. Skolen i perioden

---

¹⁵¹ Lønningslister 1920-1930

1894-1930 var syvårig, og man begynte i 7-årsalderen og sluttet etter fylt 14 eller 15 år. Lenge var skolene udelt, noe som vil si at alle elevene gikk i samme klasse. Fra 1870 var jernverksskolen firedelt med to avdelinger. Første avdeling, småskolen, hadde første- og andreklasse. Storskolen, andre avdeling, hadde tredje- og fjerdeklasse. Ullvarefabrikkens skole hadde to avdelinger, med en klasse i hver avdeling. Skoler med et elevtall høyere enn 35 skulle ifølge folkeskolelovene av 1889 deles opp i avdelinger. Felles for begge skolene var at klassene ikke var kullbaserte. Fra syv til ti gikk man i første avdeling, og fra ti til 14 eller 15 gikk man i andre avdeling. Det hendte at man hadde et kull fordelt over mange klasser, for eksempel kunne man finne tolvåringer i første-, andre-, og tredjeklasse i samme semester. Første avdeling på jernverksskolen var på skolen fra klokken åtte på morgenen til klokken elleve på formiddagen. Barna som gikk i andre avdeling, var på skolen fra klokken elleve til klokken to på ettermiddagen. I 1909 gikk det bare to elever på bruksskolen på Sjølingstad. I slike tilfeller kunne skolen være udelt, slik at alle gikk i samme klasse. Skoletiden kunne også nedkortes ved så lavt elevtall. Fra folkeskolelovene i 1889 kunne skoletiden settes ned til ni uker årlig dersom skolen hadde færre enn tolv elever. Fra 1898 til 1906 hadde ullvarefabrikken tolv skoleuker i året, og fra 1917 til 1926 var skoleåret 18 uker. I 1907 til 1917 var det stor variasjon i skoleårets lengde, fra 20 uker til ni uker. Ullvarefabrikkens skole tilbød ikke stort mer enn de var lovpålagt. Næs Jernverks faste skole hadde fra 1817 nesten dobbelt så mye undervisning som de var pålagt, i tillegg til frivillig undervisning. Fra 1849 var vinterskolen, den obligatoriske av skolene, 24 skoleuker, og sommerskolen, den frivillige av de to, 16 uker. Fra 1894 var den obligatoriske skolens skoletid 30 uker.

Begge skolene hadde lesing, skriving, regning, sang og kristendoms kunnskap som fag. I tillegg til dette hadde Sjølingstad jordbeskrivelse, historie, naturkunnskap, gymnastikk, tegning, håndarbeid og sang. Jernverksskolens skoleprotokoller inneholder et fag som ble kalt «udvalg av lærebogen», som nok sannsynlig er et eller flere av fagene som Sjølingstad hadde. Måten fagene er ført opp i kildematerialet er forskjellig, men de hadde trolig noenlunde likt pensum. På den frivillige undervisningen hadde jernverksskolen de samme fagene som i den lovpålagte, men hadde i tillegg kirkehistorie, verdenshistorie, geografi, naturfag og rettskriving. I allmueskolen var kristendomsundervisning det viktigste, og i mange tilfeller det eneste, faget. Lenge var faget kateketisk, og Pontoppidans katekismeforklaring var pensum. Denne undervisningen gikk ut på å pugge spørsmål og svar

om bibelen og kristendommen. Skolen tok etter hvert avstand til denne typen undervisning, og faget ble mer bibelhistorisk enn tidligere. Norskfaget fikk et løft på 1900-tallet, i hvert fall etter normalplanene i 1922. Nye regler i landsmålet gjorde språket lettere, og nye bøker med lettere riksmål kom også etter hvert. Det var en stor forandring fra det tunge arkaiske språket fra Pontoppidan. Matematikkfaget opplevde en pedagogisk utvikling, der problemene og mattestykkene i større grad ble visualisert ved bruk av steiner eller pinner i oppgavene, ting som barn kjente igjen. Begge skoler har håndarbeid og gymnastikk oppført i sine skoleprotokoller, men elevene er ikke karactersatt i fagene. Håndarbeid fikk aldri stor plass i landsskolen, og skoler kunne velge om de ville inkludere gymnastikk frem til 1915. Det kan hende at skolene ikke underviste i håndarbeid, og at gymnastikk kun ble undervist etter 1915 på Sjølingstad. Næs Jernverk faste skole sine skoleprotokoller går ikke lenger enn til 1906, så det er uvisst om disse fagene ble undervist der eller ikke.

På Sjølingstad hadde de ofte kun én lærer som underviste begge avdelingene, og det var sjeldent samme lærer på skolen i mange år. I motsetning til Sjølingstad så hadde Næs Jernverks faste skole to lærere, en på småskolen og en på storskolen, og de var ansatt i lang tid. På ullvarefabrikkens skole var Morten Kjerulf lærer i 1902, 1905, 1907 og 1908. Henrik Brun var lærer i 1903, 1904, 1909 og 1930. Andre lærere som var innom lærerposten på skolen var Erling Haaland, Gunnar Roland, Petra Elisabet Tjersland og N.T Tønnesen/Tørresen. På Nes var Magnus Tvedt og Margrete Halvorsen lærere igjennom hele tidsperioden 1894 til 1920, som vi vet om. Halvorsen var lærer for småskolen, Tvedt var lærer for storskolen. Halvorsen jobbet i alle fall frem til 1920, og det er sannsynlig at hun jobbet på skolen frem til den ble kommunal i 1922. Tvedt var lærer til 1921, da han reiste tilbake til Bergen. Tvedt var mye eldre enn Halvorsen, og hadde en svært forskjellig distanse til barna. For skolereformister var distansen til barna et vanlig problem for skolen. Skolefolk og politikere som var tilhengere av den nye reformpedagogikken mente at lærere og skolefag skulle nærme seg barna, gi dem mer ansvar, og skape en mer aktiv elevrolle. I hvor stor grad denne reformpedagogikken fant sted på jernverksskolen og ullvarefabrikkens skole er usikkert. I arbeiderminnefortellinger fra tidligere elever og barnearbeidere fra Nes blir det fortalt at de ikke lærte så mye av Tvedt, nettopp på grunn av læringsmetodene hans, og det faktum at han var gammel og hadde stor avstand til elevene. Barna lærte nok mer av

Halvorsen, men det er usikkert hvor mye mer dette var, da elevene, eller guttene særlig, ofte bare ville bli ferdige med skole for å komme seg ut i arbeidslivet.

Det som imidlertid er sikkert, er at fraværet på begge skolene var ganske lavt sett i forhold til landsgjennomsnittet. Siden det finnes lite kildemateriale fra Nes Jernverks faste skole etter 1905, er det vanskelig å si noe sikkert, men fraværet fra 1870-tallet var stort sett lavere enn landsgjennomsnittet. Fraværet var tidvis høyere, som på høsten 1904 og våren 1905 var fraværsprosenten 8,7%, mot landsgjennomsnittet på 6,75%. Jernverksskolen hadde, som nevnt tidligere, høyere antall skoleuker i året enn det som var lovpålagt. Barna kan dermed ha hatt større fraværsprosent, og fortsatt ikke gått glipp av mer undervisning enn landsgjennomsnittet. Fraværet på sommerskolen var veldig høyt, i 1894 møtte eleven i gjennomsnitt opp på ti skoledager av 60 totalt. Sommerarbeid var grunnen til lavt oppmøte. Fraværet på fabrikkskolen på Sjølingstad var bestandig nokså lavt. I 1905 hadde skolen en fraværsprosent på 4%, mot landsgjennomsnittet på 6,75%, som nevnt tidligere. I 1904 og 1906 var fraværsprosenten på skolen på Sjølingstad høyere enn landsgjennomsnittet, med omtrent to prosentpoeng. Det er ikke mye som tyder på at forsømmelse av skolen skulle komme av at skolen ble opplevd som en kulturkræsj. Den lave fraværsprosenten tyder på at skole var en viktig prioritering, men ønsket om å komme seg i arbeid, eller nødvendigheten av det, forklarer det lave oppmøte i sommerskolen på Nes.

Skolereform hadde vært kampsaken til Venstre lenge, og det tok ikke lang tid før arbeidet med folkeskolen kom i gang etter de kom til makten i 1884. Målet til regjeringen var klart, de ønsket å bygge ut skolen for folkeopplysningens skyld, og de ville føre Norge sammen. Skolen gikk inn i en større visjon for nasjonsbygging, der barn skulle lære om norsk kultur og historie, noe som skulle føre til at Norge skulle utvikle seg til en helstøpt og harmonisk nasjon. Landsskolen, som i den første tiden i skoleutviklingen var en skuffelse, måtte i hvert fall løftes. Mange steder ønsket man å sentralisere skolen med et skolehus, og for å fylle skolehusene ga det fra statens side mening å utvide skolekretsene. Kretsutvidelser var svært upopulært på landet, da det betydde at barna fikk lang vei til skolen. På mange kommunale skoler var det ikke stort mer skoletid enn det som var lovpålagt, kun i folkerike kommuner hadde man opp til 15 skoleuker årlig. Foreningen av det norske folk i skolene skulle også bryte opp i klasseforskjeller, men politikerne var uenige i hvordan dette skulle gjøres. Høyresiden ønsket en kristelig skole, mens venstresiden ønsket en borgerlig skole.

Arbeiderbevegelsens parti, Arbeiderpartiet, var partiet som i størst grad ønsket å bryte opp klasseforskjellen. Partiet hadde også som mål å heve arbeiderklassens kulturelle- og utdannelsesnivå, og ønsket blant annet avvikling av privatskoler. Skulle landsskolen få løftet den trengte, måtte et par problemer løses, og partiene på venstresiden ville løse problemene på ulik måte. Særlig ønsket politikerne at skoletiden på landet skulle bli den samme som i byene, og Arbeiderpartiet ville bruke tvang. Venstre, derimot, ønsket heller å prøve å få kommunene til å samarbeide. Øking av skoletiden møtte stor motstand på bygda, for det meste på grunn av økonomiske grunner. En økning fra 12 til 15 uker ville betydd at mange lærere bare kunne ha to klasser istedenfor tre, noe som ville ført til lønnsnedgang for lærerne. Barnas arbeid i sesongarbeid ville også blitt hemmet av økt skoletid.

Minsteundervisningstiden ble i 1915 fastsatt til 12 uker for første avdeling, og 14 for andre avdeling, med mulighet til å øke til 21 uker. Dette førte til større forskjeller mellom landsdelene enn tidligere.

Hensikten med å bygge opp folkeskolen var for å forene folket i en nasjonsbyggingsprosess, men det økte fokuset på skolen vitner også om en forandring i mentaliteten.

Barndomshistorikere har lenge diskutert synet man har hatt på barn og barndom, og særlig tre perspektiver er relevante å analysere. Det første perspektivet kommer fra Ariès, og går ut på at barn før i tiden hadde større frihet. Moderniseringen, og særlig skolen, hadde ført til mer undertrykkelse av barna. Det andre perspektivet har en motsetning tilnærming, og mener at synet på barn og barndom var dårlig før, og at det gradvis har blitt bedre. Pollock tar avstand fra begge disse, og representerer for oss det tredje perspektivet. Hun mener at foreldre alltid har hatt et nært og kjærlig forhold til sine barn, og at man alltid har gjort det foreldrene mente var best med den kunnskapen de hadde. Det er sistnevnte perspektiv jeg mener passer best til å forklare utviklingen i skolevesenet og i nedgangen av barnearbeid. Med den kunnskapen politikerne og skolefolkene opparbeidet seg fra erfaringene de hadde med både folkeskolen og barnearbeidet, skjedde det en forandring i forventningene de hadde til barn, og en forandring i synet man hadde på barnearbeid. Denne forandringen var ikke uniform, det var langt ifra alle som mente at barnearbeid ikke egnet seg for barn, heller ikke industrielt. Ledere i arbeiderbevegelsen kom etter hvert til å bli tilhengere av økt skolegang for barn, i likhet med mange politikere. Forventningene man hadde til barn forandret seg, i og med at fagene ble tilpasset dem bedre, og språket man brukte i

lærebøker ble lettere å forstå. Dette kan forklare hvorfor de yngste barna under 14 i større grad sluttet å arbeide på Næs Jernverk på etter 1919. Forklaringen er ikke like oppklarende når det gjelder de ansatte under 18 år på Sjølingstad, da de fleste ansatte er konfirmerte og ute av skolen.

Statens satsing på folkeskolene fikk også konsekvenser for Næs Jernverk og Sjølingstad Uldvarefabrik. I 1905 bestemte Søndre Undal skolestyre og herredsstyre at foreldre som ikke tilhørte til fabrikkens kunne søke barna sine til fabrikkens skole, mot at herredet betalte lærerlønnen. I 1907 var det tre barn tilhørende fabrikkens og 16 barn tilhørende bygda som søkte seg til fabrikkens, og herredet betalte fem sjettedeler av kretsutgiftene. I 1909 fremla læreren forslag om å forby bygdas barn om å søke skoleplass på fabrikkens skole. Det er usikkert om dette ble vedtatt, men det vitner om spenninger mellom det private og det offentlige. Spenningene fortsetter i 1916, da det blir skrevet en uttalelse fra kretsmøtet der skolestyret i Valle ønsker kontroll over skolen. Dette går ikke Sjølingstad skolestyre med på, og det kan tenkes at dette er av flere grunner. Paternalismetankegangen tilsier at det er lederen som har ansvaret for sine arbeidere, og som skal tilby dem tjenestene. Skolen var tross alt god, og foreldrene var kanskje urolige over at kvaliteten på skolen ville bli dårligere ved kommunal overtakelse. For disponenten var privatskolen et nyttig verktøy for sosial kontroll, og å miste dette verktøyet ville være et stort tap. Frem til 1939 er det frem og tilbake mellom ullvarefabrikken og kommunen. At kommunen vil ha kontroll over, eller flytte skolen, er en gjenganger i diskusjonene som blir ført mellom de to aktørene. Skolen på Nes var ikke privat like lenge som skolen på Sjølingstad.

I 1919 begynte forhandlingene mellom Næs Jernverk og Holt kommune angående jernverkets fattig- og skolevesen. Jernverket var villige til å overlate ansvaret til Holt kommune, men hadde krav som Holt måtte opprettholde dersom de var villige til å gi fra seg fattig- og skolevesenet. Lærerjorden skulle tilbake i jernverkets eiendom, skoletiden skulle ikke økes eller reduseres uten jernverkets eiers samtykke. Sikkerhetsfondet fra Nes' fattigvesen skulle i sin helhet gå over i kommunens eie, og de skulle aldri opptegne et nytt sikkerhetsfond. Et par andre krav jernverket stilte var at de fattigunderstøtta aldri skulle flyttes ut av kretsen, med visse unntak, kommunen skulle overta skole- og fattigvesen 1. juni 1920 og jernverket måtte ikke betale fattig- eller- skoleskatt frem til overføringsdatoen. I forhandlingsmøtene gikk kommunen med på noen av disse kravene. Kravene om

sikkerhetsfondet og kravet om å ikke la fattigunderstøttede flytte ut av kretsen var også noe kommunen gikk med på. De fattigunderstøttede skulle få fortsette å bo der de bodde, så lenge det var billigere enn at de bodde på Holt gamle hjem. At skoleukene ikke kunne økes eller reduseres uten jernverkets eier var noe de ikke gikk med på, og de mente dette ville gjøre at kommunens bestyrelse til enhver tid var underlagt jernverkseiers vilje. På første kretsmøte henlegges saken og det blir begrunnet med at kravene fra jernverket er altfor store. Skolen blir kommunal i 1922, og det er usikkert på akkurat hvilke krav man ble enige om.

Det er veldig sannsynlig at kravene kommunen var villige til å godta forble, og at kravene om at jernverkseier skulle bestemme skoletid ble forhandlet bort. Jernverket og ullvarefabrikken var begge villige til å inngå forhandlinger med det kommunale, men hadde sine krav og sto nokså fast. Det kan virke som om skolestyret på Sjølingstad sto hardere på sine krav, og i lengre tid unngikk å la skolen bli kommunal. Dette kan bety at det var viktigere for ullvarefabrikken å beholde skolen i fabrikkens eie, av paternalistiske grunner. Å miste skolen ville betydd å miste muligheten til å tilby arbeidernes barn god undervisning og oppdragelse, men også muligheten til å ha kontroll på arbeidernes liv utenfor arbeidsplassen. Jernverkets store krav til kommunen vitner om noe av det samme, men det kan virke som om jernverket litt lettere ga opp skolen. Om dette betydde at jernverket var i ferd med å gå bort fra paternalismen som bedriftsmodell er usikkert, men det kan tyde på det.

5.5 Oppgavens betydning og videre forskning

I oppgaven har jeg undersøkt bruken av ung arbeidskraft ved Jernverket i Nes og Ullvarefabrikken på Sjølingstad. Hvilke arbeidsoppgaver barna hadde, arbeidstidene og forholdene de jobbet under, og lønningsstørrelsene er blitt gjort rede for. Tilknytningen foreldrene og barna hadde til de paternalistiske bedriftene er også blitt gransket. Graden av forringelse av barnearbeidet er bevist, men fikk ingen klar forklaring. På bruken av ung arbeidskraft i både jernverket og på ullvarefabrikk er det ikke forsket mye. Det er heller ikke gjort mye forskning på de første 20 årene av 1900-tallet på jernverket på Nes. I samme tidsperiode er det gjort mer forskning på Sjølingstad Ullvarefabrik, da denne fabrikk var nyere, men det er ikke gjort forskning på bruk av ansatte under 18 år spesifikt. Ved å granske den konkrete bruken av barnearbeid, og dens forringelse, og knytte dette opp mot teoriene

om skolelovgivning som dets forklaring, fyller denne masteroppgaven et hull i forskningen, og jeg håper at videre forskning blir gjort for å finne klarere og mer definitive svar på endringene vi ser.

Ønsker man å ta arbeidet videre så finnes det en rekke ting som man kan undersøke dypere. På Sjølingstad Uldvarefabrik er det en mulighet til å utforske den økonomiske faktoren på forringelsen, var det slik at det var bedriftsøkonomiske grunner til at unge arbeidere i snitt jobbet færre måneder? En nærmere analyse av økonomiske trender, markedsforhold og bedriftenes lønnsomhet i perioden kan gi en dypere forståelse av hvordan økonomiske endringer påvirket beslutninger knyttet til den unge arbeidskraften.

En annen vei for videre forskning kan være en sammenlignende studie mellom Sjølingstad Uldvarefabrik, Næs Jernverk og andre lignende industribedrifter i samme tidsperiode. Dette kan bidra til å avdekke likheter og forskjeller i bruken av barnearbeid, samt identifisere eventuelle bransjespesifikke faktorer som påvirket denne praksisen. Videre forskning kan fokusere på å undersøke regionale forskjeller i bruken av barnearbeid innenfor samme tidsperiode og industrier. En mer kulturhistoriepreget studie av de samfunnsmessige konsekvensene av nedgangen i bruken av barnearbeid kan også foretas. Dette kan inkludere en analyse av endringer i familiestrukturer, utdanningsnivå, sosiale normer og økonomisk velstand blant arbeiderklassen i etterkant av denne utviklingen.

Sist, men ikke minst, kan det også være mulig å undersøke effekten av lovverk og politiske tiltak. Videre forskning kan se nærmere på effekten av spesifikke lover og politiske tiltak som ble innført i perioden for å regulere barnearbeid. I denne oppgaven har både arbeidslovgivning og skolelovgivning blitt gransket. Det er imidlertid skolelovgivningen som har blitt viet større plass, i et forsøk på å undersøke teorien om at det var denne som førte til en redusert bruk av barnearbeid. Hvordan arbeidslovgivning har påvirket forringelsen av bruken av barn og unge som arbeidskraft, spesielt i Sjølingstad Uldvarefabriks tilfelle, ville kanskje forklart nedgangen. En analyse av hvordan slike tiltak påvirket nedgangen i bruken av barnearbeid ved de to bedriftene kan bidra til å belyse effekten av lovgivning og politikk på arbeidspraksiser.

Litteratur

- Bech, S. (2016). *Barnet – i dragkampen mellom arbeid og Skole: En undersøkelse av myndighetenes syn på barnarbeid i Norge mellom 1871 og 1915* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Dokka, H. J. (1967). *Fra allmueskole til folkeskole*. Universitetsforlaget.
- Dokka, H. J. (1988). *En skole gjennom 250 år : den norske allmueskole, folkeskole, grunnskole 1739-1989*. NKS-forlaget.
- Erichsen, E. (1947). *75 år i norsk tekstil. Aalgaards uldvarefabrikker: AS De Forenende Ullvarefabrikker D.F.U. 1870-1945*, D.F.U.
- Fløystad, I. (1979). *Arbeidsmandens lod: Det nødtøftige brød*/[Doktoravhandling, Universitetet i Bergen] .
- Fløystad, I. (1996). Skolen ved næs jernverk - en av landets eldste fastskoler: Trekk av skolens historie på 1700- og 1800 tallet. *Aust-Agder-Arv 1996*. Aust-Agder arkivet.
- Holme, J. (2015). *De kom fra alle kanter- Eidsvollsmennene og deres hus*. Cappelen Damm.
- Humphries, J. (2010). *Childhood and Child Labour in the British Industrial Revolution*. Cambridge University Press.
- Ibsen, H. (1996). *Mellom profitt og moral: bedriftsvelferd ved A/S Freia sjokoladefabrikk, J.L Tiedemanns Tobaksfabrik og Christiania Portland Cementfabrik A/S 1910-1970*. Tano Aschehoug
- Molden, G. (2015). *Næs jernverk: 1665-1959*. Næs jernverksmuseum
- Myhre, R. (1998). *Den norske skoles utvikling*. Gyldendal.
- Pontoppidan, E. (1964). *Sannhet til gudfryktighet*. Lutherstiftelsen.
- Schrumpf, E. (1997). *Barnarbeid: Plikt eller privilegium?* Høyskoleforlaget.
- Schrumpf, E. (2007). *Barndomshistorie*. Samlaget.
- Trædal, T. (2017). *Det var hardført: Arbeiderminne frå Næs Jernverk*. Kilden forlag
- Raustøl, B. (2004). *Øvede Piger og dygtige Mænd: Mennesker, teknologi og kunnskap ved Sjølingstad Uldvarefabrik 1893-1920* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo
- Seip, A. L. (1984). *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Gyldendal Norsk Forlag.

- Skaar, M. (1996). *Sjølingstad Uldvarefabrik 1894 til 1994*. Salvesen Grafiske.
- Slettan, B. (1998). *Agders historie 1840-1920: ansikt mot sjøen, grunnfeste i jorda*. Agder Historielag.
- Sørensen, B. (2006). *Det sviver bra på Sjølingstad: Økonomiske og sosiale utfordringer ved AS Sjølingstad Uldvarefabrik 1920-1940* [Masteroppgave]. Universitetet i Bergen
- Trædal, T. (2017). *Det var hardført: Arbeiderminne frå Næs Jernverk*. Kilden forlag
- Tønnesen, L. K. B. (2011). *Norsk utdanningshistorie: en innføring med fokus på grunnskolen utvikling*. Fagbokforlaget.
- Øiumshaugen, I. (1995). "Vi kommer ikke med kugler og kanoner»: Arbeiderbevegelsens framvekst og utvikling i Gjesdal før 1940./[Masteroppgave, Universitetet i Bergen]. Bergen Open Research Archive. <https://hdl.handle.net/1956/1216>.
- Kjeldstadli, K. (1988). Fedre, fyrster og funksjonærer. Ulike typer ledelse i norsk industri før 1. verdenskrig. I B. Schiller og T. Svensson(red): *Arbete och arbetsmarknad i Norden*. Nye linjer innom den nordiska arbetslivsforskningen, Arkiv förlag.
- Kjeldstadli, K. (1989). *Jerntid : fabrikkssystem og arbeidere ved Christiania Spigerverk og Kværner Brug fra om lag 1890 til 1940*. Pax.
- Ågotnes, H.J. (1994). Industriarbeiderklassen i Norge fram til 1920. I K. Kjeldstadli, S. Myklebust og L. Thune(red): *Formingen av industrisamfunnet i Norden fram til 1920*. TMV-senteret.

Trykte kilder

Kirke- og Undervisningsdepartementet. (1904). Rekke V. 27: *Skolevesenets tilstand* [Statistikk].

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_027.pdf

Kirke- og Undervisningsdepartementet. (1905). Rekke V. 73: *Skolevesenets tilstand* [Statistikk].

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_073.pdf

Kirke- og Undervisningsdepartementet. (1906). Rekke V. 81: *Skolevesenets tilstand* [Statistikk].

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_081.pdf

Kirke- og Undervisningsdepartementet. (1915). Rekke VII. 1: *Skolevesenets tilstand* [Statistikk].

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_001.pdf

Kirke- og Undervisningsdepartementet. (1920). Rekke VII. 136: *Skolevesenets tilstand* [Statistikk].

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_136.pdf

Utrykte kilder

Statsarkivet Kristiansand, Sjølingstad Uldvarefabriks arkiv:

Personalarkiv- Arbeidsreglement, jobbsøknader, lønningslister m.m - Liste over ansatte under 18 år

Personalarkiv- Lønningsprotokoller 1920-1942

Fabrikkskolen – Forhandlingsprotokoll

Næs Jernverksmuseum, arkivet for Næs jernverk:

Jacob Aalls Legat, 1913

Nils Hofman Aall og Frk. Benedicta Aalls Legat, 1920

Nils Hofman Aall og Frk. Benedicta Aalls Legat, 1928-1929

Lønningslister for verksarbeiderne, 1908-1910

Lønningslister for verksarbeiderne, 1913

Lønningslister for verksarbeiderne, 1915

Lønningslister for verksarbeiderne, 1916

Lønningslister for verksarbeiderne, 1921-1923

Diverse journaler vedrørende lønn- Journal, verksarbeiderne, 1922-1925

Diverse journaler vedrørende lønn- Journal, verksarbeiderne, 1925-1927

Diverse journaler vedrørende lønn- Journal, verksarbeiderne, 1927-1929

Diverse journaler vedrørende lønn- Journal, verksarbeiderne, 1929-1930

Næs Jernverksmuseum, arkivet for Baaseland Jernverk og Næs Jernverk:

Tilvekst- Diverse- Liste over Unge Mennesker mellom 14 og 18 Aar, der ere antagne til Arbeide ved Næs Jernverk

Arkivsenter Sør, Sør-Audnedal kommune:

Sjølingstad Skole, Skoleprotokoller 1897-1920

Sjølingstad Skole, Skoleprotokoller 1917-1939

Sjølingstad Skole, Dagbøker 1917-1939

Aust-Agder museum og arkiv, avd. KUBEN, Holt kommunearkiv

Næs Jernverk faste skole, Protokoll over frivillig undervisning 1883-1894

Næs Jernverk faste skole, Protokoll over frivillig undervisning 1883-1894

Næs Jernverk faste skole, Protokoll over lovbevalne undervisning 1870-1886

Næs Jernverk faste skole, Protokoll over undervisningen 1886-1906

Undervisning og skolesaker, Diverse korrespondanse. Om ordningen mellom Næs Verk og Holt kommune av skole og fattigvesenet.

Lover

Arbeiderbeskyttelsesloven. (1915). *Lov om arbeiderbeskyttelse i industrielle virksomheter* (LOV-1936-06-19-8). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1915-09-18>

Lov om tilsyn med arbeide i fabriker. (1892). *Lov om tilsyn med arbeide i fabriker* (LOV-1892-06-27-1). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1892-06-27-1>

Lov om tilsyn med arbeide i fabriker. (1909). *Lov om tilsyn med arbeide i fabriker* (LOV-1909-09-10-3). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1909-09-10-3>

Lov om Folkeskolen paa Landet. (1889). *Lov om Folkeskolen paa Landet*. (LOV-1889-06-26-1). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1889-06-26-1>

Internett

Digitalarkivet. Folketellingen 1900, Sør-Audnedal. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Folketellingen 1910, Sør-Audnedal. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Folketellingen 1920, Sør-Audnedal. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Folketellingen 1900, Holt Kommune. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Folketellingen 1910, Holt Kommune. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Folketellingen 1920, Holt Kommune. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Sør-Audnedal Prestegjeld nr. A 3 /1868 – 1883. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Sør-Audnedal Prestegjeld nr. A 4 /1884 - 1909. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Sør-Audnedal Prestegjeld nr. A 5 /1900 - 1923. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Sør-Audnedal Prestegjeld nr. A 9 /1880 - 1895. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Sør-Audnedal Prestegjeld nr. A 10 /1892 – 1913. <https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Sør-Audnedal Prestegjeld nr. A 11 /1912 – 1938.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Halse Prestegjeld nr. A 16 /1880 - 1890.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Halse Prestegjeld nr. A 18 /1890 - 1905.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Halse Prestegjeld nr. A 20 /1906 - 1912.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Halse Prestegjeld nr. A 22 /1913 – 1925.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Kvinesdal Prestegjeld nr. A 7 /1870 – 1885.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Kvinesdal Prestegjeld nr. A 8 /1886 - 1897.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Kvinesdal Prestegjeld nr. A 9 /1898 - 1915.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Lyngdal Prestegjeld nr. A 11 /1878 - 1893.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Digitalarkivet. Ministerialbok fra Lyngdal Prestegjeld nr. A 12 /1894 - 1918.

<https://www.digitalarkivet.no/>

Vedlegg

Liste over arbeidere i alderen 14-18 ansatt ved Sjølingstad Uldvarefabrik i perioden 1894-1934

Navn	År arbeidet	Alder ved arbeid	Arbeidstittel	Foresattes navn
Andreas Hoven S (R)	1894	15 (født 1880)		August Hoven
Steivor Fidjestøl (S)	1894, 1895, 1896, 1897	15-18+ (født 1880)	Veverske	Ukjent
Osmund Ommundsen	1896, 1897, 1898, 1899	14-18- (født 1882)	Farverilærling	Ukjent
Gustav Johannesen	1897, 1900	15, 18- (født 1882)	Vever	Johannes T. Aas (feil)
Gabriel Andersen Engedal (F)	1900 (kanskje tidligere)	18 (født 1882)	Spinder	Ukjent
Abraham Olsen (F)	1900 (kanskje tidligere)	18 (født 1882)	Farver	Ukjent
Nils Andresen (F)	1900	15 (født 1885)	Arbeider	Ole Andreas Nilsen
Gustav Johannesen (F)	1900	18 (født 1882)	Vever	Johannes T. Aas (muligens feil)
Elisabet Andreassen (F)	1900	17 (født 1883)	Ekspeditrise	Ukjent
Olene Agersmyr (F)	1900	18 (født 1882)	Veverske	Ukjent
Marthe Brastad (F)	1900	18 (født 1882)	Veverske	Ukjent
Marie Egeland (F)	1900	18 (født 1882)	Spinderske	Ukjent
Jakobine Egeland (F)	1900	17 (født 1883)	Veverske	Ukjent
Olav Tørresen (F)	1900	18 (født 1882)	Arbeider	Tørres Gabrielsen
Theodora Hogganvik (S)	1902	17 (født 1885)	Ukjent	Ukjent
Bertha Erland Andersen (S)	1907	17 (født 1890)	Ukjent	Ole Erland
Ansgar P Hjorteland (S)	1910	17 (født 1893)	Kontorist	Ukjent
Hans Adler Edvardsen (F)	1910	16 (født 1894)	Farveri, kan være en annen fabrikk	Karoline Edvardsen

Oskar Olsen (F)	1910	16 (født 1894)	Væver	Ole Tobiassen
Rakel Nilsen (F)	1910	18 (født 1892)	Spolerske	Nils Fredriksen
Arent Grundeland (F)	1910	15 (født 1895)	Arbeider	Ukjent
Olevine Erland (F)	1910	18 (født 1892)	Væverske	Ole T. Erland
Nils Nilsen (F)	1910	19 (født 1891)	Spindemester senere i livet	Andreas Nilsen
Nils Johnsen (F)	1910	17 (født 1893)	Spinder	Ukjent
Normann Madsen (F)	1910	15 (født 1895)	Spinder	Nils Madsen
Edel Syvertsen (F)	1910	18 (født 1892)	Ekspedetrise	Martin Syvertsen
Anders Thorsen (F)	1910	16 (født 1894)	Spinder	Ukjent
Inga Ramsdal (F)	1910	16 (født 1894)	Væverske	Ukjent
Tomine Nilsen (F)	1910	17 (født 1893)	Tvindeske	Ukjent
Tora Johnsen (F)	1910	18 (født 1892)	Ekspeditrise	Ukjent
Anna Fidje (F)	1910	18 (født 1892)	Væverske	Ukjent
Edvarda Samuelsen (F)	1910	18 (født 1892)	Væverske	Ukjent
Otto Rasmusen (F)	1910	16 (født 1894)	Væver	Ukjent
Alfred Olsen (F)	1910	16 (født 1894)	Arbeider	Ukjent
Marie Gabrielsen (F)	1910	16 (født 1894)	Spolerske	Aanen Gabrielsen
Gudrunn Gabrielsen (F)(R)	1910	15 (født 1895)	Renderske	Aanen Gabrielsen
Martinius P. Fidje (F)(R)	1910, 1911	16 (født 1894)	Arbeider	Ukjent
? Blørstad	1912	14 (født 1898)	Ukjent	
Inga Løland (R)	1913	17 (født 1896)	Arbeiderske	

Ragnar Larsen (R)	1913	17 (født 1896)	Arbeider	
Tora Brastad (R)	1913	17 (født 1896)	Arbeiderske	
Ragna Konsmo (L)(R)	1913	17 (født 1896)	Veverske	
Sverre Solberg (R)	1913, 1914	16-18- (født 1897)	Ukjent	
Ragna Akland (R)	1912, 1913	15-17 (født 1897)	Arbeiderske	
Jakob Feland (?)	1913, 1914	16-17 (født 1897)	Ukjent	
Ingeborg Bergstøl (R)	1913, 1914	16-17 (født 1897)	Spolerske	
Thora Leland (L)	1913, 1914	16-17 (født 1897)	Ukjent	
Agnes Bransnes (?)	1913, 1914	15-16 (født 1898)	Ukjent	
Johanne Haaland	1913, 1914	16-17 (født 1897)	Ukjent	
Ingeborg Olsen (R)	1913, 1914	16-17 (født 1897)	Arbeiderske	
Anna Gabrielsen (R)	1913, 1914	15-16 (født 1898)	Veverske	
Gustav Gabrielsen (R)	1913, 1914, 1915	14-16 (født 1899)	Arbeider	
Marie O. Listad (R)	1914	17 (født 1897)	Veverske	
???	1914	17 (født 1897)	Ukjent	
Marie Barstad (R)	1914	17 (født 1897)	Veverske	
Bertha Telehaug (R)	1914	17 (født 1897)	Veverske	
Jacob Abrahamsen	1914	16 (født 1898)	Ukjent	
Anna Pedersen (R)	1914	17 (født 1897)	Arbeiderske	
Ingeborg Olsen	1914	17 (født 1897)	Arbeiderske	

Olivia Olsen	1914	17 (født 1897)	Ukjent	
Tobias Løland (R)	1914, 1915	16-17 (født 1898)	Spinner	
Torvald J. Vallehei (R)	1915	17 (født 1898)	Arbeider	
Bernhard Tofte (R)	1915	17 (født 1898)	Arbeider	
Marthine Thorkildsen	1915	17 (født 1897)	Veverske	
??? Konsmo	1915	15 (født 1900)	Ukjent	
??? Jørensen	1915	15 (født 1900)	Ukjent	
Magda Vallehei (R)	1915	16 (født 1899)	Arbeiderske	
Ella Bjørntvet (R)	1915	17 (født 1898)	Arbeiderske	
Adeline Helle (R)	1915, 1916, 1917	15 (født 1900)	Arbeiderske	
Anna Hagen (R)	1915, 1916	15-16 (født 1900)	Arbeiderske	
Sofie Gaukaas (R)	1915, 1916	15-16 (født 1900)	Arbeiderske	
Trygve Madsen (R)(S)	1916	16 (født 1900)	Tørrappaturarbeider/arbeider	Ole Madsen (?)
Johan Løland (R)	1916	15 (født 1901)	Arbeider	
Peder Pedersen (R)(S)	1916, 1917, 1918	15-17 (født 1901)	Karder	
Olav W. Skyllingstad (R)	1916, 1918	15-16 (født 1901)	Arbeider	
Selma Grimestad	1916	16 (født 1900)	Ukjent	
Theodora Theodorsen (R)	1916, 1917	16-17 (født 1902)	Arbeiderske	
Gudny Homme (R)	1916, 1917	15-16 (født 1901)	Arbeiderske	
Olaf Gabrielsen (R)	1916, 1917, 1918	15-17 (født 1901)	Arbeider	
Olaf Olsen (R)	1916, 1918	15-16 (født 1901)	Arbeider	Torkild Olsen

Oskar Vallehei (R)	1916, 1917, 1918	15-16 (født 1901)	Arbeider	
Margit Kristiansen (R)	1917	17 (født 1900)	Arbeiderske	
Amanda Listad (r)	1917	15 (født 1902)	Arbeiderske	
Emma Haaland	1917	14 (født 1903)	Ukjent	
Clara Johannesen (R)	1917	16 (født 1901)	Kontorist	
Selma Haddeland (S)	1917	17 (født 1900)	Spinnerske	
Thora Josal (S)	1917, 1918	16-17 (født 1901)	Arbeiderske	
Margit Gabrielsen	1917, 1918, 1919	15-17 (født 1902)	Arbeiderske/spinnerske	Aanen Gabrielsen
Birger Nilsen (R)	1917, 1919	14-16 (født 1903)	Arbeider	
Margit Blørstad (S)	1918	16 (født 1902)	Arbeiderske	
Wictor Bjørntvedt (R)	1918, 1919	Ukjent	Arbeider	
Peder W. Skyllingstad (R)	1918, 1919	16-17 (født 1902)	Arbeider	
Anna Blørstad (R)	1918,1919, 1920	15-17 (født 1903)	Arbeiderske	
Tobine Theodorsen (R)	1919	17 (født 1902)	Arbeiderske	
Dagmar Jacobsen (S)	1919	17 (født 1902)	Ukjent	
Sverre Stilsand (S)	1919	17 (født 1902)	Spinner	
Julie Vaane (R)-	1919, 1920	16-17 (født 1903)	Arbeiderske	
Ole Eriksen (R)	1919, 1920	15-16 (født 1904)	Arbeider	
Sverre Nilsen (R)	1919, 1920, 1921	15-17 (født 1904)	Appreturarbeider	Ole Andreas Nilsen
Thomally Olsen Sjølingstad (R)(S)	1919, 1920, 1921	15-17 (født 1904)	Arbeiderske/ekspeditrise	Torkild Olsen

Thomas Holte (S)	1919, 1920, 1921	15-17 (født 1904)	Valker, ullvasker	
Birgit Gabrielsen (R)(S)	1919, 1920, 1921, 1922	14-17 (født 1905)	Arbeiderske	Aanen Gabrielsen
Olga Josal (S)	1920	17 (født 1903)	Tvinnereske	
Margit Edvardsen (F)	1920	19 (født 1901)	Nupperske	Karoline Edvardsen
Haldy Marie Nilsen (S)(F)	1920	15 (født 1905)	Spolerske	Håkon Nilsen
Gunnar Bjørntvedt (R)	1920	14 (født 1905)	Arbeider	
Harald Nilsen (S)	1921, 1922, 1924	14-17 (født 1907)	Vever	
Arne Skyllingstad (S)	1922	17 (født 1905)	Karder	
Olav Sørensen Holte (S)	1922, 1923	15-16 (født 1907)	Ukjent	
Margit Sørensen (S)	1922, 1923, 1924	15-17 (født 1905)	Veverske	
Einar Olsen Sjølingstad (Sørensen)	1923	14 (født 1909)	Vever	Torkild Olsen
Helga Skyllingstad (S)	1923, 1924	16-17 (født 1907)	Ukjent	
Gudrun Støle (S)	1923, 1924, 1926	15-17 (født 1908)	Nupperske/spolerske	
Kristian Sørensen (S)	1924, 1925, 1926	15-17 (født 1909)	Appreturarbeider	Petter Sørensen
Sigurd Sørensen (S)	1924, 1925, 1926	15-17 (født 1909)	Spinner	Petter Sørensen
Olaf Støle (S)	1924, 1925, 1926	15-17 (født 1909)	15	
Erling Nilsen (S)	1925, 1926, 1927	15-17(født 1910)	Vever	
Synnøve Karlsen (S)	1925	14 (født 1911)	Ukjent	
Gudrun Madsen- IRRELEVANT	1935, 1936, 1937	15-17 (født 1920)	Spolerske/rennerske	
Alf Romedal (S)	1926	17 (født 1909)	Vever	

Marna skyllingstad (S)	1926, 1927	16-17 (født 1910)	Veverske	
Sigurd Bjorntvedt (Sørensen)	1927	17 (født 1910)	Ukjent	
Willy Holte (S)	1927	17 (født 1910)	Karder/plysser	
Florence Othilie Karlsen (S)	1927	17 (født 1910)	Ukjent	
Oscar Trædal (S)	1927	15 (født 1912)	Ukjent	
Solveig Gabrielsen (S)	1927, 1928	16-17 (født 1911)	Veverske	
Solveg Lohne	1927, 1928	17 (født 1913)	Veverske	
Reidar Nilsen (S)	1927, 1928, 1929	15-17 (født 1912)	Vever	
Arthur Sørensen Holte (S)	1928, 1929, 1930	15-17 (født 1913)	Ukjent	
Magnus Ramsdal (S)	1928	17 (født 1911)	Vever	
Norman Karlsen Roshaven (S)	1928, 1929	16-17 (født 1912)	Vever	
Erling Skyllingstad	1928, 1929	16-17 (født 1912)	Vever	
Gunhild Olsen (S)	1928, 1929, 1930	15-17 (født 1913)	Spolerske/rennerske	
Hans Ziegler Kristiansen (S)	1929, 1930, 1931, 1932	14-17 (født 1915)	Vever	
Arthur Skaar (S)	1929, 1930, 1931, 1932	14-17 (født 1915)	Vever	
Toralf Sørensen (S)	1930, 1931	16-17 (født 1914)	Vever	
Mirjam Hjorteland (S)	1930, 1932	15-16 (født 1915)	Nupperske	
Anna Nerhus (S)	1930, 1931	16-17 (født 1914)	Rennerske	
Alf Støle (S)	1931	17 (født 1914)	Vever	

Torkel Ziegler Kristiansen (S)	1931, 1932, 1933, 1934	14-17 (født 1917)	Våtappreturarbeider	
Arthur Blørstad(S)	1932	15 (født 1917)	Vever	
Bjarne Hoven (S)	1932	14 (født 1918)	Ukjent	
Evald Nilsen (S)	1932, 1933	17 (født 1915)	Renner/vever	
Ragnhild Tryland (S)	1932, 1933	14 (født 1918)	Ukjent	
Svanhild Hjorteland (S)	1932, 1934	14 (født 1918)	Ukjent	
Erland Thordis (S)	1932, 1933, 1934	14 (født 1918)	Veverske	
Arthur Gabrielsen (S)	1934	14 (født 1920)	Appreturarbeider	
Arnfin Hjorteland (S)	1934	17 (født 1917)	Vever/spinner	
Nils Madsen	1934	15 (født 1919)	Ukjent	
Ester Liland	1934	15 (født 1919)	Ullsorterer	
Haldy Reistad	1934	15 (født 1919)	Spolerske	

Liste over arbeidere i alderen 14-18 ansatt ved Næs Jernverk i perioden 1894-1930

Navn	År arbeidet	Alder ved arbeid	Foresattes navn	Arbeidstittel
Knud Eriksen	1897, 1898	17-18		
Anders Olsen	1897	18		
Thorvald Thorsen	1897	18	Thor ?	
Jahn Emil Johannesen	1897, 1898	17-18	Johannes Jahnsen	
August Nylén	1897, 1898	17-18	N. Nylén enke	
Knud Gundersen	1897, 1898	17-18	Gunder Andersen	
Peder Andreassen	1897, 1898	17-18	Andreas Ulriksen?	
Henning (?) Halvorsen	1897, 1898	17-18	Halvor Henningsens (?) enke	
Reier Nilsen	1897, 1898	17-18	Nils Reisersen	
Bent Andreas Andersen (F)(L)	1897, 1898	17-18	Anders Eriksen	Stålvalser
Lars Hermansen (F)(L)	1897, 1898	16-17	Herman Larsen	Smedlærling
Erik Thorsen (F)(L)	1897, 1898	16-17	Thor A. Eriksen	Staalbrænder
Johan Kruse (F)(L)	1897, 1898	16-17	Jonas Danielson Kruse	Smedlærling
Ole Anthon Olsen (F)(L)	1897, 1898	16-17	Ole Larsen Storemo	Dagarbeider
Halvor Andreassen	1897, 1898	16-17	Andreas Olsen	
Hans H. Henriksen	1897, 1898	16-17	Hans H. Eriksens enke	
Søren Johannesen	1897, 1898	16-17	Johannes Jahnsen	Stålvalser
Thorvald Thorbjørnsen (F)(L)	1897, 1898, 1900	15-18	Thorbjørn Olsen	Maskinarbeider
Karl (?) Heningsen	1897	15-17	Hening Thorsen	
Axel Jørgensen (F)(L)	1898, 1900	15-17	Jørgen Jørgensen	Dagarbeider
Ole Olsen (hammarbakken) (F)	1898, 1900	15-17	Ole Olsens Enke	Stålbrenderlærling
Carl Robert Olson (F)	1898, 1900	15-17 (født 1883)	Jahn Olaf Olsen	Lærling- maskinverksted
Ole Theodor Halvorsen (F)(L)	1898, 1900	15-17-	Halvor Olsens Enke	Smedlærling
Jens Johannesen (F)(L) (sørensen i listene)	1898, 1900	15-17	Johannes Andreas Sørensen	Stålbrenner/Former
Kristen Hermansen Ole (F)(L)	1898, 1900	15-17	Herman Larsen	Lærling maskinverksted
Ole Olsen Fraaglie (?)	1898, 1900	15-17	Ole Jonesen?	
Lars Henrik Olsen nedre Storemo	1898, 1900	15-17	Ole Larsen nedre Storemo	Lærling maskinverksted
Herman Larsen (Olsen i listene)	1898, 1900, 1902	14-18	Ole Larsen (Øvre storemo)	Smedlærling
August E. Kruse	1898, 1900	14-17	Jonas Danielson Kruse	Tjenestegutt
Thor Thorsen (F)(L)	1898, 1900	14-17 (født 1884)	Thor A. Eriksen	Stukargut

Erik Halvorsen (F)(L)	1898, 1900	15-18 (født 1884)	Halvor Henningsen Enke	Dagarbeider
Martin Gundersen	1898, 1900	16-18	Gunder Andreas ?	Stålvalse
Kristen Aslaksen (F)(L)	1898, 1900	16-18	Andreas Ulriksen	Maskinarbeider
Emil Olsen	1898, 1900	14-17	Ole Olsens Enke	
Olaf K. Olsen	1900	16 (født 1884)	John O. Olsen	
Olaus Olsen (F)	1900	15 (født 1885)	Ole Andersen	Smedlærling
Axel Johnsen (F)	1900	17 (født 1883)	Ukjent	Smedlærling
Samuel Svenningsen (F)	1900	16 (født 1884)	Svenning Thorsen	Arbeider
Svenning Olsen (F)	1900	15 (født 1885)	Ole Svenningsen	Maskinarbeider
Lars Henrik Olsen (F)	1900	17 (født 1883)	Ole Larsen nedre Næs Jernverk	Lærling - maskinverksted
Jakob Theodor Hansen (F)	1900	14 (født 1886)	Ukjent	Dagarbeider
Johan Andreas Larsen (F)	1900	17 (født 1883)	Lars Hansen	Staalsmedlærling
John Andreas Hansen (F)	1900, 1902, 1903	15-17/18 (født 1885)	Andrea Johnsens enke Ingeborg Larsdatter	Lærling- maskinverksted
Ole Olsen (F)	1900	18! (født 1882)	Nils Andreas Andersen	Staalbrænderlærling
Karl Robert Olson (F)	1900	17 (født 1883)	Jan Olof Olsson	Lærling - maskinverksted
Gunnar Bertinius Gundersen (F)	1900	15 (født 1885)	Gunder Andersen	Stukargut
Ingevald Stensson? (F)	1900	15 (født 1885)	Inger Johnsdatter, ukjent far	Dagarbeider
Daniel (?) Henningsen	1900, 1902	16-18 (født 1884)	Henning Thorsen	
Aslak Olsen fra Lia (F)(L)	1900, 1902	15-17/18 (født 1885)	Ole Andreas Olsen	Lærling - maskinarbeider
Svenning Olsen	1900, 1902	15-17/18 (født 1885)	Ole Svenningsen	Maskinarbeider
Halvor Olaves Olsen (F)(L)	1900, 1902, 1903	15-17/18 (født 1885)	Ole Larsen nedre Næs Jernverk	Lærling- Maskinverksted
Gunder ? Gundersen	1900, 1902	15-17/18 (født 1885)	Gunder Andresen	
Gustaf Thorsen (F)(L)	1900, 1902, 1903	15-18 (født 1885)	Thor Gustafsen	Smedlærling
Ingvald Hansen	1900, 1902, 1903	15-18 (født 1885)	Hans Olsen ?	
Hans Reiersen (F)(L)	1900, 1902, 1903	14-17/18 (født 1886)	Reier Hansen	Dagarbeider v. Sagbrug
Gustaf Johannessen	1902, 1903	16-18 (født 1886)	Johannes Jahnsen (?)	
Jacob T. Hansen	1902, 1903	16-18 (født 1886)	Hans Larsen yngre (?) enke	Dagsarbeider

Henrik Ingvald Olsen	1902, 1903	16-18 (født 1886)	Ole Larsen øvre ?	
Emil Adolf Hansen	1902, 1903	15-16/17 (født 1887)	Hans Ellingsen	Dagarbedier
Herman Hermansen	1902, 1903	15-16/17 (født 1887)	Herman Larsen	
Henrik Larsen	1902, 1903	15-16/17 (født 1887)	Lars Olsen Enke	
Stian (?) N. Eriksen	1903, 1905	15-17/18 (født 1888)	Erik Eriksens Enke	
Lars Ingvald Hansen (F)(L)	1903	14 (født 1889)	Hans Johnsens Enke	Dagarbeider
Andreas Madsen	1903	14 (født 1889)	Mads Andersen	
Selmer Marius Aslaksen	1903	16 (født 1886)	Aslak Stiansen	
Peder E. Nylén	1905	17 (født 1888)	Karl peter Nylén/Nylin	
Lars Inger Hansen	1905	16 (født 1889)	Hans Andreas Johnsens Enke	
Anders Madsen	1905	16 (født 1889)	Mads Andersen	
Jens Madsen	1905	16 (født 1889)	Mads Andersen	
Søren Johannessen	1905	16 (født 1889)	Johannes Andreas Sørensen	
Martin Olsen (F)(L)	1905	16 (født 1889)	Ole Larsen, øvre	Cellulosearbeider
Magnus Ingevald Hermansen (F)(L)	1905	16 (89)	Herman Larsen	Dagarbeider
Gustaf Adolf Kruse	1905	17 (født 1888)	Jonas Danielson Kruse	
Peder Olsen (F)	1905	15 (født 1890)		Maskinarbeider
Ole Olsen nedre Storemo	1905	15 (født 1890)	Ole Larsen nedre Storemo	Smed ved mek verksted
Aslak Pettersen	1905	14 (født 1891)	Petter eriksen	
Magnus Nilsen	1905, 1909	14-18 (født 1891)	Nils Reiersen	
Hans Arnold Hansen (F)(L)	1905, 1909	13-17 født 18 (92)	Hans Andr. Johnsens Enke	Dagarbeider
Anton Emil Eriksen (F)	1905, 1909, 1910	13-18 (født 1892)	Erik Eriksen Enke	Dagarbeider
Johan Kristian Olsen	1905, 1909	13-17/18 (født 1892)	Ole Larsen nedre Storemo	
Thorbjørn Emil Larsen (F)(L)	1905, 1909, 1910	13-18 (født 1892)	Lars Olsen, Ekra	Smedlærling

Henning Alfred Olsen	1905	15 (født 1890)	Jan Olaf Olsen	Gartnerarbeid ved herregård
Johan B (?) Johannessen	1905	14 (født 1891)	Johannes Andr. Sørensen	Matros i 1910
Anton Madsen	1905, 1909, 1910	13-18 (født 1892)	Mads Andersen	
Artur Ragnvald Olsen (F)(L)	1905, 1909, 1910	13-18 (født 1892)	John Olaf Olsen	Smedlærling
Hans Hermansen (F)(L)	1905, 1909, 1910	13-18 (født 1892)	Herman Larsen	Dagarbeider
Johan Christian Hansen	1905, 1909, 1910	12-17/18 (født 1893)	Hans Johansen	
Herman Arnold Olsen (F)	1905, 1909, 1910	12-17/18 (født 1893)	Ole Henningsen yngre	Smedgut (opslager)
Hans Andreas Knudsen (F)(L)	1909, 1910	17-18 (født 1892)	Knud Andersen	Dagarbeider
Hans Henrik Thorsen (F)(L)	1909, 1910	16-17/18 (født 1893)	Thor Eriksen	Dagarbeider
Ole Andreas Larsen (F)(L)	1909, 1910	15-16 (født 1894)	Lars Olsen, Ekra	Dagarbedier
Kristian Marcus Johnsen	1909, 1910	15-16 (født 1894)	Hans Larsen yngres enke	dagarbeider
Johan Christian Olsen	1910	18 (født 1892)	Ole Larsen nedre Storemo	
Henrik Erhardt Hermansen (F)	1910, 1911	15 (født 1895)	Herman Larsen	Dagarbeider
Johan Leonard Olson (F)	1910, 1911, 1913	15 (født 1895)	John Olaf Olson	maskinlærling
Hans Aslaksen (F)	1910, 1911	16-17 (født 1894)	Aslak Aslaksen	verksarbeider
Sigfred Theodor Olsen (F)(L)	1910, 1911	15- 16/17 (født 1895)	ole larsen nedre Storemo	Opslager
Anders Knudsen (F)(L)	1910, 1911	15- 16/17 (født 1895)	Knud Andersen	Dagarbeider
Anders Arnold Gundersen (F)(L)	1910, 1911	15- 16/17 (født 1895)	Gunder Andersen	Læregut i valseverk
Kristen Arthur Johnsen	1910, 1911	15- 16/17 (født 1895)	Hans Johnsen	Dagarbeider
Thorvald Thorsen (F)(L)	1910, 1911	14- 15/16 (født 1895/96)	Thomas Thorsen	Dagarbeider
Peder Eriksen	1910, 1911	14- 15/16 (født 1896)	Erik Jensen	
Ingvald Andreassen/Gundersen	1911, 1913	15-17/18 (født 1896)	Andreas Gundersen	Hammersmed i 1920
Kristen Arthur Andersen (Nilsen i lista)	1911, 1913	14-18(?) (født 1897)	Nilsen Andreas Andersen	
Einar Thorsen	1911, 1913	14-17/18 (født 1897)	Thor Gustafsen	

Olaf Gundersen	1911, 1913	14-17/18 (født 1897)	Gunder Andersen	
Ragnar Henriksen (dybvåg)	1911, 1913	15-17/18 (født 1896)	Peder Sven/Even (?) Henriksen (?) (dybvåg)	
Karl Einar Thorbjørnsen	1911, 1913	14-17/18 (født 1897)	Aslak Thorbjørnsen	
Ole Andreas Johnsen (Hansen i lista)	1913	16- 18? (født 1897)	Hans Johnsen	
Thorvald Eriksen	1913	16- 18? (født 1897)	Erik Jensen	Tømmerkjører
Thomas Thorsen (F)(L)	1913	15- 18? (født 1898)	Thomas Thorsen	Ovnspasser på Eydehavn I 1920.
Karl Sigvald Knudsen	1913	14- 18? (født 1899)	Knud Andersen	
Jørgen (?) Stiansen	1913	15- 18? (født 1898)	Stian Bertinius Angrimsen	
Adolf Andersen	1913	14- 18? (født 1899)	Nils Andersen	
Anfinn Arnold Olsen	1913	14- 18? (født 1899)	Ole Olsen	Arbeider ved mekanisk verksted
Anthon Thorsen	1913	13- 18? (født 1900)	Thor Gustafsen	
? Hansen	1913	13- 18? (født 1900)	Hans Johnsen ?	
Hans Harris Johannesen	1913	13- 18? (født 1900)	Johannes Hansen	
Ole Johannessen	1913	16- 18? (født 1897)	Johannes L ?	
Thormod Olsen	1913	16- 18? (født 1897)	Ole Olsen (Johannessen i lista)	Arbeider ved mek verksted
?	1913	?	?	
Georg Thomasen	1913	13- 18? (00)	Thomas Thorsen	Verksarbeider, jobber på pusnes mek verksted 1920
Kristen Bertrand Gudnersen	1913	12- 18? (født 1901)	Gunder Kristensen	Verksarbeider, fyrbøter på skip 1920
Lars Ulriksen	1913	13- 18? (født 1900)	Ulrik Andreassen	
Gustav Eriksen (F)(L)	1913	11- 18? (født 1902)	Erik Jensen	Smedgut
Thormod Thorsen	1913	11- 18? (født 1902)	? Thorsen	
Søren Emil Olsen/Larsen	1913, 1920	9- 18? (født 1904)	Ole Søren ?	Opslager 1920
Alfred Leonard Larsen (F)(L)	1913, 1920, 1922	9- 18? (født 1904)	Sars (?) Larsen og Pige Mariel Andreasdatter (?)	Stålsmelter i 1920
Georg Gundersen	1913, 1920, 1922	8- 18? (født 1905)	Gunder Andersen og hustru Johanne Olesdatter (?)	Smedlærling

Trygve Kristiansen (F)(L)	1913, 1920, 1922	8- 18? (født 1905)	August Kristiansen hustru Ingeborg Nilsen	Smedlærling med kontant lønn
Knud Andreas Tolleshaug	1920	17 (født 1903)	Anders Tolleshaug og hustru Marie Knudsen	Opslager
Hans Andreas Jørgensen (F)	1920	15 (født 1905)	Olaf Jørgensen	Smedlærling
Ole Kristian Halvorsen Stornes (F)	1920	17 (født 1903)	Ole Halvorsen Stornes	Smedgut?
Knut Ingar Knutsen Stornes (F)	1920	14 (født 1906)	Gjeruld Knutsen Stornes	Arbeider
Hans Gundersen (?) (LL)	1922	16 (født 1906)	Andreas Gundersen og hustru Ingeborg Nilsen	Arbeider
Aslak Aslaksen jr (LL)	1922, 1924, 1925	15-18 (født 1907)	Aslak Aslaksen og hustru Anne Marie født Hansen	Gjetergutt hjemme 1920, verksarbeider
Torleiv Kristian Kristiansen	1922	16 (født 1906)	Nils Peder Kristiansen og hustru Karlha (?) ?	
Aslak Tellefsen (?)	1924, 1925, 1926, 1927, 1928	14-18 (født 1910)	Tellef Aslaksen (?) og hustru Karen Aslaksen født Olsen (?)	
John Benjamin Gundersen	1924, 1925, 1926	16-18 (født 1908)	Gunder Christensen/Kristensen og hustru Elene født Johnsen	Gjetergutt om sommeren 1920, verksarbeider
Karl Christiansen (LL)	1925, 1926	14- 15/16 (født 1911)	August Christiansen og hustru Ingeborg (?) født Nilsen	
Ole Lindland Aslaksen	1929	17 (født 1912)	Tellef (?) Aslaksen og hustru Karen Aslaksen født Olsen	
Olaf Aslaksen	1929, 1930	15-16 (født 1914)	Aslak Aslaksen (???) og Shustru Agnes (?) Marie Hansen	
Thorvald Johnsen	1929	18 (født 1911)	Thomas (?) Johnsen og hustru Valborg Pedersdatter	
Henry (?) ? Thorsen	1930	15 (født 1915)	Erik Thorsen og hustru Agnes Marie Født Hansen	